

מכון מניטו

תמלול שיעורי הרב יהודא ליאון אשכנזי, מניטו זצ"ל

שיעורים על פסח: לימוד מתוך עולת רא"ה

[למעבר אל הקלטות השיעורים – לחץ כאן](#)

תמלול ומקורות: רות ספז.

הגהה והשלמת מקורות: צוות מכון מניטו

נשמח להערות/הארות במייל: ruthsfez@gmail.com

פרויקט התמלולים והקלטות נעשה במסגרת של מכון מניטו (ע"ר) לטובת הציבור והפצת משנתו של מניטו. לשיעורים ותמלולים נוספים היכנסו לאתר של המכון:

www.manitou.org.il

כל הזכויות על התוכן שמורות למכון מניטו (ע"ר). ניתן להשתמש בתוכן בצורה חופשית לשימוש עצמי בלבד. אין אישור לפרסם את התוכן בכל אמצעי פרסום כלשהוא, לרבות הדפסה או במרשתת (אינטרנט) ללא היתר בכתב ממכון מניטו. לבקשות אישור לצרכי פרסום נא לפנות במייל: manitou.fondation@gmail.com

תוכן

פסח - שיעור 1	4
הא לחמא עניא - לחם עוני	4
מדרגת "יש לי כל"	5
רק חוכמה שבאה מפיו של הקב"ה מביאה לעושר	6
מי המיילדת - הרב או התלמיד? פילוסופיה ותורה	8
פילוסוף - מין או מחכמי אומות העולם?	8
נהמה דמהימנותא - לחם האמונה	10
כהן, עני ובעל בית - לפי מי נקבעה ההלכה?	11
פסיקת ההלכה בסוף זמן הנבואה	13
מצוות ניתנו לשמחה ולא להנאה - אכילת פסח על השובע	14
אור החסד - בין ישראל לעמים	14
עולם האליליות והכפירה מתייחס רק לעצמו ולכן הנאתו גסה	16
סיום השעבוד גורם לגילוי הנטיה הטבעית של ישראל השואף לשמחה וטוב	18
מה בין "כל דכפין ייתי ויכול" ל "כל דצריך ייתי ויפסח"?	19
פסח - שיעור 2	22
התגלות דרך הבריאה או דרך הרצון - השגחה ותורה	22
מאפייני החכם והרשע	22
הכורח בגילוי התורה היא בעיקר עבור הבן התם	23
לבן שאינו יודע לשאול חסרה ההתעוררות הבסיסית ביותר	24
החכם מסוגל לראות את התגלות ההשגחה דרך הבריאה	25
ייחודו של החכם - אופטימיות בסיסית בגלל ההבנה שיש משמעות לבריאה	26
קנה המידה להגדרת ארבעת הבנים - היחס לתכלית הבריאה	26
יעקב בחיר האבות הוא גם התם וגם איש האמת ולו ניתנה התורה	28

- 29..... הבן שאינו יודע לשאול - ישמעאל
- 30..... הבן הרשע לא היה נגאל במצריים אבל ייגאל באחרית הימים
- 31 מה בין רשע ורע?
- 32 באיזה שלב צריך להתחיל להסביר לבן שאינו יודע לשאול?
- 33 מי שמסוגל לקבל על עצמו את הגלות יוכל לזכות בארץ ישראל
- 34..... ארבעת הבנים במשפחת אברהם אבינו ובתוך העם
- 36..... פסח - שיעור 3
- 36..... מצווה עלינו לספר ביציאת מצריים
- 37 מה בין יציאת מצריים ויציאת אור בשדים?
- 38..... המצווה לזכור את יציאת מצריים מראה שהיא לא הושלמה
- 39..... המחלוקת לגבי תפילת ערבית נוגעת לסיום גלות אדום
- 40 שלוש גלויות, שלושה אבות, שלוש דרגות גילוי בתורה
- 41 מצוות יציאת, אמירה וזכירה של יציאת מצריים
- 42..... גאולה ביום או גאולה בלילה? זכר ליציאת מצריים לעומת אמירה
- 43..... שתי דרשות על המילה "כל" שנדרשת לרבות
- 45..... עיקר וטפל לעתיד לבוא, הגאולה בימות המשיח ויציאת מצריים
- 47..... לידת הציונות בארצות הצפון
- 48..... "אל תזכרו ראשונות" - האמנם?
- 51 שתי בחינות ביציאת מצריים - הכנה לתיקון העולם ותכלית עצמית
- 52 חולשה באמונה על ים סוף ותיקון על ידי נחשון בן עמינדב
- 53 חיוב הזכרת יציאת מצרים בכל יום וסיפור היציאה בפסח
- 54..... הנהגה של ניסים גלויים או נסתרים
- 55..... אפשרות הבחירה דווקא בתקופה של ניסים נסתרים
- קבלת עול מלכות שמיים ביום מצד הזכר ליציאת מצרים, וסיפור יציאת
- 57 מצרים בלילה כהכנה לגאולה העתידית
- 59..... הערות

פסח - שיעור 1

הא לחמא עניא – לחם עוני

"הא לחמא עניא", ובחרתי איזה קטע בפירוש הארוך של הרב¹ על המשנה ההיא. זה לא משנה, זה פיסקה אבל זה יכול להיות משנה גם כן. אז נתחיל בקריאה של ההגדה עצמה, לפי נוסח אשכנז, אבל זה כמעט אותו נוסח אצל הספרדים. טוב, אז (הרב מקריא מתוך עולת ראי"ה חלק ב' דף סדר'):

"הא לחמא עניא"

יש הרבה פירושים על ה"עניא" של "הא לחמא עניא" בגמרא. הרב מתייחס קצת לזה. המובן זה בעברית – "לחם עוני". כי הלחם הוא עני. אבל יש שמפרשים לחם של עניות. אבל לפי דעתי, הפשט זה, שהלחם עצמו הוא עני. לחם שעונים עליו הרבה דברים. יש הרבה הסברים בגמרא.² תלמדו את זה, למדתם את זה, אני חושב.

"די אכלו אהבתנא בארעא דמצרים"

ופה יש קושיא, אם אפשר להגדיר את זה כקושיא. שאם אנחנו מדברים על המצה, אז הפירוש לא יכול להיות הלחם העני הזה, לחם העניות ההוא שהיו אוכלים בגלות, אלא הלחם של המצה, המצה עצמה שהיו אוכלים על קורבן פסח ו/או המצה שאכלו מכיוון שלא היה מספיק זמן כדי שהלחם יחמיץ. ופה זה שאלה, כן. לפי הפירושים הרגילים של הפשט של המשפט הזה, "הא לחמא עניא די אכלו אהבתנא בארעא דמצרים" זה לא המצה שאכלו ביציאת מצרים, אלא לחם הגלות שאכלו בגלות. זה מובן? טוב, אז נראה אחר כך איך להבין את זה.

"כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח"

לפי רוב הפירושים, "כל דכפין ייתי ויכול" זה מי שהוא רעב יבוא ויאכל. כל מי שהוא רעב יבוא ויאכל, זה שייך לקורבן חגיגה. אתם יודעים שבכל חג יש קורבן של החג עצמו, וזה נקרא קורבן חגיגה. וזה מחוץ לקורבן פסח ששייך לפסח. בקערה יש לנו זרוע, זה רמז או סמל של קורבן פסח. יש לנו ביצה שהיא הרמז לקורבן חגיגה. ויתכן מאד שבחרו את הביצה כדי לרמוז על הצום של הבכורות ועל האבל של הבכורות של המצרים.³ הבנתם את הרמז? אז פה אני חוזר על פשט הטקסט שלנו: "כל דכפין ייתי ויכול" זה להזמין את האורחים לקורבן חגיגה. "כל דצריך ייתי ויפסח" – זה קורבן הפסח. זה משהו אחר. ולכן, הרב מסביר את ההבדל בין "כל דכפין" ו"כל דצריך". אחר כך, נראה.

"השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל"

אם אני זוכר היטב, בנוסח הספרדי זה: "השתא הכא עבדי" וכנראה היתה הרגשה של הגלות יותר חזקה. אני לא מבין למה. מאיפה בא ההבדל. יתכן שגלות ערב היתה, היו יותר ערבים או רעבים [בבדיחות].

"לשנה הבאה בארעא דישראל. השתא עבדי"

בנוסח הספרדי זה "השתא הכא עבדי" – זה כמעט אותו דבר.

"לשנה הבאה בני חורין"

ובנוסח הספרדי – "לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין". אבל סוף סוף, זה אותה אותה פיסקה ואפשר למצוא בהם את הדפים. אז אני מציע שנתחיל מיד בקריאה של הפירוש. טוב:

"הא לחמא עניא – לחם עוני הוא, כי בעניות שקודם קבלת התורה גורם לקבלת התורה"

יש בעניות, במצב של העניות שקדם לקבלת התורה, יש הכנה לקבלת התורה. ופה אנחנו צריכים להסביר את המושג "עני". לפי הגמרא ויש כמה מקומות בגמרא, "עני" זה עני ממצוות.⁴ כמו יש גם הביטוי "ערום" – זה ערום ממצוות.⁵ התורה עניה או עשירה. עני ממצוות, עשיר ממצוות, זה ביטוי רגיל ושנחנו רגילים לו. ולכן, היה איזה מצב של עניות – הרגשה של החיסרון של מה שחסר. והרב רוצה להסביר לנו שזה כמעט מוכרח לעבור בשלב הזה כדי להתכונן לקבלת התורה. מיד הוא יסביר את זה בסגנון שלו. אז אני חוזר:

"כי בעניות שקודם קבלת התורה"

צריך אולי להוסיף, זה הגורם לקבלת התורה עצמה.

מדרגת "יש לי כל"

"כי אם היו עשירים בדעתם ללא תורה"

זאת אומרת, אף על פי שלא היה להם תורה.

"אם היו עשירים בדעתם מבחינת חוכמה כלשהי"

כן,

"במדרגת יש מתעשר ואין כל"

מבינים את הביטוי? יש מי שחושב את עצמו כעשיר ולאמיתו של דבר אין לו כל. אני רוצה להסביר את זה ביחס לברכת יעקב אבינו. אתם זוכרים את ברכות האבות:⁶ אברהם – "בכלי",⁷ יצחק – "מכלי",⁸ ויעקב – "כלי". הברכה של יעקב אבינו זה "כלי". הפסוק אומר "יש לי כלי".⁹ כשעשו אומר לו "קח לך יש לי רב"¹⁰ – לא היה מתכוון במובן של רב, רבני [צחוק], יש לו הרבה, אז יעקב משיב לו: "יש לי כלי". זאת אומרת, פה יש בחינה שאני רוצה להגדיר אותה. מי שלא הגיע למדרגה של "כלי", אותה מדרגה של ברכת יעקב, כאילו אין לו כלום. ויש אומרים בלי כאילו. אין לו כלום. כל עוד אין "כלי", אז אין כלום. מכיון שמחשבת הבורא זה להשפיע "כל טובו".¹¹ ולכן כל פעם שאתם מוצאים בתפילה, בסידור, בברכות, את המילה "כלי", צריך להבין אותה פשוטו כמשמעו. "מטובו" ו"כל טובו" זה לא אותו דבר. ולפי הקבלה, ה"כלי" רומז למידתו של יוסף. מידת היסוד. ולכן, כשיעקב יכול לומר "יש לי כלי", אז הוא מתגבר על עשו.¹² ולא

רק הענין הזה של התחרות עם עשו. כשיוסף הוא עם יעקב, אז יעקב יכול לומר "יש לי כל" והוא יכול להיות חי, בחיים.¹³ אתם זוכרים מה אומר הפסוק בהתחלת פרשת ויחי: "ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה".¹⁴ ושואלים המפרשים, בעיקר אני נזכר בפירוש השל"ה,¹⁵ איך אפשר לומר על יעקב אבינו שהיה חי בארץ מצרים? איזה מין חיים זה? אז זה מובן? זה תמיהה. תמיהה בה"א. מכיון שהייתה טמיעה בע"י. ואז התשובה זה שהיה אתו יוסף. כל עוד שיעקב הוא קשור ליוסף, יש לו אותה מידה שנקראת "יסוד", עם כל המשמעות של אותה מידה במושגים של הקבלה¹⁶, אני לא רוצה לדייק כל כך ולכן, כוחו וחיותו של יעקב זה אותה מידה של "כל". צריך להבין וזה מסביר הרבה דברים בשאיפה ל"כל" שיש בנפש היהודי. הנפש היהודי לא יכול(ה) להסתפק במשהו קרוב, דומה. אם לא מגיעים למדרגה של "כל", האמת האמיתית, ההחלטיות של המוחלט, אז אי אפשר לומר שנגאלנו. זה עוד לא. עוד לא. יתכן מאד, הרב רומז לזה אחר כך בצורה אחרת, יתכן מאד שזה ההבדל בין הנפש היהודית, העברית, אומר הרב אחר כך, ונפש סתם בני אדם, שיש להם שאיפות, אבל מסתפקים במשהו דומה למידת הכל. "הכל כל יעקב"¹⁷ לא בקו"ף, בכ"ף. כתוב בקו"ף. זה מובן? אז פה יש ביטוי חריף מאד. יותר מחריף, כל התארים. האם יכולים להיות עשירים בדעתם? התרבות המצרית דאז הייתה תרבות נפלאה, מפוארת. נפלאה, אני לא יודע, אבל מפוארת, כן. זה ידוע לכל שהייתה תרבות גאה מעצמה, חזקה מאד. ולכן ברור שהיו חכמים. וגם אצל בני ישראל שהיו בגלות שמה. טוב, זה אנחנו יודעים מכל הגלויות. יש חוכמה, מחשבה, כל מיני שאיפות למה שדומה לחוכמה האמיתית, ובכל זאת הם עניים מהאמת האמיתית. מי שלא הגיע למדרגה של "כל" – אין לו כלום. זה מובן? הוא ממשיך:

"כי היו ממלאים עצמם בדעות כוזבות ומהן מתעצמות מידות נשחתות"

אתם זוכרים בהקשר דווקא ליוסף, יש מדרש במסכת חגיגה¹⁸ על הפסוק: "והבור ריק אין בו מים".¹⁹ אני נזכר שפעם למדנו את זה לפני כמה חודשים, בהקשר לאיזה נושא אחר. איזה נושא זה היה?

תשובה מהקהל: יראת ה'.

הרב: יראת ה', יפה, כן, יראת שמייים²⁰. טוב, יפה. והגמרא מסבירה וכי מכיוון שהבור היה ריק, היה צריך להוסיף: "אין בו מים"? אם היה ריק אין בו מים? והמדרש מסביר: "מים אין אבל נחשים ועקרבים יש". זה מובן, כן? וזה מה ששוב מסביר פה הרב. מי שהוא לא מרגיש בעניות הדעת, עוד לא הגיע לקבלת התורה, אז הבור שלו הוא ריק ממים. לא רק שהוא ריק ממים – "אין מים אלא תורה",²¹ אלא הוא מלא נחשים ועקרבים. זה מובן? לכן, מוטב להיות בו ר, לא בור²², ועם הארץ, לפני קבלת התורה, מלהיות פילוסוף גדול או משהו כזה. זה מובן, כן? טוב, זה עניין פשוט להבין.

רק חוכמה שבאה מפיו של הקב"ה מביאה לעושר

"ואי אפשר לקבל קדושת התורה בכלי מלוכלך ומאוס"

זה ההסבר הפשוט של העניין.

"אבל על ידי העניות שידעו"

מה ידעו? ההרגשה של העניות זה תודעה של מה?

"שבלא תורה ושפע א-לוקי, שד' יתן חוכמה מפיו"

ופה יש דיוק. שעוד מחזק מה שאנחנו אומרים. "שד' יתן חוכמה מפיו"²³ – חוכמה שלא באה מפיו של הקב"ה, זה חוכמה, אבל זה לא חוכמה שמביאה לעושר. ויש גם מקורות שמוסיפים ולאושר. אבל "איזהו עשיר".²⁴ ההגדרה היא מובנת. כי כך אנחנו מוצאים בגמרא, אם אומרים לך חוכמה בגויים – תאמין, תורה בגויים – אל תאמין.²⁵ לפי פסוק במגילת איכה: "הלכו בגויים אין חוכמה"²⁶

הערה מהקהל: אין תורה

הרב: אין תורה. יש עוד פסוק בירמיהו, אם אני זוכר היטב, זה "אבדה חוכמה מאדום"

תשובה מהקהל: זה עובדיה

הרב: זה עובדיה. או זה לשון רבים – אבדו חכמים מאדום?

תשובה מהקהל: והאבדתי

הרב: והאבדתי.

תשובה מהקהל: "והאבדתי חכמים מאדום."²⁷

הרב: "והאבדתי חכמים מאדום" – זהו. זה סימן שהיתה חוכמה באדום. זה מה שרציתי להסביר. סוף סוף, זה בעובדיה. נכון. עובדיה הוא היה ה"אנטי אדומיסט" פאר אקסלנס par excellence.

הערה מהקהל: הוא בא משם.²⁸

הרב: מין יודע את מינו [צחוק]. ואחר כך נתייחס שוב לזה. ההבדל, ההבדל העצום, זה אפילו דומה זה לא דומה²⁹, שסתם חוכמה שהיא לא מדברת מעצמה. זאת אומרת שרק השואל מוצא תשובות מעצמו, אז מביאה סוף סוף, לידי אכזבה, פסימיות. אי אפשר להתייחס לחוכמה באופטימיות, באושר, אם זה לא חוכמה שבאה מבורא עולם. ממי שאמר: "והיה העולם".³⁰ כי החוכמה כשלעצמה לא מדברת. זה מובן? היא בלתי פרסונלית, אם אפשר לומר את זה ככה. אז בא הבן אדם המתחכם, נאמר הפילוסוף, במשמעות היוונית של המילה, מי שאוהב חוכמה, שואף לחוכמה, צריך לחוכמה, לפי המושגים של הרב שנראה מיד. אז הוא שואל שאלות לחוכמה. אבל לאמיתו של דבר, הוא משיב, הוא נותן את התשובות של החוכמה. והוא עושה כאילו החוכמה דיברה לו. זה מובן? אז כשהפילוסוף הזה, הוא צעיר ואפשר להיות צעיר עד, "והנער בן מאה שנה"³¹, אז הוא לא רואה את הסתירה מכיוון שיש לו את ההתלהבות של הצעירות, איך אומרים? נעורים. התלהבות, כן. זה מלא פייטנות, כן, לשון שירה. כאילו. כאילו. סוף סוף בא איזה שלב של התבגרות והוא יודע בתודעה ברורה שהוא נתן תשובות לשאלות שלו. אז יש אכזבה. אכזבה גמורה. הבנתם את זה?³²

מי המיילדת - הרב או התלמיד? פילוסופיה ותורה

הפילוסופיה כשלעצמה היא פסימית. מכיון שהפילוסוף יודע שאף אחד לא אמר מה שהוא אומר שהחוכמה אמרה. הוא שאמר, הוא השואל. זה מובן? כן. אולי רק בקצרה, פעם הסברתי את זה ככה, ההבדל בין השיטה, מכיוון שאנחנו שוב וזה רמז ליציאת מצרים, בין השיטה של הפילוסופיה והשיטה של התורה. הפילוסופים הקדומים, סוקרטס בראשם, אמרו שהשיטה של הלימוד בפילוסופיה, ותראו מיד את הפסימיות, יותר מפסימיות, זה שהרב מוליד את החוכמה שיש בדעת התלמיד, כן. לפי דעתי, אני חושב שזה רק טכסיס. זה אסטרטגיה פדגוגית של הפילוסופים האלו. המורה בפילוסופיה יודע ויש לו שיטות מתוחכמות כדי למסור לתלמיד מה שהוא רוצה לומר לו. אבל זה איזה מין אסטרטגיה כאילו התלמיד הבין מעצמו ורק המורה, המורה היה רק כמיילדת. השיטה של התורה היא הפוכה מאד. למה? מכיוון שאם סוף סוף, התשובה באה מהתלמיד, בלי שהרב פסק שכך זה האמת, כן, אז נשארים בספק. מי ששאל, משיב מעצמו, כן. זה מובן? השיטה של התורה היא הפוכה. זה דווקא התלמיד שהוא המיילדת של החוכמה של הרב. ומצאתי פעם שמילדות במקרא, אמו ואחותו של משה רבינו ויש איזה רמז הדוק מאד. "מילדות" זה כתיב חסר, זה כתוב "מילדת".³³ ו"מיילדת" זה אותיות "תלמיד". זאת אומרת התלמיד הוא המיילדת. הבנתם את ההבדל. אז אם התלמיד הוא המיילדת של חוכמת הרב, אז יוצאים מהספק. כל עוד שזה ההיפך, כל עוד שהתלמיד משיב לשאלות שלו, והמורה, המרצה, אני לא יודע, בצביעות ענקית, עושה כאילו מה שאמר, זה התלמיד שאמר, כן, לאמיתו של דבר סוף סוף התלמיד זה כמו רשמקול, רמקול, איך אומרים את זה, זה רק מחזיר לרב מה שהרב רצה למסור לו.³⁴ אין רב בפילוסופיה, כן, ככה אמר עשו: "יש לי רב" [צחוק], ואז נשאר בספק. מה אמרה המשנה, דווקא: "עשה לך רב והסתלק מן הספק".³⁵ זה פשוט. כן. יש איזו תמורה במילה: ספק – פסק. כדי להוציא מהספק צריך פסק. זה מובן, כן? ולכן המצפון הנפש של חוכמה שאיננה תורה, הוא נשאר באותה, איך אומרים? החסידים אומרים "מרה שחורה". מבינים מה זה? זאת אומרת, זה לאו דווקא התמרמרות, אלא אכזבה ממשמעות החיים. אלא אם כן הוא כפי שהסביר תוספות על המילה פילוסוף.

פילוסוף – מין או מחכמי אומות העולם?

במסכת שבת יש איזה רמז למילה פילוסוף בפרק "כל כתבי הקודש" וזה ויכוח בין חכמי ישראל ופילוסוף אחד, כן, זה פירושו של רש"י. זה פילוסוף אחד ולפי הקונטקסט של הגמרא, זה ברור מאד שהיה נוצרי.³⁶ ופה יש לכם הגדרה איך אומרים? הגדרה ברורה, קולעת, מדויקת של מה שאומר הריה"ל – רבינו יהודה הלוי, שגם הנצרות וגם האיסלם אינם דת אלא פילוסופיה דתית. מבינים למה? בני אדם מאמינים במה שהם מאמינים והם אומרים שזה דבר ה'. חוכמה מפי ה', זה רק התורה. ושמעתי דווקא מבנו גרוס³⁷, שאמר פעם ואני חושב שזה גם כן קולע – אין דת אלא דברי תורה. ראשי תיבות דברי

תורה, כן. ופילוסופיה דתית – זה משהו אחר. ולכן שוב אני חוזר על כל מה שאנחנו מוצאים בהרבה נושאים.

שאלה: מה אמרו התוספות במסכת שבת?

הרב: כן, שכחתי. תוספות³⁸ מביא פירושו של רש"י. הפירוש של רש"י – זה מין. אולי זה הגדרה קצרה כי דיברנו על זה לפני כמה שבועות. שהפילוסוף הוא מכחיש את הנבואה, הוא מכחיש את התגלות הבורא, הוא מכחיש את "וידבר ה' אל משה לאמר". זה הנקודה הראשונה של ההנחה של הפילוסופים, כן. לכן, קודם כל הוא מביא את פירושו של רש"י. פירושו של רש"י זה "מין". זו ההגדרה של אפיקורוס. אף על פי שהיו הרבה שיטות בפילוסופיה, רק שיטה אחת זה האפיקורסיות במובן של ההיסטוריה של הפילוסופיה, האסכולה של אפיקורוס,³⁹ כן. מכל מקום כל פילוסוף בהתחלתו הוא בחזקת אפיקורוס לפי ההגדרה התלמודית של המושג אפיקורוס מכיוון שהוא מתחיל להכחיש ש"היה היה דבר ה' אל יהושע", כן. אל הושע,⁴⁰ סליחה. כי דבר ה' היא המושיעה. ולכן הוא נשאר בעולם שאף אחד חוץ מהאדם, אף פעם לא "אמר והיה העולם". ולכן הוא נשאר באותה אכזבה על מה שהוא מחפש - המשמעות של החיים. המשמעות של הגורל של העולם ושל האדם בעולמו. זה מובן? אחר כך אומר תוספות, וזה ממש איזה מין אירוניה פילוסופית או משהו דומה. ששמה, אני לא זוכר איזה רב מדבר בתוספות הזה, אבל אתם תראו את זה בסביבות דף פח' או משהו כזה. ששמה, יהודי אחד שבא מארץ יוון שבלשון יוונית זה אוהב החוכמה הוא אומר "דוד החוכמה", כן. אתם מבינים את ההומור שיש בזה. תוספות, מה הוא אומר? ששמע שיהודי אחד שבא מארץ יוון שבלשון יוון, המשמעות של פילוסופיה זה אוהב החוכמה. זה מין, זה יפה מאד. ואחר כך הוא מוסיף: "ואיתא דגרסי" – ויש שגורסים, "פילא סבא" בארמית. "פילא סבא" בארמית זה "זקן ליצן". והוא מביא פסוק על זה ש"פילא" זה ליצן בארמית. זאת אומרת, איזה מין זקן, איזה מין בעל חוכמה, כן, שסוף סוף לא יכול לומר יותר מזה, אתם רוצים לדעת את האמת? האמת היא שאין אמת. זה ליצנות. ליצן. איך אומרים? ליצן. טוב, זה מובן. לכן צריך לרחם עליהם הרבה. צריכים הרבה רחמים. ונחזור לפרק:

שאלה: יש כאלה שחושבים שהפילוסוף הכוונה ליוסף בן מתתיהו

הרב: איפה? בקונטקסט הזה של מסכת שבת?

תשובה: אני לא בטוח שדווקא בקונטקסט הזה אבל שמעתי שכשאומרים פילוסוף

הרב: זהו. אולי אני מוסיף קצת הסבר. אבל אתם נמצאים את זה שההגדרה של רש"י פה "פילוסוף זה מין"⁴¹ בזה במסכת שבת, פרק כל כתבי הקודש. מה הייתה ההגדרה? מי שמכחיש את התגלות דבר ה', אם זה מדובר בתורת אמת, תורת ישראל. אבל במסכת עבודה זרה דווקא יש גם שוב מילה "פילוסופים" בלשון רבים, ושמה רש"י מסביר, מפרש: "חכמי אומות העולם".⁴² אז ההסבר הוא ככה: אם הפילוסוף הזה הוא מאומות העולם, אז הוא חכם. מכיון שהכחיש את העבודה זרה. אבל אם הוא יהודי, אז הוא נקרא מין. תפסתם? אבל לפי הסוגיה שמה בגמרא, זה ברור שזה מדובר בנוצרי אחד, כי יש איזה רמז לאיזה פסוק שיש להם ב"אוון גיליון" (אבנגליון) שלהם. אתם יודעים "אוון גיליון". אני אכתוב את זה בלוח? לא צריך. אוון, אוון. כי ביוונית זה (Euaggélion בשורה). מזה בא אבנגליון בלטינית. אבל החכמים נתנו שם ארמי לזה, זה "אוון גיליון" – גילוי של האוון. [צחוק]. יש איזה רמז לאיזשהו פסוק שמה.⁴³ תראו

בגמרא. אז נחזור לעניין. לא צריך להיות אכזרי כלפיהם אבל כשזוכרים מה עשו מפסח, מפסח, דרך הפסח בארמית, כן, אז מגיע להם [צחוק].

נהמה דמהימנותא – לחם האמונה

טוב, אז אנחנו חוזרים לעניין שלנו. אני חוזר על המשפט:

“אבל על ידי העניות שידעו שבלא תורה ושפע א-לוקי שה' יתן חוכמה מפיו”

אני מקווה שאני הסברתי מספיק. כי יש הרבה “חכמים בעיניהם” כמו שהיה רגיל הרב לומר, שמתייחסים לתורה כאילו היא פילוסופיה. כאילו זה רק, איך אומרים, זה רק הילדים, הנשים והילדים כמו שיש רמז בהרבה פילוסופים יהודים כשמתייחסים לכל דברי אמונה הם אומרים – זה שייך לנשים ולילדים⁴⁴, כן. 28: 52 וכאילו התורה עצמה איננה חוכמה מפיו של הקב"ה. אז:

“כשידעו שבלא תורה ושפע א-לוקי, אין חוכמה ואין דעת, על ידי זה הוכנו לקבל האור העליון”

מי שלא מרגיש בחלל שיש בו אז הוא לא יכול לצעוק לאור שיבוא. פעם הסברתי את זה ככה, התחלת, לפי תורת האר"י, ההתחלה של ספר בראשית: “בראשית ברא א-לוקים את השמיים ואת הארץ. והארץ היתה תוהו ובוהו”⁴⁵ – מבחינת שבירת הכלים, זוכרים את זה. “וחושך על פני תהום” – אז מתוך הכלי באה איזה צעקה⁴⁶ – “ויאמר א-לוקים יהי אור ויהי אור”⁴⁷. אז מי שלא מרגיש בחושך לא שואף לאור. וזה גם כן, בהמשך של הפירוש שלו, המצב של גלות וגאולה. זה מובן פשוט, מי שלא מרגיש בגלות לא שואף לגאולה. ולכן הגלות הכי גלותית, אם אפשר לומר את זה ככה, כשלא משגיחים במצב של גלות⁴⁸. אז מתחכמים. מוצאים חוכמות, כמו שאומרים, כדי להסביר שהגלות איננה גלות, כן. זה מובן? טוב. אז:

“ועל כן היא נהמה דמהימנותא”

וזה ביטוי של הזוהר על ההגדרה של “לחמא עניא”, זה “נהמא” – הלחם, של האמונה.

“המכין לאמונה וזה אכלו אהבתנא בארעא דמצרים”

זה מובן? טוב, זה הקטע הראשון. יש שאלות על זה?

שאלה: נהמא זה לחם?

הרב: כן.

שאלה (ר' יהודה נקש ז"ל): איך משלבים האמונה והעניות?

הרב: והעניות? מה זה העניות? זה ההרגשה שאני כבריאה, אני חלל ריק. אני חסר מכל. ולכן, אם יש אותה הרגשה, לפי הסבר הרב, בענין של דעת וחוכמה, אז אני מוכן לקבלת התורה. מיד נראה את זה ככה שכאילו, למפרע, בדיעבד, אם יש צורך להסביר את הצורך של הגלות, זה כדי לרדת לאותו מצב של עניות גמורה, כדי להיות מוכן לקבלה אמיתית

של תורה אמיתית. אבל זה, לפי דעתי, צריך לומר את זה ככה, בדיעבד. לא מלכתחילה. אם היינו זוכים יותר, לא היה צריך גלות. רק היינו יוצאים מהעניות של הגלויות הקודמות שקדמו לאבות. אני חוזר על זה רק בקצרה. שאברהם, משפחתו, היה מאותם משפחות של העברים, בני עבר, שהיו בגלות באור כשדים.⁴⁹ אז, זה היה מספיק את כל ההרגשה של העניות שעברי, הפך לארמי והארמי זה עברי עני בדעת. ומכיוון שלא זכינו, אז היה צריך לחזור על אותם שלבים. קודם כל, להיות חוסר כל כדי להרגיש בחיסרון. ואז מקבלים בתאבון. זה מובן?

שאלה: "ארמי אובד אבי."⁵⁰ גם בשבירת הכלים נשאר רושם בכלים על מנת שיצטקו שרוצים אור.

הרב: נכון

שאלה: אז גם העני צריך לפני כן מן חוכמה על מנת לצעוק לאור.

הרב: נכון. אבל אפשר להסביר את זה לאו דווקא – עני יש לו פת במלח.⁵¹ עני, יש לו פת במלח.⁵² ויש לו איזה הרשימו ההיא, אבל הוא עני.

כהן, עני ובעל בית - לפי מי נקבעה ההלכה?

וזה שאלה יפה. כי כשחידשו חכמי הגמרא את ההגדרה מיהו יהודי, אבל במשמעות שלהם, היה להם שלושה אפשרויות. איך אומרים? שלוש אפשרויות: או הדגם זה כהן אוכל תרומה, או הדגם זה עני אוכל פיתו במלח, או הדגם זה בעל הבית שבא להסב, זאת אומרת לאכול, סעודת שבת. אני אסביר את זה בקצרה. כן, זה השאלה הראשונה של הגמרא בתלמוד: "מאימתי קורין את שמע בערבית"⁵³, כן. אז מהי קריאת שמע? זה קבלת עול שמיים ועול מצוות. לכן המשמעות הפנימית של השאלה ההלכתית היא: מהי בשבילנו, אחרי חורבן בית המקדש, ההגדרה מה זה יהדות? מה זה קבלת עול מצוות? מי אנחנו לוקחים כדגם כדי לקבוע - הערב מתחיל באותה שעה. הבנתם? זאת אומרת, פנימיות השאלה זה לא על הזמן אלא על המשמעות של המצווה. ואם אנחנו נגדיר את המצווה במשמעות זו או אחרת אז הזמן יהיה ככה או אחר. הבנתם? אז התשובה של הגמרא היא פשוטה, זה התשובה של הפרושים. פרושים שהיו אוכלין חולין בטהרה.⁵⁴ ולכן, הדגם זה הכהן שנטמא ונטהר, בשעה שהוא שוב יכול לאכול בתרומה בקדושה, זה השעה לקריאת שמע של היהודי. אבל יש שיטות אחרות. ולמעשה יש אם אני זוכר תשעה, תשע שיטות בברייתות.⁵⁵ אבל הכל הולך לפי שלושה קווים: או הדגם זה הכהנים, זה שיטת הפרושים. ויש מדרגות. או הדגם זה מה שהיו אומרים על האיסיים, הוא רואה את היחס שלו לבורא כעני, כן. איך אומרים את זה בעברית? חיים של... לא חיים של פרישות, פרישות זה להיות פרוש מן הטומאה. חיים של עניות, וזה הזכות של כל הערכים הדתיים. אתם תופסים איזה כיוון אני מנסה להגדיר, כן. מיהו הדגם של הצדיק זה העני, זה לא הכהן. זה דת אחרת. ויש דגם שלישי, שזה קרוב לצדוקיות. כל השבוע הם מתפקדים כגויים, כן, ודווקא בערב שבת אתם מוצאים אותם סביב לשולחן של הקידוש. והם יהודי של שבת, כן. ולכן, הגמרא רוצה להחליט מהי הלכה למעשה לכל

עם ישראל. כי כל הדעות האלו הן ברייתות אמיתיות. זאת אומרת זה דברי א-לוקים חיים. אפשר להיות יהודי ככה, אפשר להיות יהודי ככה, אפשר להיות יהודי ככה. כל זה דעת תורה. אבל בא הזמן, ומכיוון שרבו המינים בישראל והיה צריך להגדיר ההגדרה של מיהו יהודי במשמעות התורנית, כן, לא "המשרד הפנימית" [צחוק], כן, הפנימית סתם, הלכה למעשה לכל ישראל. ולכן בין כל הדעות, הגמרא החליטה, התורה שבעל פה החליטה, בחרה, החליטה: אנחנו ניקח כהגדרה את הכהן שאוכל פיתו, תרומתו בקדושה. בטהרה ובקדושה, כן. זו הגדרה של שיטת הפרושים. וסוף סוף, אחרי אותה תקופה נשאר בהיסטוריה של העם היהודי רק הפרושים. הצדוקים נעלמו והאיסיים נעלמו. אבל מה שאני רוצה להוסיף וזה חשוב להבין: הצדוקים נעלמו מכיון שנעלמו עם הנסיבות שמסבירות את הקיום של הקיום שלהם באותה תקופה בית שני, כן, היחס לתרבות היוונית וכן הלאה. האיסיים נעלמו. אבל הנטיות, הנטיות לזה ולזה לא נעלמו. וגם בחברה הנוכחית של עם ישראל, בעיקר של החברה הישראלית יש המון נטיות חזקות מאד או לצדוקיות או לאיסיאיות, אם אני יכול לומר. ויש פלפול מעניין מאד, זה לא פלפול, זה שקלא וטריא, זה לימוד עמוק מאד בגמרא. הגמרא היא רוצה לדעת אם הזמן שאפשר לקבוע אם השיטה תהיה השיטה של העני כדגם או שיטה של הרוב בני אדם כדגם, היא קודמת לזמן של הכהן או מאוחרת לזמן של הכהן. ואני אסביר לפי המשמעות ההלכתית של השאלה, למה. אם אנחנו יודעים שזמן של הכהן זה צאת הכוכבים, כן. אז אם השיטה שקובעת זמן קריאת שמע, היא קובעת זמן לפני צאת הכוכבים, למשל שיטה של העני, אז השיטה של העני פסולה. למה? מכיון שלפני הזמן, זה לא הזמן. לא עשה ולא כלום. סוף סוף היא מדייקת, הגמרא מדייקת, כדי להוכיח שהזמן של העני הוא מאוחר מהזמן של הכהן. כדי להציל את השיטה של העני. אבל השיטה של רוב בני האדם היא לא אוהבת את זה, זה לא מעניין אותה, היא לא שואלת שאלות. הבנתם את העניין.⁵⁶

שאלה: אבל השיטה של רוב בני אדם זה מאוחר

הרב: לא, היא מגדירה את זה שזה מוקדם.⁵⁷ ואם זה מוקדם, אז זה יצא מתחום ההלכה. לכן, לא עשה ולא כלום. לא, אני מוסיף משהו, שאנחנו לא מבינים מכיון שכבר נפסקה ההלכה שההלכה למעשה לכל העם היא כמו הכהנים, מה אני צריך לדעת אם הזמן של העני קודם או מאוחר לזמן של הכהנים? הבנת? אם העני ובני אדם זה קודם לזה, אתם זוכרים את הסוגיה מי שלמד את זה. אין שום צורך בכל זה. לכן, יש צורך חשוב מאד. שהשיטה של העני היתה חביבה אצלם. אבל לא השיטה של הצדוקים, לא השיטה של רוב בני האדם. כי סוף סוף, ההרגל בחיים היהודיים לפי השיטה של רוב בני האדם מביא לצדוקיות. בצרפתית אני יכול להגדיר את זה בשם צרפתי מוכר דרך כלי התקשורת, הקהילות הקונסיסטוריאליות⁵⁸, כן. תפסתם במה המדובר. הקהילות הרגילות. זאת אומרת, בדרך כלל, כל השבוע מתפקדים כצרפתים ממוצא יהודי, אבל שבת זה שבת ומקפידים בקידוש עד הבדלה ומבדילים את עצמם מהעסק [צחוק]. הבנתם את זה? זה מובן, כן? אבל יש שיטות, זרמים, יש הרבה שיטות של חסידות שדומות מאד לשיטה של העני. אבל זה היה חביב אצלם. זה לא הלכה, אבל אפשר לקבל את זה כדעת יחיד, כן. תפסתם את זה? אבל מכאן ואילך, השיטה של רוב בני האדם שבאים להסב בערבי שבתות – זה מפוקפק. תפסתם את העניין, כן? טוב.

פסיקת ההלכה בסוף זמן הנבואה

ולכן, לפני שהיה הצורך לקבוע הלכה למעשה לכולם, לכלל העם, מכיון שבית המקדש נחרב וזה התחלה של הלימוד התלמודי – עכשיו, איך אפשר לקיים את המצוות? והמון שאלות נתחדשו. כל זמן שהיו בזמן של העם העברי – נבואה, בית המקדש, היו יודעים את המשמעות של המצוות. עכשיו, איך לקבוע איך יהודי, של התקופה השנייה שבאה אחרי התקופה העברית, איך יהודי מקיים את המצוות. אז כל עוד שלא היה צורך לפסוק הלכה למעשה, כל הדעות האלו היו "דברי א-לוקים חיים", כל אחד במדרגה שלו.⁵⁹ אבל להקים קהילה, שיטה, לפי אותה דעה, זה כבר מינות. הבנתם? זה מינות. רק דקה, תזכירו לי, זה השאלה מה זה עני?

שאלה (בתיאור לנצט ז"ל): למה דווקא העני אחרי הזמן? ברור למה לא צריך לפני הזמן. אבל למה העני?

הרב: טוב. אם ההלכה היא בצאת הכוכבים, ואם המצווה לפי שיטת העני מתחילה לפני זה, זה פוסל אותה. מכיון שהוא מחוץ לתחום ההלכה. הבנתם? אם זה לפני הזמן, לא עשה ולא כלום.

שאלה (בתיאור לנצט ז"ל): מה מונע מהעני להיות כמו הכהן?

הרב: כי זה השקפת עולם אחרת לגמרי. העני לא מעניין לו העניין של קדושה. לא מעניין לו לקחת כדגם, הכהן בבית המקדש, "הפרושים אוכלין חולין בטהרה". משמעניין לו זה חיי סיגופין, זה חיי חסידות במובן המוסרי, זה חיי התבודדות, זה חיי עניות, ולכן כהן אוכל מלחם הקדשים. עני אוכל מלחם הצדקה. ורוב בני אדם אוכלים מלחם כספם, מלחם עבודתם, כן. שוב אני חוזר, כדי להבין היטב את השאלה. כל עוד שלא היה צריך לפסוק הלכה למעשה משום ריבוי המינות, אז כל הנטיות האלו הן נטיות כשרות, אמיתיות. כל אחד בבחינת יחיד רואה את עצמו כיהודי ככה, או כיהודי ככה או כיהודי ככה, כן. אבל כשהיה צורך לפסוק הלכה למעשה לכלל העם, הנטיות האלו, מכיון שכבר היה הניסיון של השיטות של המינים, של כל כת וכת, זה כבר הופך להיות מחוץ למסגרת של ההלכה. לכן אני מסביר שוב, זה דיוק הלכתי טהור, כן. אם השיטה של העני זה "אוכל פיתו במלח", ותראו את פירושו של רש"י, אם אני זוכר היטב, מכיון שהוא עני אין לו נר להדליק בסעודתו,⁶⁰ לכן הוא אוכל פיתו במלח לפני צאת הכוכבים. ואם ההלכה היא בצאת הכוכבים, אז השיטה של העני היא מחוץ למסגרת של ההלכה. זה מובן? ולכן, הגמרא רוצה להוכיח שהזמן של העני הוא אחרי הזמן של הכהן ולא לפני הזמן של הכהן. ולכן היא מצילה אותו, אם אפשר לומר. אבל היא לא מתייחסת כלל לשאלה אם רוב בני האדם אפשר לטהר אותם או לא לטהר אותם. כי צריך להבין את זה, כל האווירה של התלמוד. זה התלמוד של הפרושים - לא אהבו את הצדוקים. זה מובן? טוב. אז אני חוזר. דרך אגב, זה דוגמה שכשההלכה לומדת את העניין שלה, את העניינים שלה, את השאלות שלה, כחוט במחט כן, צריך לדעת שיש אולם של חכמה מאחורי הדברים.⁶¹ כן?

מצוות ניתנו לשמחה ולא להנאה – אכילת פסח על השובע

שאלה (ר' יהודה נקש ז"ל): בנוסף לשתי השיטות האלה יש גם שיטה שלישית של רבי יהודה הנשיא שאמר שלא נהנה מהעולם אפילו באצבע קטנה.⁶²

הרב: כן. מכיון שהיה שמח בחלקו.⁶³ אבל זה לא היה עני. לא היה עני. היה עשיר.⁶⁴ וזה לא היה השיטה אצלו, כן, אלא העניין הוא אחר, כי המצוות לא ניתנו להנאה, המצוות ניתנו לשמחה.⁶⁵ אם אתה משתמש במצוות כהנאה אז זה מה שהוא רצה ללמד אותנו. תפסתם את זה? וזה שאלה קשה מאד, כן. כי הטעות היא קלה מאד. מי שלא מבין מה ההבדל התהומי בין שמחה והנאה נופל במכשול הזה, ליהנות מהמצוות. במובן הפשוט, במובן הרוחני. (הפסקה בקלטת) 45: 14... בתלמוד תורה בגיל צעיר מאד. ואתם יודעים שהיהודים רגילים לאכול דג בשבת. אז למה אוכלים דג בשבת? זה טעם המצווה או לטעם הדג? [צחוק] זה צריך להבין. וזה קשה מאד לאכול דג טעים בטעם המצווה בטעם הדג [צחוק]. טוב. אני חושב שנתייחס לזה אחר כך אז חבל על... טוב, אז נתחיל בקטע השני, אולי קצת יותר מהר:

"כל דכפין ייתי ויכול"

אז למדנו כבר לפי פשט ההגדה, שזה שייך לקורבן חגיגה, וזה שייך לאכילה שהתכלית שלה זה השובע. שובע בעולם הזה. יש שובע כשר, כן. יש שובע בשמחה. אבל הפסח נאכל על השובע⁶⁶, אחרי השובע. התכלית של אכילת פסח זה למעלה מאכילת חגיגה. זה מובן? טוב. אז:

"כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח"

זה שתי מדרגות. אולי אני רוצה להסביר את המילה "דצריך" כבר. יש ביטוי תלמודי זה "מאן דבעי". ומתרגמים "מאן דבעי", זה "כל דצריך". "מאן דבעי" זה "כל דצריך". מתרגמים "מאן דבעי" – מי שצריך. יש הרבה דוגמאות, המון דוגמאות בשימוש במילה הארמית ההיא בתלמוד. אבל המשמעות של מי שצריך, זה מי שרוצה. זאת אומרת, הוא צריך מכיוון שהרצון שלו מכריח אותו. והרצון הוא חופשי. כי אם אנחנו מתרגמים רק מי שיש לו צורך, זה כאילו יש איזה הכרח. אבל "מאן דבעי" – זה מי שרוצה, והרצון החופשי מכריח אותו⁶⁷. זה מובן? אחר כך יבוא ונראה אני מקווה שנגיע לסוף, גם אם נאריך קצת. יש לי קצת זמן. לא שאלתי אם יש לכם, אני יודע שיש לכם [צחוק]. ומי שיודע ערבית, יודע שאותה מילה "בעי" בארמית, בערבית זה לרצות. ובערבית, היו אומרים את זה ככה בערבית של אלג'יריה שלי, זה "בעי". "בעי" זה רוצה. איך היו אומרים בתוניס? "חב", זה במרוקו. זוכרים את זה? טוב. במצרים, לוב, סוריה, לבנון, טוב, נשאל את הרב קפאח יודע איך התימנים היו אומרים. אבל תמצאו את זה במילונים, ש"מאן דבעי" יש לו שתי משמעויות, מי שצריך ומי שרוצה. אבל העיקר זה מי שרוצה. הרצון שלו, הרצון החופשי שלו, זה הסיבה שהוא צריך. זה מובן? הבנתם למה אני רציתי להדגיש את זה? החופשיות של הרצון.

אור החסד – בין ישראל לעמים

אז:

"הקו היסודי המבדיל בין ישראל לעמים הוא אור החסד"

אז נתחיל בחסידות עכשיו. ואתם יודעים שלפי הקבלה עצמה, כל התגלות כל המידות מתחילה בהתגלות מידת החסד. אז נשתדל להבין מה הרב רוצה למסור לנו בהגדרה ההיא. מה זאת אומרת הגויים, העמים, לא יודעים מה זה חסד? אתם מבינים את הקושיא? לפני שנראה את ההמשך. אני חוזר על המשפט של הרב:

"הקו היסודי המבדיל בין ישראל לעמים הוא אור החסד"

אני זוכר פירוש על המשנה בפרקי אבות, פירוש שדווקא רב אחד מג'רבה, שמו היה חיים, ושכחתי את הספר שלו. אולי זה היה "דברי חיים"⁶⁸ או משהו, טוב, אני צריך לחפש. אני זוכר שהיה חכם מג'רבה. והוא הסביר את זה ככה: למה המשנה⁶⁹ אומרת "על שלושה דברים העולם עומד על התורה על העבודה ועל גמילות חסדים" בלי ה"א הידיעה?⁷⁰ מכיון שהתורה זה אותה תורה, אין אחרת. העבודה זה העבודה ההיא, אין אחרת. גמילות חסדים, זה סתם גמילות חסדים, זה שייך לכל אדם. וכל זה מחזיק את השאלה, את הקושיא, כן. מה הרב רוצה לומר ש"קו". ולכן אני חושב שפה צריך לקשור למה שאמרנו מקודם לגבי החוכמה. ונראה את זה בפירוש של הרב. שמה שגילה אברהם זה חסדי הבורא. חסדי ה'. כמו שאמרנו "חוכמה מפיו". יש מישהו שמגלה לנו פנים של חסד – אז זה חסד אמיתי. אם זה סתם חסד, אז זה לא חסד אמיתי. ולכן, צריך אולי לפרש את זה ככה: "הקו היסודי המבדיל בין ישראל לעמים הוא אור החסד" – במובן של חסדי הבורא. אז זה חסד אמיתי. אני לא יודע אם הצלחתי להסביר את זה, אולי נראה מיד את זה בהמשך. כפי שאומר המדרש, שבגיל צעיר מאד, שלוש שנים אם אני זוכר, אברהם הכיר את בוראו.⁷¹ אז הביטוי "א-לוקי אברהם"⁷² – זה מידת החסד. אבל זה המידה של מישהו. ולכן החסד הוא חסד אמיתי. זה מובן, כן? סתם חסד זה נקרא לפי המקובלים, זה נקרא חסד של הסיטרא אחרא⁷³.

שאלה (בתיה לנצט ז"ל): אולי אפשר לקשור את זה למילה אור. המילה אור זה לא חסד. כאור החסד. המילה "אור" מחייבת את זה.

הרב: לא. אני רוצה להסביר דווקא את המילה חסד. כי אור אפשר להתייחס לאור בבחינה טבעית. אור, זה לא אומר שמישהו מאיר. אבל חסד, זה יותר קרוב לעניין נפשי. מישהו הוא חסיד. "עם חסיד תתחסד"⁷⁴, כן, חסדי הבורא. ולכן יש הבדל תהומי בין ההרגשה של חסד שאינה שייכת לחסיד שהוא בעל חסד ולהרגשה של חסד ששייכת לחסיד שהוא בעל חסד. כמו שאמרנו שבפילוסופיה אין שמחה. הפילוסופיה היא בעיקר הפסימית. היא יכולה להיות מתוחכמת מאד, *sophistique*, אומרים בלועזית, כן. זה שכל מתוחכם, כן, אבל בלי חיוך, בלי שמחה. כמו כן יש הרבה דתות שמתייחסות לחסד אבל באיזה מין דיכאון. מכיוון שלא תופסים את זה שמדובר בחסד כמו שאברהם אבינו גילה אותו. זה מובן? אז נמשיך.

שאלה: לכן: "חסד לאומים חטאת"⁷⁵?

הרב: כן. זה גם סוגיה בגמרא, שהיא סוגיה חשובה מאד⁷⁶. אולי אני אסביר את זה בקצרה בהקשר לשאלה שלך. הפשט של הפסוק זה, הפסוק במשלי: "צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת". כל הסברות בגמרא עד האחרונה, כל הסברות הן להסביר את זה ככה: חטאת – לשון חטא. ומסבירים איך החסד של הגויים הוא חסד מדומה ולאמיתו של דבר זה חטא. יש לו עוד מטרה, לא לשמה. תראו בסוגיה שמה זה בבא

בתרא⁷⁷ דף יג', יד' משהו כזה. אז בא סוף סוף רבי אלעזר המודעי ומסביר: צדקה תרומם גוי – זה ישראל שנקרא גוי אחד בארץ. וחסד לאומים – חטאת היא, לשון קורבן. אז אם הבן אדם, אם הוא גוי או ישראל לפי ההסבר האחרון, מביא את החסד שלו כקורבן על מה שאין צדק בעולם, החסד הוא אמיתי. ואם מתיימר לומר שהחסד שלו הוא אמיתי אף על פי שאין צדק בעולם, אז זה חטא. זה "חטאת היא"⁷⁸. זה מובן? אז כל ההסבר בגמרא יש להם אותו פשט, כן, אבל ההבדל הוא ככה: כשהגויים אומרים שהם בעלי חסד, מכיוון שלא קיבלו את הצדק, החסד שלהם אינו חסד אלא חטא. אבל ישראל שקיבל את התורה כחוקה, קיבל את הצדק. צריך לא חסד במקום צדק, אלא צדק וחסד, כן, אז החסד שלו יכול להיות חסד אמיתי. אבל גם לישראל מכיוון שיש לו חטאים, אין כל כך צדק עד ביאת המשיח, אז גם אצלו, אומרת הגמרא, החסד הוא חטאת – לשון קורבן. קורבן כפרה. ואני שוחחתי הרבה עם גויים על זה, ומצאתי שהרבה מהם מרגישים בזה, שהחסד שלהם הוא חסד אמיתי רק בתנאי שזה לשם ה'. כך אומרים בלשון שלהם, לא בלשון שלנו. אני אגיד את זה בלועזית כדי שהצרפתים יבינו: pour la grâce de dieu. כשנותנים צדקה או חסד אומרים: לשם ה', כן. אז מרגישים באיזשהו מקום שזה לא חסד אמיתי מכיוון שאין צדק, ואם אין צדק, החסד אינו חסד. זה דווקא ההיפך של הצדק. טוב, זה מובן? אז אנחנו התייחסנו לעניין קצת במימד קצת אחר, שלגלות שהחסד בא ממי שאמר "והיה העולם" ואברהם אבינו היה הראשון. ולכן, לפני אברהם אבינו לא היה חסד בעולם. הוא תיקן את הכלי של החסד⁷⁹. כל מה שהגויים היו אומרים חסד, זה היה משהו אחר, כן, לא חסד אמיתי שמאותו חסד באה השמחה של החיים. יש חסיד. אז נמשיך:

"שזהו אורו הראשון של אברהם אבינו עליו השלום"

ולכן אני חושב שהדגש זה ב"חסד של אברהם אבינו עליו השלום".

"שממנו מופיעים קרני אורה רבים לפרטיהם, כל המידות באים כתולדות מאור מידת החסד, ההולכים ומתפזרים על פני כל מרחב החיים לסמנם בצביון מיוחד"

תשמעו מה הוא אומר: מה זה הצביון המיוחד הזה של היחס לבורא עולם דרך חוכמתו - זה הקטע הראשון, דרך חסדו - זה הקטע השני, הצביון והסגנון העברי המיוחד. זה מובן? טוב, נמשיך.

עולם האליליות והכפירה מתייחס רק לעצמו ולכן הנאתו גסה

"המופיע באור תורת חיים ואהבת חסד, עולם האליליות והכפירה אינם יודעים כי אם את עצמם"

כמו שהגדרתי בהתחלה, לגבי הפילוסופיה וכל מה ששייך לזה, כן.

"את הנאתם הגסה, החומרית. ואפילו ההנאות הרוחניות הינן רק משרתים להם"

מכיוון שפשוטו כמשמעו זה רק הנאה. כל בן אדם יש לו צורך, צרכים, סליחה, בכל מדרגות הנפש שלו. במדרגה התחתונה, יש לו צורך להנאות חומריות. ברוח שלו יש לו צורך בהנאות רוחניות. אבל זה הנאות שלו.

"ומה שהוא שפל יותר ומכוער, יותר הוא יותר מתלכד במסגר הצר של העצמיות הפרטית הוא יותר יסודי אצלם. מה שאין כן חלק יעקב. אהבת הטוב נובע אצלנו לא משום ענין צדדי אלא לעצם טבע הווית נשמתנו הוא לחשוק"

לשון חשק,

"בטוב הא-לוקי, הטוב לכל. על כן ההרגשה הפנימית הראשונה תיכף כשיוסר הכח המכריח שמונע את החופש ואת הסגולה העצמית לצאת לאור"

זאת אומרת, ופה הוא מתייחס לפירושים הקודמים בספר שלו, כשיוסר את הכח של הגלות של השעבוד שמונע את התפתחות החשק לטוב שיש בעולם,

"הוא החפץ להסיר כל צער וכל מחסור – כל דכפין ייתי ויכול"

ואפשר לקשור לזה את הפסוק הידוע: "טעמו וראו כי טוב".⁸⁰ יש תאבון לטוב שיש בעולם, אבל זה עבודת הבורא, זה לא הנאה עצמית. זה מובן? אז כל זה שייך למדרגה הראשונה – "כל דכפין ייתי ויכול".

"לא יושלח לו בפנים זועפות ולא יותן לו בתכסיס של בוז ומשטמה".

אפשר לקרוא – משטמה, שנאה, גם כן. זאת אומרת, זה גם לשון משטמה. מה שנאנחנו מקבלים דרך הבורא זה לא משטמה, זה דרך החסד. אני חוזר על המשפט. מה שהוא מקבל כדי לאכול, זאת אומרת לתת לו אפשרות לחיות, אפילו החיים הטבעיים, הוא לא מקבל את זה בפנים זועפות ולא יותן לו בתכסיס של בוז ומשטמה, אם אתם רוצים,

"שלא יראה את פני הגאה שהוא משפיע עליו חסדו"

זה ההסבר שרצינו למצוא, כן. מי שמקבל את זה ככה, ושוב אני נוטה לחזור על העניין של העני. מי הבעל הבית שנותן לעני, כן, לפי לשון המשנה.⁸¹ אז עני שמקבל ככה לחם שבא בפנים זועפות, הוא לא מרגיש את "פני הגאה" זאת אומרת, העליון, שהוא משפיע עליו חסדו.

"שכל אלה הנימוסים הנם תוצאות הדעה ההולכת מנגד לטבע קדושתם של ישראל, המכרת את ההטבה לכח עצמי במציאות. כי אם כל דכפין ייתי ויכול"

מה שהרב רוצה להסביר, לפי מה שאני הבנתי, שזה לגיטימי להיות רעב לטוב שיש בעולם. "כל דכפין ייתי ויכול". זה מובן. ולא שהעולם הוא אבוד. שהעולם הוא רק רע ושמה שבא לנו מן העולם לא בא מהקב"ה אלא בעקיפין מהס"א וכן הלאה וכן הלאה. אני חושב שפה יש נימה חסידית בלי שום ספק. אז נמשיך:

"עם כל החבורה"

אז כל דכפין ייתי ויכול - הדגש הוא בכל.

"עם כל החבורה יחד בשמחתה ובכבודה"

ופה המילה "שמחה" מופיעה כפשוטה.

סיום השעבוד גורם לגילוי הנטיה הטבעית של ישראל השואף לשמחה וטוב

”זאת היא הנטיה הטבעית לישראל שהיא פועלת מיד בהסרת כח הלחץ.”

מיד כשהגאולה מתחילה באתחלתא דגאולה, כן, כשהמעכב של כח ההתפשטות של הרצון הוסר, אז מיד בא הביטוי ”כל דיכפין ייתי ויכול” מיד נאכל קורבן חגיגה. זה מיד. ולכן אנחנו מבינים שהמצב הטבעי של הטבע הוא להיות באותה שמחה. רק בא כח מעכב, שעכב אותנו מזה. למדנו שיש נסיבות שיש תועלת לזה, כדי שנדע את טעם הטוב שהיה חסר לנו. אבל מיד כשהמונע של הטעם הטוב, הגלות, השעבוד, הוסר, אז מיד מתחילים לא להנות מהחיים, זה לשון חילונית, אלא לשמח, לשמוח, סליחה, בחיים. זה מובן? ומה זה הכח הזה שהוא מעכב, מונע?

”כח אדונים זרים, שמונע מההלך ברחבה לפי עצמיות תכונת הטוב הפנימי. אומנם, המניעה הקדומה דחפה את הכח לצידו העליון”

זאת אומרת, המניעה שקדמה לחירות של הרצון החופשי, לא חיסלה לגמרי את השאיפה לשמחה ולטוב, אלא שלחה אותו במדרגות הכי עליונות של העולם. דחפה את הכח לצידו העליון. זאת אומרת, אבל עכשיו אחרי שכח המניעה הוסר:

”הוא לא ישאר מעתה בחוג צר, רק לפקוח על עסק ההכרח החומרי, כי אם על ידי גילוי הכח הנשגב, שהוא תולדה נאמנה, לכח הלחץ הקדום”

כח הלחץ הקדום – זה הרצון הבורא להשפיע. והבריאה מרגישה את רצון הבורא להשפיע כלחץ לקבל מטובו. זה מובן? אז השאיפה לקבל מטוב הבורא, יש לה עיכוב בשעת צרת הגלות. יש כח שמונע אותנו מלקבל. אבל מיד כשהכח הזה יוסר, זה כשר למהדרין להיות פתוח לשפע של הטוב שבא בחיים. זה מובן? פה, בקטע אחר לגמרי, בספר ”אורות”, יש פרק לרב שאומר שיש שתי מיני קדושות: הקדושה העל טבעית והקדושה הטבעית. והוא מסביר את זה.⁸² הרוב רגיל להגדרה של הקדושה העל טבעית. זאת אומרת, כדי להגיע למצב של קדושה צריך ללחום נגד הטבע. אז זה נקרא קדושה על טבעית. קדושה שבאה כמלחמה נגד הטבע, כן. הקדושה השנייה, זה קדושה יותר עליונה לפי דעת הרב. קדושה שהיא הולכת, אולי אני אגדיר את זה בהיפך – הטבע הולך בדרכי הקדושה. לאו דווקא שהקדושה הולכת בדרכי הטבע, כן. הטבע הולך בדרכי הקדושה. ובקטע השני הוא מסביר שבגלות ידענו רק את השלב הראשון של הכח של הקדושה – הקדושה העל טבעית, שהיה צריך להתנגד לעולם, כי העולם החיצוני היה עולם מתנגד, כן, ולכן ידענו רק הצד השלילי של הקדושה. רק בארץ ישראל יש הקדושה הטבעית שהיא הקדושה הכי עליונה. זאת אומרת שגם היצר הרע וגם היצר הטוב מבקשים אותו דבר, אז זה הקדושה האמיתית.⁸³ כל עוד שהיצר הרע, סליחה, היצר הטוב, צריך ללחום נגד היצר הרע כדי להגיע לחפצו, אז זה קדושה, אבל קדושה אל טבעית, קדושה אי-טבעית. קדושה קשה מאד. בבחינת, קדושה גלותית, כן, מבחינת, שוב אני חוזר על ההגדרה, ”צדיק ורע לו”.⁸⁴ אבל יש בחינה של ”צדיק וטוב לו”. אתם מבינים את החשיבות של הדברים, כן? אז בגלות אי אפשר. אולי ביחידים שמרגישים את עצמם כשייכים לארץ ישראל, אבל בגלות. ואני חושב שהיו תקופות כאלו. היו תקופות שהצליחו לבנות קהילות שהיו מקיימים את התורה ואת המצוות בשמחה, אף על פי שהיו בגלות, כן. אבל, המצב של הגלות, המצב הפשוט של הגלות מביא את עם

ישראל להיות קדוש אבל זה כנגד החיים. זה כנגד הטבע, זה כנגד העולם. מכיוון שאנחנו נמצאים בחוץ, כן. אבל קדושה ארץ-ישראלית היא קדושה טבעית. איך אני יכול להגדיר את זה? טוב, אני זוכר מה שהיה אומר הרב, והוא היה מתייחס בזה לאכילת פירות של טו' בשבט. כשמה נשאר בגלות? לאכול מפרי ארץ ישראל, כן. מפירות של ארץ ישראל. והיינו מרגישים איזושהי קדושה. הוא אמר את זה פשוטו כמשמעו: הבנות בישראל הן קדושות, העגבניות בישראל הן קדושות, זה פרי הארץ, כן. זהו. לא להיות שמח לאכול עגבניה אף על פי שהיא עגבניה, אלא דווקא, מכיון שהיא עגבניה, אז זה רק בארץ ישראל, כן [צחוק]. אז נחזור. ואני חושב שדווקא אנחנו בדור שיכול להבין את העניין ולכן, מבינים. הוא היה באמת הרב של דורנו, שכבר היינו שייכים עוד לעולם ההוא, של הקדושה נגד הטבע, כן. אבל כבר הבנים והנכדים שלנו הם שייכים לעולם של הקדושה הטבעית והם לא מבינים את הקושי שהיה להיות חפץ בקדושה בחוץ לארץ. הם לא מבינים את הסיפורים שלנו. זה בשבילם פרהיסטוריה גמורה, שלימה. על מה אתם מדברים? תפסתם? מכיון שזה, כמו שאומר הרב הרבה פעמים, הקדושה היא שהיא על טבעית בעצמה, לגבי ישראל היא טבעית. זה טבעית לנו. טוב, אני חוזר לעניין. אבל יש תנאי, כמו שנראה. איפה אני הגעתי?

תשובה (בתיאור לנצט ז"ל): הלחץ הקדום.

הרב: הלחץ הקדום.

מה בין "כל דכפין ייתי ויכול" ל"כל דצריך ייתי ויפסח"?

"כשיצא למרחב"

יציאת מצרים,

"יחדור הטוב אל עומק החיי לכל צדדיהם ותנאיהם"

כן, אפילו החול הוא חול של קודש. אפילו החול הוא חול המועד, אם אפשר לומר את זה וזה הקדושה הכי יפה. הקדושה של חול המועד. אתם זוכרים שהגמרא הגדירה כאפיקורסיות גמורה מי שמחלל את הקדשים, זה דהיינו חול המועד, כן.⁸⁵ מי שלא יכול לתפוס את זה שהחול של הקדושה הוא קדוש. אז יש מין דתיים כאלו, שאצלם זה קדוש/חול. החול - אין קדושה בחול, כן. גמרנו. זה משיחיות, זה ציונות - אל תערבבו. תפסתם את ההגדרה.

"ולא יסתפק עוד במה שישביע את הרעב"

אותה המדרגה של "כל דיכפין ייתי ויכול", כן. כשבאה הגאולה אי אפשר להסתפק בזה. **"מצד היכנסו בתחום חיי חברו הטבעיים והרגשותו את ערכם ומחסורם. אבל עוד גדולה מזו, ייכנס גם כן מצד עומק טבע הטוב הנפשי, הגנוז באור נשמתו, גם למעמד הנפש הרוחנית והמון צרכיה ומשאלותיה ולמלאותם בכל העז האפשרי. זאת התכונה העליונה היא מצבת את צביון הגוי בכללותו"**.

כדי להגיע לאותה מדרגה של "כל דכפין ייתי ויפסח", אז צריך להשתייך לכלל ישראל. הגוי כולו. אתם מבינים את זה. זה מסביר לנו כמה פרטי פרטים של ההלכות של קורבן

פסח. כל פרט ופרט כל יחיד ויחיד. ובגולה היינו בבחינת יחידים. היו קהילות, קהילות. אבל מה זה קהילות? זה לא כלל ישראל. זה פרטים, פרטים, פרטים. "עם מפוזר ומפורד"⁸⁶, כן. היו צריכים להשתייך לחבורה של קורבן פסח.⁸⁷ היו צריכים להתייחס ביוחסין שלהם כדי לבנות את הכלל⁸⁸. רק כשבנו את הכלל דרך קורבן פסח, מי שלא רצה להשתייך, היה נשאר בחוץ, כן. מבינים את זה? המטרה של קורבן פסח זה מי להי ומי להם? כן. אז מי ששם את דם קרבן פסח במשקוף שלו,⁸⁹ זה מזוזה, זה כתובת: אני עברי. אני יהודי, היינו אומרים עכשיו. זה היה צריך, איך אומרים, אומץ לב כביר. כי המצרים היו המצרים. ולכן, מי שהשתייך לכלל ישראל, אז הוא שייך למדרגה העליונה של "כל דצריך ייתי ויפסח". אני זוכר מה הסביר הרב, אולי הבאתי את זה בשיעור הקודם, על הרשע של ההגדה. כשהגדה אומרת "לי ולא לו ואילו היה שם לא היה נגאל". הרב⁹⁰ היה מסביר אילו היה שם לא היה נגאל, אבל עכשיו גם הרשעים האלו נגאלים, מכיון שמשתייכים לכלל. שמה היה צריך לבנות את הכלל. ולכן, מי היה רשע? המוציא את עצמו מן הכלל. עכשיו הכלל בנוי, כן, ולכן כל היחידים הרשעים של עכשיו, בצד, בנקודה שהם שייכים לכלל, הם נגאלים. זה דיוק יפה מאד. זה דיוק מדויק. "אילו היה שם, לא היה נגאל", אבל פה – נגאל. אני זוכר את זה היטב, לפני ארבעים שנה. ולא היינו במדבר [צחוק]. טוב, אני חוזר על זה:

"אבל לא בזה לבדו ימצא את משאלו" לא, איפה זה? בכללותו:

"הוא מראה את החיזיון של אחדות הרוח באומה כולה בכל עזוזו וגבורתו, "כל דכפין ייתי ויכול"

ופה הדגש על ה"כל". כל דכפין ייתי ויכול. פותחים את הדלת. אין מישהו שנשאר בחוץ. "ולא יידח ממנו נידח".⁹¹ וכן הלאה. זה מובן, כן?

"אבל לא בזה לבדו ימצא את משאלו, לא במילוי הרעבון של הרעב החומרי, כי אם בתכסיס שימצא את מצבו הרוחני הפנימי, ערוך ומסודר מלא וגדוש לפניו. כל דצריך ייתי ויפסח. לכל חוקותיו וצרכיו הרבים והענפים"

של הנשמה שלו.

"המיוסדים כולם על יסוד רוממות קדושה ורוחניות אדירה למעלה למעלה. זאת היא המעלה העליונה המביאה את אור האחדות הפנימית של עם ישראל, שמהחושך עצמו יצא האור, ומדחיקת הכח המעציר, הגורם לצבור כח רב ולהוציא אחר כך החוצה ברב יתרון, בכח דוחף ורודף המתעורר להרים קרן על ידי לחצו הקדום והסרת עול אסורו גם יחד."

זה מובן. זאת אומרת, כשבאה הגאולה, אז "כל דצריך ייתי ויפסח". כל דצריך. אבל רק מי שצריך. רק מי שנמצא בתוך ישראל. אפשר לזהות את זה, לקשור את זה ל"כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא"⁹² הנימה ההיא של ה"כל", יש לה שתי משמעויות, איזה שאיפה לכל. ומי שאין לו שאיפה ל"כל" אינו שייך ליעקב. אבל כל מי שיש לו שאיפה ל"כל", שייך ליעקב. זה מובן, כן.

"השתא"

– מה השתא [צחוק]? טוב, אז אני חושב שאולי תקחו את זה כשי פסח ואולי תמשיכו בליל פסח את הלימוד כי אני חושב שאת עיקר הסברא שלו, ההסבר שלו, סליחה, למדנו

במשהו, שתי מדרגות האלו – קורבן חגיגה, וזה כבר קדושה, אבל יש עוד מעלה, כשיש לנו אפשרות להיות בן חורין ממש, אז זה רק דרך כלל ישראל וארץ ישראל, כמובן וזה קורבן פסח.

פסח - שיעור 2

התגלות דרך הבריאה או דרך הרצון – השגחה ותורה.

הקלטת מתחילה לא בתחילת השיעור. להלן מה שכנראה כבר נקרא קודם מתוך "עולת ראייה" כרך ב' עמוד רע"ד:

הגדה: "ברוך המקום ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לישראל ברוך הוא, כנגד ארבעה בני דברה תורה, אחד חכם וכו'"

עולת ראייה: "בב' בחינות אנו מדברים מאדון כל יתברך: מהשגחתו ומרצונו. השגחתו מושגת מצד הבריאה, וכ"מ שנשיג יופי הבריאה וטוב סדרה, ועד כמה טוב ויפה הדבר, וכמה גדול הוא החסד וההטבה, להמציא בריאה כזאת, כ"ז הוא הכל שבחיו של האדון יתברך בתור השגחתו. וכ"מ שאנו מדברים מתכלית התורה ותועלתה ורוממותה להשלים את הכל כ"ז הוא שבח רצונו יתברך"

...ולכן, התגלות דרך הבריאה, זה נקרא השגחה, והתגלות דרך התורה, זה נקרא רצון. יש שני קווים של התגלות הבורא: דרך הבריאה עצמה – זה מבחינת גילוי טעם עולם הזה. אף על פי שדווקא השגה של ההשגחה, זה כבר גילוי של המעין עולם הבא שיש בעולם הזה. אבל בכל זאת, זה דרך הכלים של עולם הזה. זה מובן? והתגלות תכלית רצונו זה גילוי התורה, זה התגלות התורה. ופה יש לנו שני מושגים שצריך לזכור אותם. מי שרגיש, אם אפשר לומר, זה יותר עמוק מרגיש, אבל מי שמודע מזה, השגחתו, לפי הרב, יש לו כבר קשר לנותן התורה. ומי שאינו רגיש לרצונו, כאילו עדיין אין לו קשר לנותן התורה.

מאפייני החכם והרשע

(עולת ראייה חלק ב' עמוד רע"ד: "ברוך המקום ברוך הוא")

המשך קריאה: "והנה ההשגחה (היא חסדו יתברך, החונן ומיטיב ומרחם ורצונו הוא הכנת משפט צדק) שהוא עיקר השלימות שיבוא למשיגים את תכלית הרצון ומתדבקים בשלמותו האמת"

אה, הנה ההשגחה. טוב, יפה. טוב, אני אמשיך:

המשך קריאה: "והנה מה שמושג לנו מבחינת ההשגחה היא בהמצאת איש החכם המוכן לקבל טוב בלתי משוער. והוא ודאי כלי חמדה, ששקול זה כנגד כל העולם"

אז יש לנו כאן הגדרה ראשונה, נקרא חכם? מי שמסוגל להשיג את התגלות ההשגחה דרך הבריאה, אז הוא נקרא חכם. זה קטגוריה ראשונה. אחר כך אולי נחזור להסבר של המשנה עצמה, אבל קודם כל את ההגדרות של הרב.

המשך קריאה: "אבל במה שיצר בהשגחתו את הרשע, עם היותו יודע סופו להיות מורד"

זאת אומרת, מה שפשוט הקב"ה כשברא את העולם, ראה מעשי רשעים ומעשי צדיקים, ובכל זאת ברא רשעים וברא צדיקים.⁹³ התכלית של בריאת הרשעים, נמשך:

המשך קריאה: "אף על פי שהוא יודע שסופו להיות מורד אור ומוכן לפורעניות, נעלם ממנו תכלית ההשגחה בזה הפרט."

זאת אומרת, אפשר להבין את הכל, חוץ מהתכלית של מציאות הרשעים בבחינת 'השגחתו'. זאת אומרת כשאנחנו אומרים שגם הרשעים שייכים לעבודת הבורא. זה נעלם ממנו ואי אפשר להבין את זה, כך אומר הרב. זה מובן? יש משנה בפרקי אבות שמתייחסת לנושא, בסוף המסכת: "אין בידינו לא..."⁹⁴

תשובה מהקהל: משלוות הרשעים

הרב: ומיסורי הצדיקים. זה דומה מאד לשאלה שלו. יש שני דברים שאי אפשר להסביר – קיום הרשעים, ופה במשנה במסכת אבות זה יותר מדויק. וטוב, יש רשעים, ניחא, אבל הם בשלווה. שלווות הרשעים וייסורי הצדיקים. אבל כשהוא אומר זה נעלם, זה לא אומר שאי אפשר להגיע להבין את זה. אבל זה לא רגיל, זה לא ניתן. צריך הרבה הרבה עומק, עמקות בתורה, כדי לתפוס משהו בעניין. זה הקטגוריה השניה. ולכן, הרשע מוגדר לפי המימד השני שאמר, לפי רצונו. איך להבין שרצונו שיהיו רשעים בעולם? זה אי אפשר להבין. אבל זה שייך לרצונו. הרצון, תכלית הרצון, הוא יותר נעלם מהתגלות ההשגחה דרך הבריאה. התגלות ההשגחה דרך הבריאה, זה מסביר לנו את קיום החכם. אבל הרשע הוא שייך לצד הנעלם של הרצון של תכלית הבורא. נמשך:

המשך קריאה: "אלא שאנו מכירים מתוך הגלוי לנו שוודאי יש גם לזה תכלית נורא, באופן שמוסתר ממנו לגמרי, וגם אותו אפילו מצד פרטו לא תוהו בראו. ולענין הרצון שהוא התורה"

לא, לא, אני לא הסברתי על התורה. טוב, נראה את זה אחר כך. אבל בכל זאת, החכם הוא מי ששיג את התגלות ההשגחה דרך הבריאה, אבל תכלית בריאת הרשע אנחנו לא מבינים אותו. אחר כך המימד השני.

הכורח בגילוי התורה היא בעיקר עבור הבן התם.

המשך קריאה: "ולענין הרצון שהוא התורה שנתנה לנו, המביאה אותנו להכיר רצונו, הנה תכלית טובת הגילוי הוא מורגש לנו ביותר באיש אשר אינו חכם כל כך, עד שיבין מעצמו אורח האמת"

זאת אומרת, לפי מה שאני מבין פה, גילוי התורה זה שייך למי שאינו יכול להיות חכם מעצמו, ולכן הוא צריך גילוי התורה. אחר כך נחזור על זה כי יש פה שאלה כמובן.

המשך קריאה: "אבל לבבו ישר ומתעורר על ידי מה שרואה לתור אחרי האמת וידו קצרה מהגיע אליו. מה רב טוב שיקבל מהתורה, שעל ידה יגיע אל סוף תכליתו המתוקן ומקובל וטוב, ובו מורגשת התועלת יותר ממה שמורגש אצל החכם שאולי היה משיג מצד חוכמתו את אור האמת, אלא שלפי האמת, לפי עוצם התכלית של התורה הקדושה גם החכם לא היה מגיע כלל אל התכלית, לולא תורת אמת שנתן לנו ה' יתברך בחסדו." אז הוא ענה בעצמו את השאלה.

המשך קריאה: "אבל המורגש לנו בתועלתה הוא מצד מי שאינו יורד מעצמו לעומקם של דברים, ובאמת כמעט זה כל האדם, רובו ככולו"

והוא רומז לבן השלישי, שהוא הבן "תם". זאת אומרת, עיקר התגלות התורה, זה שייך לבן השלישי, לתם. אף על פי שהחכם מעצמו, אם לא מקבל תורה אין לו שלימות בידיעתו של ההשגחה. זה מובן? החכם יש לו כבר איזה מין נטייה מעצמו. רשע, אנחנו לא מבינים איך רצון הבורא מתקשר אליו, וכשהרב אומר אנחנו לא מבינים, יתכן מאד שהוא אומר - זה נושא בפני עצמו. זה, אתה תלמד במקום אחר. תנא ושייר, דאם לא כן לא היה, פשוט, לא היה מתחיל בנושא הזה. אז, התם זה כל האדם. זה רוב בני אדם. ולכן, תכלית התגלות התורה היא שייכת דווקא לבן התם. ונראה הלאה, אחר כך, במה המדובר, ברמזים בחיי האבות. רק שניה, אני חוזר:

המשך קריאה: "מי שאינו יורד בעצמו לעומקם של דברים"

וזה ברור, זה לא החכם אלא התם.

לבן שאינו יודע לשאול חסרה ההתעוררות הבסיסית ביותר

המשך קריאה: "ובאמת זה כמעט כל האדם, רובו ככולו, לאחר ההסתכלות, אמנם מי שאינו מוכשר כלל אפילו להתעוררות זו, לא יקבל לעולם חוכמה אמיתית, ולכאורה היה נראה כאילו מצידו, היה גילוי רצונו יתברך לו לבטלה"

ופה, הוא מתייחס לשאינו יודע לשאול. כן, זה מובן?

המשך קריאה: "או ללא תכלית רם חס ושלוש, אבל גם בזה ידענו ששכל האדם כוזב, כי רק לנו נדמה כך, אבל באמת יש סתר עליון שגם הוא יגיע אל תכלית נשגב מצד גילוי הרצון, ואפילו מה שנתנו בעולם הדברים הרמים ונשגבים ממנו מקבל הוא מהם כל טוב. אבל בחינה זאת נעלמת ממנו"

טוב, עכשיו אנחנו מתקדמים קצת. חכם אפשר להבין מה זה, ההגדרה פה היא חשובה מאד ולפי דעתי היא מבוססת על מה שאומר הרמב"ם על העניין, הרמב"ם עצמו.⁹⁵ יש איזה אפשרות של גילוי התגלות הבורא דרך הבריאה. לכן, שמתי הדגש בהתחלה, לא אמר "הטבע" אלא אמר "הבריאה". וזה פותר הרבה שאלות על הרמב"ם עצמו. זה מובן למה אני מתייחס, כן. הרשע, טוב, זה עניין של רצון הבורא וזה נעלם ממנו. התם זה גילוי, זה עניין של גילוי התורה. ומי שאינו יודע לשאול, זה גם כן כמו הרשע, זה נעלם

ממנו. ואם אתם תסתכלו במשניות של ההגדה, זה בולט שהפסוק שההגדה משתמשת על הרשע זה אותו פסוק שהיא משתמשת על שאינו יודע לשאול.⁹⁶ אתם זוכרים את זה.

החכם מסוגל לראות את התגלות ההשגחה דרך הבריאה

אחר כך נראה את הטקסט פה:

המשך קריאה: "ולכן אנו מקדימים"

פה, פה מתחיל ההסבר של הרב:

המשך קריאה: "ולכן אנו מקדימים, קודם סידור ארבעה (ד') כתות"

איך אומרים כתות או כיתות?

המשך קריאה: "כיתות שבבני אדם: חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול, ואומרים: ברוך המקום, שכינוי "מקום" הוא על המצאת העולם מבחינת גבול ומידת הנבראים."

אתם זוכרים את ההגדרה של הגמרא עצמה ש"הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו".⁹⁷ ולכן, המושג "מקום"⁹⁸ משתייך לפי חוכמת הקבלה למדרגה של בריאה. זאת אומרת, בינה. בינה שנקראת הבורא. ולכן עולם הבינה נקרא עולם הבריאה.⁹⁹ כי העולם באופן הפשוט של השימוש של המילה מתחיל בחסד. יש לכם פסוק פשוט מאד – "עולם חסד ייבנה".¹⁰⁰ זאת אומרת, חסד, זה התחלת הבניין של עולם. ולכן הבונה של הבניין, הבורא של העולם, זה במדרגת התגלות של עולם הבריאה, זאת אומרת מדרגה של בינה. והפסוק הוא: "והחוכמה מאין תימצא"¹⁰¹ – חוכמה באה מכתר שנקרא "אין". "ואי זה מקום בינה" – המקום זה הבינה. זה מובן? טוב. ולכן, "ברוך המקום", זה כנגד החכם. כי החכם, יש לו איזה מין התגלות של ההשגחה דרך הבריאה. ולכן אנחנו מתחילים "ברוך המקום", גבי החלק הראשון של הבנים, החכם. ומיד אחר כך:

המשך קריאה: "והוא מצד הבחינה שאנו משיגים מעט תכלית בריאתו וזהו מצד היצירה הנכבדת של איש חכם ברוך הוא."

פה אני צריך אולי לדייק קצת. לפי מה שהבנתי מפירוש הרב, יש טבע כזה, שנברא חכם. זאת אומרת, זה לא החוכמה שמשיגים אחרי הלימוד, אלא זה אופי של הלב¹⁰² שעושה את הבן אדם חכם מעצמו, לפני שהוא יקבל שום מידע, שום תוכן של ידיעות. זה מובן? זה אולי מסביר את ההבדל שיש בנוסח של האשכנזים ובנוסח של הספרדים בהגדה של פסח. כשאנחנו אומרים ב"עבדים היינו במצרים.. ואפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו יודעים את התורה" – זה נוסח ספרדי. והאשכנזים אומרים: "ואפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, **כולנו זקנים**, כולנו יודעים את התורה". אז יתכן שההבדל פה לפי ההגדרה שיש לנו פה, בין חכם, אני לא רוצה לומר סתם חכם, כי להיות חכם זה לא סתם. אבל בין חכם, פשוטו כמשמעו, וזקן – זקן זה מי שקנה חוכמה.¹⁰³ לכן שתי מדרגות שונות. אף על פי שלא הבנתי על בריו את ההבדל הזה. למה האשכנזים הוסיפו את "אפילו כולנו זקנים" – אם יש לכם איזה הסבר אני פתוח לזה. אבל לא אמרתי שהספרדים מחקו. אני חושב שהאשכנזים הוסיפו. בנוסח המקורי זה לא היה ככה. מי

יכול להסביר את זה? קראתם, ראיתם, למדתם, שמעתם הדבר הזה? לא. טוב, אז זוהי ההגדרה הראשונה.

ייחודו של החכם – אופטימיות בסיסית בגלל ההבנה שיש משמעות לבריאה

אני רוצה לספר לכם סיפור, אולי סיפרתי את זה לפני כמה שנים. לפני כמעט שלושים שנה שמעתי ברדיו, דווקא לפני חג הפסח איזה ראיון של איך אומרים, ברדיו?

תשובה (בתיה לנצט ז"ל): מראיין?

הרב: זה לא בדיוק. זה תבינו מיד ותגידו לי איזה מילה היה צריך לומר. שהוא היה רוצה, הוא היה בכל דירה ודירה, דירה טיפוסית ישראלית, והשאלה שלו הייתה: למה יש כל כך ספרים אצל היהודים? כן. כי זה שונה מחברה אחרת שיש ספרים אבל לא כל כך. יש ספרים אצל מלומדים, יש ספרים אצל, טוב, מוכרי ספרים [צחוק], אבל אצל יהודים, פתאום אתה נכנס בדירה ומהתחלה אתה רואה ספרים וגם בחדרים, בחדרי חדרים יש ספרים. אז הוא עשה כתבה על זה. ובפרט אצל הדתיים. אז הוא היה נכנס באיזה דירה של דתיים ורואה ספרים גדולים כאלו, אתם רואים התלמוד וכל זה. אז שאל ככה, לא רק בסקרנות אלא באירוניה. שאל הבעל הבית ואמר לו: אתה חושב שכשאתה תקרא את זה אתה תהיה חכם? אז הבעל הבית השיב לו: תשמע חביבי, צריך קודם כל להיות חכם כדי לקרוא את זה [צחוק]. אז זה מגדיר לנו קצת את הנושא. יש איזה נטיה להיות חכם, כאילו אופי טבעי, ואז הוא יותר פתוח להשיג את דבר ההשגחה שהרב מדבר עליה¹⁰⁴. זה מובן? אני חושב, לפי דעתי, שזה דווקא איזה מין הגדרה של האופטימיות. איזה אופי אופטימי, שהוא משוכנע מלכתחילה שלעולם יש משמעות, שלחיים יש משמעות, שלגורל האדם יש משמעות. ולכן, הוא מתייחס יותר לצד המשמעותי של הבריאה, ואז כמעט בהכרח, ההשגחה מתגלית לו. זה מובן, כן. יש פסוק מלא, דווקא בבנין המשכן, המקדש, פסוק שאומר: "ובלב כל חכם לב נתתי חוכמה"¹⁰⁵. ולכן, הוא כבר חכם לב, ולכן הוא מקבל חוכמה. טוב, זה האופי הראשון. ואולי אפשר להוסיף מיד שהרשע, זה דווקא ההיפך. זאת אומרת, הרשע זה מי, אתם זוכרים את ההגדרה הפשוטה - מי שמוציא את עצמו מן הכלל. אבל, מי שלא רואה את עצמו כנברא. אולי אפשר להגדיר את זה ככה, שהאופי שלו הוא פסימי, אפילו אם יש משמעות לכל, אבל אין משמעות בשבילו. "לכם". "לכם ולא לוי".

קנה המידה להגדרת ארבעת הבנים – היחס לתכלית הבריאה

אני לא חושב שזה כוונת הרב פה, רק אני רציתי להסביר ברבד הזה של האופי הטבעי, מכיוון שמה שאנחנו צריכים להבין זה, לפי איזה קנה מידה התורה אמרה, שכנגד ארבעה בנים דיברה תורה. מכיון שאם החלוקה זה צדיק ורשע, אז תאמר, אחד צדיק אחד רשע. אם החלוקה זה חכם ועם הארץ, אז תאמר אחד חכם ואחד עם הארץ, כן.

אבל החלוקה זה לפי קנה מידה שאנחנו עוד לא משיגים אותו. מה בין חכם לרשע? פה יש לנו התחלה של ההסבר. ההתייחסות לבריאה. מי שמתייחס לבריאה במימד של ההרגשה של ההשגחה, ומה שאני הוספתי, אולי זה מתאים, לפירוש של הרב, זה האופטימיות הבסיסית שאי אפשר שלא תהיה משמעות לכל זה, אז הוא כבר פתוח להבין את התכלית של הבריאה. זה מובן, כן? והרשע, יש לו התייחסות הפוכה. טוב, אז נמשיך:

המשך קריאה: "ברוך המקום, שכינוי "מקום" הוא על המצאת העולם בבחינת גבול ומידת הנבראים, והוא מצד הבחינה שאנחנו משיגים מעט תכלית בריא(ו)תו, והוא מצד היצירה הנכבדה של איש חכם. ברוך הוא, "

"של איש חכם", נקודה. אחר כך: "ברוך הוא". "ברוך המקום ברוך הוא"

המשך קריאה: "ברוך הוא לשון נסתר על בחינה הנעלמת מאתנו מצד יצירת הרשע."

זאת אומרת, פה, אני צריך להגדיר קצת קצת הגדרות לפי המושגים של הקבלה. כל פעם שיש המילה "הוא", הרמז הוא ל"כתר"¹⁰⁶, שהוא דווקא התגלות הרצון¹⁰⁷. ושמעתי בפירוש על הפסוק שלנו: "והגדת לבנך היום ההוא לאמר"¹⁰⁸ – לפי הפשט אפשר להבין את זה ככה, "והגדת לבנך" – והגדת ותוסיף להגיד ולהסביר עד שאתה מגיע לאיזשהי נקודה שאתה יכול לומר "בעבור זה", והוא יבין. זאת אומרת, צריך להקדים את הסיפור, להקדים את ההסברים, "והגדת לבנך ביום ההוא" עד שתגיע לומר לו: "בעבור זה עשה ה' לי" – ואז הוא יבין. זה מובן. אז מה ששמעתי הוא שייך קצת לנושא של הרב, שההתייחסות דרך "ברוך הוא" היא התייחסות לצד הנסתר של הרצון. ואפשר להבין את הפסוק עכשיו ככה: "והגדת לבנך לאמר ביום ההוא". זאת אומרת, והגדת לבנך עד שתגיע לאותה מדרגה שאתה יכול לומר לו "ביום ההוא". זאת אומרת זה יתגלה ביום ההוא. והרמז, "והיה ביום ההוא"¹⁰⁹, זה ידוע לפי הפסוקים של הנביאים, והיה ביום ההוא זה רמז להתגלות רצון הבורא באחרית הימים, זה בבחינת "כתר", שזה נעלם עד כל אחרית הימים. אתם זוכרים את ההקבלה של השמות לפי העולמות: כתר, נקרא – הוא, תפארת נקרא – אתה ומלכות נקרא – אני. אז פה, אנחנו מתחילים לגלות, כרגיל אצל הרב, המבנה של המושגים שיש מאחורי ההסבר שלו. ההסבר שלו אפשר ללמוד אותו עד הסוף לפי תורת הנגלה, בלי שום ספק. אבל פה אנחנו רואים שיש לו איזה מפתח, כן. מקום זה בינה, רצון זה כתר. לכן, ההתייחסות למקום זה התייחסות להתגלות עולם הבריאה, וההתייחסות לרצון, זה התייחסות לנסתר, לנעלם שברצון. ואחר כך נראה את המשך. זה מובן? לכן, שוב פה הנקודה היא ככה, יש איזה תכלית של בריאת הרשע שזה נעלם ממנו, אבל סוף סוף, זה יתגלה באחרית הימים, ביום ההוא. ולכן אנחנו אומרים ברוך המקום – כלפי החכם, ברוך הוא – כלפי הרשע. ונמשיך ונראה את הסדר הזה.

המשך קריאה: "על בחינה הנעלמת מאיתנו מצד יצירת הרשע שאין אנו יודעים סוד ההשגחה בפרטות בזה."

יעקב בחיר האבות¹¹⁰ הוא גם התם וגם איש האמת¹¹¹ ולו ניתנה התורה

ואחר כך:

המשך קריאה: "ברוך שנתן תורה לעמו ישראל"

זה כבר הבנתם ממה שקדם, זה שייך לאיש תם, שהוא יעקב. "תורה ציווה לנו משה מורשה קהילת יעקב,"¹¹² ונחזור לזה אחר כך.

המשך קריאה: "וגילה על ידי רצונו יתברך להם כדי להגיע אל השלמות, והמושג לנו מעוצם תועלתה הוא בתם, שמוכן לקבל השכלה ולא לרדת בעצמו עד סוף האמת, ובאמת מצד בחינת האמת בעצמו, כל אדם תם הוא"

זאת אומרת, כשאנחנו מבינים מה היא החוכמה באמת, אז אפילו החכם הוא תם. זה מובן, כן?

המשך קריאה: "על כן, תורה ציווה לנו מורשה קהילת יעקב, ויעקב איש תם"

אז פה זה המקום לפרש אולי בצורה קצת יותר רחבה. וזה מפרש של ההגדה¹¹³, שאל באיזה משפחה יש ככה ארבעה בנים, אחד חכם, אחד רשע אחד תם ואחד שאינו יודע לשאול? והתשובה שהוא נתן לפי התולדות, תשובה חזקה מאד – הוא אומר זה משפחה של אברהם אבינו. יש לו בן חכם, זה יצחק¹¹⁴. יש קורבן להקריב? אני מוכן. מהי שאלת החכם? מה יש לעשות כדי לקיים את הפסח? אז הוא מוכן בעצמו להיות הפסח. זה יצחק. טוב, והשאר, תבינו בעצמכם: הרשע זה בוודאי עשו, מה העבודה הזאת לכם? ולמה לי בכורה?¹¹⁵ זוכרים את זה? אחר כך תם, ופה הדיוק של הרב הוא חשוב מאד. הפסוק אומר: "ויעקב איש תם יושב אוהלים"¹¹⁶ מה שרציתי להגיד, אולי פעם למדנו את זה כבר¹¹⁷, שזה לא סתם תם, אלא "איש תם". זאת אומרת, עשו מוגדר כאיש ציד, "איש יודע ציד איש שדה". איש, זאת אומרת, חזק, איש, וכל הכח שלו הוא משתמש דרך הטבע – איש שדה. אבל גם יעקב הוא איש חזק, הוא לא מוגדר כתם, אלא כאיש, אבל בחר להיות תם. הוא יכול להיות אחרת אבל זה זכותו, זה כוחו, שאף על פי שהוא איש, כמו עשו, והיו תאומים, והוא בחר בדרך התמימות. זה מובן?

המשך קריאה: "ועל כן אמר הכתוב,"

לא גמרת, ושאינו יודע לשאול, בוודאי מה נשאר? זה ישמעאל. אז אולי אחר נתייחס להסבר הזה שוב. והחכם הזה מסביר את זה ככה, שחזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שישמעאל מדבר. ישמעאל אינו מדבר באף פסוק, אף על פי שהוא בוכה.¹¹⁸ הוא יודע לבכות. מי שמכיר את המנגינות של התפילה של הישמעאלים מבינים במה המדובר, ותפילתו נשמעת, כן. ולכן, לומדים הרבה הלכות של התפילה דווקא מהבכיה של ישמעאל.¹¹⁹ תפסתם את זה אולי בלימודים, אבל לדבר הוא אינו מדבר, וזה פלא שאנחנו חיים את העניין הזה. שישמעאל לא רוצה לדבר איתנו עד הסוף. אולי זה מתחיל קצת קצת לזוז, אבל נחזור לעניין אחר כך. מבחינת "כולי האי ואולי" (על פי מסכת חגיגה דף ד' עמוד ב') אבל זה עובדה היסטורית ככה, ישמעאל לא מדבר, לשון התורה, ואנחנו נתייחס עוד מעט לעניין.

המשך קריאה: "ועל כן אמר הכתוב "תתן אמת ליעקב"¹²⁰."

פה יש לימוד רציני מאד. זאת אומרת לפי מה שצריך להבין לפי דעתי, תם, יכול להגיע יותר בפנימיות התורה מהחכם עצמו. כי החכם הוא, איך אומרים, הוא יותר פתוח בהתחלה, להתקשר לתורה, זאת אומרת, לגלות רצון הבורא דרך ההשגחה של הבריאה, זה בהתחלה. אבל כדי להיכנס יותר פנימה בתורה, צריך אותה מידה שנקראת "תם". זה מובן? כי מה שצריך להבין שחכם יכול להיות צדיק, אבל יכול גם כן להיות רשע, באיזשהו שלב.¹²¹ אבל תם אף פעם לא יהיה רשע. כי התמימות ההיא, זה הכלי הכי נכון להתאמה לרצון הבורא.¹²² אולי זה המשמעות של המילה "תם" פה. וזה קשור לאמת. אפשר לראות הרבה רמזים בין אמת ותם. ולכן הפסוק אומר, זה החידוש פה, "נתן אמת ליעקב". למה? מכיוון שהוא נקרא "איש תם". זה מובן? ולכן אתם רואים את כל הפירושים החיצוניים נאמר, שתם זה דבילי או משהו כזה, או אני לא יודע איך להגדיר, כל זה, זה לא נכון. תם, זה אופי של חכם יותר פנימי מהחכם עצמו.

המשך קריאה: "אבל הרגשתינו בתועלתה במי שמושג לנו קיצורו בעצמותו לולא תורת אמת"

התורה התגלתה לתם, אבל התם לא יכול להגיע למדרגה של חוכמה בלי התורה. ולכן, גם החכם מקבל את התורה, אבל התורה, היעד של התורה זה לתם. חוזרים לפסוק הזה: "תורה ציווה לנו משה מורשה קהילת יעקב". והשאלה הפשוטה היא למה דווקא יעקב? יש הרבה הסברים לזה,¹²³ אבל פה יש לנו עוד תשובה: מכיוון שיש לו את המידה המתאימה לגילוי האמת. המידה המתאימה לגילוי האמת, זה התמימות. זה לא אומר שאותה מידה לא נמצאת באברהם, לא נמצאת ביצחק, אבל היא מתגלית אצל מידתו של יעקב אבינו. ולכן: "תורה ציווה לנו משה מורשה קהילת יעקב". ולכן, גם יצחק, וגם אברהם מקבלים תורה, מכיוון שהיא מתגלית ליעקב. זה מובן? אולי אחר כך, אני אקדים עוד הסבר על זה. כן?

שאלה לא ברורה

הרב: זה טבעי. כל זה זה טבעי. לפי ההסבר פה של הרב, זה טבעי. זה בא מרצון הבורא. צד אחד אפשר להבין, שזה טוב, צד אחר, למשל הרשע, זה נעלם ממנו, איך זה מסתדר עם תכלית הבריאה, זה יתגלה "ביום ההוא", כן. ולכן הסברנו את זה לגבי החכם. הוא חכם מעצמו, ולכן יש לו פתיחות לתורה דרך ההשגחה האופטימית, ההשגחה האופטימית שיש בחוץ של משמעות הבריאה. רשע, הוא מוציא את עצמו מן הכלל, אבל סוף סוף צריך להבין מהי תכלית של בריאת הרשעים, כן. אף על פי שאמרנו זה לא בידינו, כן. זה נעלם. תם, סוף סוף, זה בשבילו שנברא העולם, כי הוא שייך לתורה מטבעו. ואחר כך, האחרון, זה שאינו יודע לשאול. נמשיך קצת:

הבן שאינו יודע לשאול - ישמעאל

המשך קריאה: "אבל השאינו יודע לשאול, אינו מוכן כלל לחוכמה ואיך יקבל תועלת מגילוי הרצון, ומכל מקום אנו יודעים שגם הוא מקבל התועלת אפילו מצד פרטו, אלא שהעניין מוסתר ממנו, על כן אנו אומרים, לעומת ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא על מקום נסתר, נגד השלמת השאינו יודע לשאול."

לא, אולי פה יש איזה שיבוש.

הערה מהקהל: זה בהמשך. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא. ברוך הוא זה כנגד שאינו יודע לשאול.

הרב: נכון, נכון. אבל מה שלא כל כך מתגלה, אה, כן: "ברוך שנתן תורה לעמו ישראל" זה כנגד התם. ולעומת זה, "ברוך הוא", זה כנגד מי שאינו יודע לשאול. טוב, זה הפעם הראשונה שאנחנו למדנו את ההסבר הזה. זה לפי דעתי ממש חידוש שלם, וזה לפי המבנה של המושגים הקבליים, אני חוזר על זה ואחר כך אנחנו נראה את הפיסקה של ארבעה הבנים בעצמם. זאת אומרת, יש רמז לעולם הבינה – "ברוך המקום", אחר כך רמז שוב לעולם יותר נעלם, עולם הכתר – "ברוך הוא", אחר כך... (קטיעה בקלטת) בסדר של קו היושר. זאת אומרת שכשמבנה הספירות הוא בתיקונו, אז המילוי לכתר מתגלה דרך הכלי של הדעת¹²⁴, ולכן ה"ברוך הוא" השני הוא יותר למטה מהברוך הוא הראשון. "ברוך המקום ברוך הוא" זה בספירות הנסתרות. "ברוך שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא", זה יותר למטה. זה מובן? אבל אחד נגלה, אחד נסתר. טוב, לפני שנמשיך, אני רוצה להספיק... יש שאלות על זה? כי זה כבר, זה מובן? טוב פה יש לנו את התשובה לשאלה שלנו: לפי איזה קטגוריה התורה חילקה את הבנים כארבעה בנים. אני חושב שזה לפי היחס לתכלית הבריאה. היחס של החכם הוא חיובי, היחס של הרשע הוא שלילי, היחס של התם הוא יותר פנימי מהיחס של החכם, וסוף סוף, היחס של שאינו יודע לשאול זה כמו מדרגת המלכות ש"אין לגרמיה כלום"¹²⁵. מעצמו הוא לא יכול, ולכן הוא עד הסוף כאילו מצד הרשע ואחר כך זה מתגלה שהוא יותר פנימי, קשור בקשר יותר עליון מהחכם עצמו. טוב, זה הלימוד הראשון. אני חוזר על מה שהרב צבי יהודה ז"ל לימד אותנו על פיסקת הרשע. אני אקרא את המשנה, יש לכם את הטקסט.

הבן הרשע לא היה נגאל במצריים אבל ייגאל באחרית הימים

המשך קריאה: "רשע מה הוא אומר? מה העבודה הזאת לכם. לכם ולא לו."

זה מה שהגמרא אומרת, ההגדה אומרת. כשאמר "לכם" – זאת אומרת, לכם ולא לו.

המשך קריאה: "ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל, כפר בעיקר. ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, אילו היה שם לא היה נגאל".

קודם כל משהו חשוב מאד, בסוף המשנה, "אילו היה שם" – שם, זאת אומרת ביציאת מצרים, לא היה נגאל. אבל בגאולה של אחרית הימים גם רשע ייגאל. זה דיוק חשוב מאד. "אילו היה שם", לא היה נגאל" זה מה שאנחנו אומרים.¹²⁶ ביציאת מצרים, מי שהשתייך לקורבן פסח, נגאל. מי שלא השתייך לקורבן פסח, אז לא רצה להיות בכלל ישראל, אז הוא נשאר במצרים ונאבד. אבל אחרי יציאת מצרים יש כבר כלל ישראל. וכלל ישראל כולל גם את הרשעים. ורק באחרית הימים יתגלה הצורך של הרשעים האלה. זה מובן, כן? לכן, "אילו היה שם לא היה נגאל", אבל עכשיו, פה, גם הוא נגאל. וזה מסביר הרבה הרבה שאלות שאנחנו שואלים את עצמנו, איך ההשגחה פועלת דרך הרשעים? יש כבר שאלה, איך היא פועלת דרך הצדיקים? אבל השאלה הכי קשה, נעלמת ממנו, זה איך ההשגחה פועלת דרך הרשעים. אז זה שייך לאחרית הימים. זה מתגלה דווקא בבחינת "ביום ההוא". והוא הסביר את זה ככה בבחינה פדגוגית. איך ההגדה משיבה לרשע? באופן אלים. היינו צריכים לחכות איזה התייחסות יותר עדינה כדי

לגאול את הרשע מרשעותו, כן. הוא הסביר ההבדל שיש בין רשע ורע. רע, זה תכונה טבעית. יש בנו יצר טוב ויצר רע. אז יש נטיה לבריאה כל עוד שהיא לא מבינה, לא משיגה את תכלית הבריאה, למרוד נגד הבורא. וזה נטיה טבעית. כל עוד שהיא לא מקבלת את האור, ההארה המספיקה כדי להבין שיש משמעות לזה. אתם זוכרים כמו שלמדנו כמה פעמים, איך מתחילים התולדות של עם ישראל. זה בכל שלב יש אחד מהאבות של ישראל ומישהו שמתנגד לו.¹²⁷ אז בהתחלה יש לנו, לפי המדרש זה ברור מאד, אברהם ונמרוד.¹²⁸ אתם זוכרים את זה, כן? אברהם ונמרוד מתחילים מאותה נקודת מוצא.¹²⁹ הם לא שבעי רצון ממצב העולם. אבל התוצאה של אברהם ושל נמרוד היא הפוכה לגמרי. אז אברהם עושה את עצמו כעבד הבורא, כדי לקיים את רצון הבורא האמיתי, ונמרוד, מורד לפני הבורא. ויתכן מאד שפה זה מזכיר לנו למה בהגדרה של הרשע, הרב אמר שסופו להיות מורד. כאילו הוא מתכוון לזה. אני לא יודע אם הוא מתכוון לזה אבל זה מקביל באמת. אני חוזר על זה, מאותה נקודת מוצא אז אנחנו רואים שתי תוצאות הפוכות לגמרי, ולכן נמרוד דווקא הוא המתנגד בעצם לאברהם אבינו. ותזכירו לי מאיפה יצאתי כדי לדבר עם אברהם ונמרוד?

מה בין רשע ורע?

קהל: רשע ורע

הרב: אה, כן, כן. יש נטיה טבעית לרע, נטיה למרידה, וזה נקרא יצר רע. אבל להיות רשע זה מדרגה יותר חמורה - שאני רוצה מה שהנטיה של היצר הרע רוצה. כל עוד שזה רק התפקוד של היצר הרע, אין כל כך אחריות. אין עוד רשעות ממש. כשאני בעצמי רוצה מה שהיצר הרע רוצה אז זה נקרא רשע, כן. והוא המשיך לומר, זה ההסבר של "אף אתה הקהה את שיניו". זאת אומרת, צריך להוציא את השיין מהמילה רשע ואז נשאר רע. מה ההסבר של זה? כי השיין, ואחר כך יש הסבר לזה, כי השיין זה הרמז למדרגה השנייה של הרשעות. הנטיה של היצר הרע מתגלית דווקא דרך השיין ההיא. כי היצר הרע זה הרצון לקבל. לקבל מה? סוף סוף את האכילה שדרכה אני מתקיים, כן. ולכן יש לנו איזה נטיה לאכילה. זה התפקוד של היצר הרע. זה מובן? אבל כשיש איזה רשעות אז השיין, השן, כן, היא מזיקה. ולכן אצל הנחש האכילה שלו היא דרך הרעל. הרוק של כל בעל חיים, אצלו זה רעל מכיון שיש לו כוונה להזיק. לכן צריך להוציא את השיין הזה ונשאר היצר הרע הטבעי ואז הוא מבין מאיפה הוא יצא וחוזר מאיפה הוא יצא. זה מובן? תפסתם את זה?¹³⁰ פה יש איזה מין אסטרטגיה פדגוגית נפלאה. צריך להסביר לרשע שסוף סוף, הוא לא יוצא מן הכלל. הוא סתם בעל יצר הרע, כן. וכשהוא מבין שזה בא מהיצר הרע שלו, אז אולי יתנחם ואולי יחזור בתשובה. זה בקצרה, אבל חשוב להבין את זה.

שאלה: יש איזה הסבר של הגאון מוילנא שרע זה בין אדם לחברו ורשע בין אדם למקום.¹³¹

הרב: נכון. אפשר לקשור את זה. לא חשבתני על זה. אני חושב שהסדר הוא הפוך במה שהוא אומר. שרשע זה בין אדם למקום ורע זה בין אדם (לחברו). בסדר השני.

תשובה מהקהל: כן, כן.

הרב: אז זה הפוך. כי הוא מסביר שמה אם אני זוכר היטב, מה זה "רשע רע"?¹³² כי יש רשע שאינו רע ורשע שהוא רע. כי הביטוי של הפסוק זה "רשע רע". זה הסבר שבא מהגמרא.¹³³ אז רשע זה בין אדם למקום וכשהוא גם כן בין אדם לחברו אז נקרא רע. זהו. זה בסדר הזה. טוב. "אמרו צדיק כי טוב".¹³⁴ גם כן, יש צדיק שאינו טוב וצדיק טוב. צדיק טוב זה בין אדם למקום גם.

שאלה: צדיק גם אם לכאורה הוא לא טוב, אז הוא טוב.

הרב: זה דרש. זה דרש. כי הפשט זה "אמרו צדיק" אמרו זה תנו לו שבח.¹³⁵ לא לומר לו שהוא טוב. "אמרו". למשל יש פסוק שאומר אתם האמרתם אותי¹³⁶ – זה שבח.¹³⁷ למה? מכיון שהוא טוב. אז רק כשהוא טוב צריך לתת לו שבח. טוב, אז אולי מה שנשאר לנו זה ההסבר, אולי נגמור עם זה, של הבן הרביעי. אין שאלות עד כאן? אז אולי ניקח את הפיסקה שאין לכם פה. אז תלמדו בעל פה.

באיזה שלב צריך להתחיל להסביר לבן שאינו יודע לשאול?

המשך קריאה: "מי שאינו יודע לשאול, את פתח לו"

אז פה יש איזה מחלוקת בין המפרשים אם "את" זה לשון זכר או זה לשון נקבה.¹³⁸ אבל זה נשאר קשה. מכיוון שאפילו אם את זה לשון זכר, יש המסבירים שזו צורה של לשון ארמית, "את" בבחינת זכר, אז היה צריך לומר, לא, אז זה בסדר. אבל אם זה "את" לשון נקבה היה צריך לומר "פתחי". ולכן, רגילים להסביר¹³⁹ שזה האב שהוא צריך לפתוח אבל בבחינת האם. זאת אומרת בשפה של האם.

המשך קריאה: "שנאמר והגדת לבנך. יכול מראש חודש? תלמוד לומר ביום ההוא"

לפי דעתי ההסבר הוא ככה: האם אפשר להתחיל להסביר, לפתוח את הדברים עם הבן שאינו יודע לשאול מהתחלה, מהתחלת חידוש הדברים? שזה בהתחלת חידוש הלבנה, זה ראש חודש. מהתחלת החידוש. כשכבר זה מתחיל קצת קצת, ורק החכמים יכולים להבחין בזה, האם כבר אפשר, האם יש תועלת להתחיל להסביר לשאול יודע לשאול? וההגדה אומרת – לא. אין בו שום תועלת, והפסוק אומר:

המשך קריאה: "תלמוד לומר ביום ההוא"

צריך להגיע ליום ההוא, ליום של התגלות הדברים כדי שהוא יכול להתייחס למאורעות של הגאולה באופן רציני, באופן מידי, ואז יש בזה תועלת ואז הוא יכול להתחיל להבין במשהו. ואחר כך אנחנו נחזור לישמעאל. זה מובן? טוב.

המשך קריאה: "יכול מראש חודש"

ואנחנו רגילים בכל ראש חודש כשיש איזה חג בחודש ללמוד את הלכות החג. אז "יכול" – כדרך הרגיל שמתחילים ללמוד על הפסח מראש חודש, "תלמוד לומר ביום ההוא" אבל לפי הנושא שלנו, צריך להסביר לו את עניין הגאולה. ואז האם זה אפשרי כשהסממנים הראשונים מתחילים להתגלות? אז לפי ההגדה אין שום תועלת, זה לא עוזר, לא ידבר. זה מובן?

המשך קריאה: "תלמוד לומר ביום ההוא. יכול מבעוד יום? תלמוד לומר: בעבור זה"
אז מכיוון שכתוב "ביום ההוא", ואנחנו יודעים שמקדימים בקדושה מכל מקום, אולי מבעוד יום? אני לא חושב שזה לא דווקא בין השמשות אלא אפילו לפני זה, מבעוד יום, כדי להכין מיד מה שעלול לקרות מיד, אז גם זה לא יועיל. גם בזה אין תועלת, ופה ההגדה מסבירה את הביטוי "בעבור זה". "בעבור זה" שצריך שהסימנים של הגאולה יהיו כבר מתגלים בעיניו כדי שיבין במה המדובר. זה מובן?

המשך קריאה: "בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך"
היה צריך לומר "בשעה" - וכך בגירסה הקדומה - "בשעה שפסח מצה ומרור מונחים לפניך. מכיון שאין לנו פסח אז מסתפקים במצה ומרור, אבל זה היה חשוב להזכיר את זה. מכיוון שכל עוד שהוא לא מבין שיש גלות ומה זה גלות ויש גאולה ומה זה גאולה, אז הוא לא מבין את תכלית ברית התורה. זה מובן, כן?

מי שמסוגל לקבל על עצמו את הגלות יוכל לזכות בארץ ישראל

אז אולי נחזור עם זה, לעניין של ישמעאל, ואני רוצה להסתמך על מה שמסביר המהר"ל בגבורות ה', אם אני זוכר זה פרק תשיעי, שהוא שואל למה הגלות מתחילה באברהם אבינו? מכיון שהפסוק "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם"¹⁴⁰ נאמר לו. לפי ההסבר של המהר"ל שורש הבעיה, שורש הסיבה של הגלות הוא כבר באברהם אבינו,¹⁴¹ וזה מסתמך על הגמרא, זה לא הנושא שלנו, אבל אני רק אזכיר את זה בקצרה. והוא שואל שאלה אמיתית, למה הגלות לא התחילה באברהם אבינו מכיוון שהוא שייך לזהות של עם ישראל, ולמה היה צריך לחכות עד יעקב אבינו להתחלת הגלות. והתשובה שלו היא חשובה מאד, כי ההבטחה של הארץ היא קשורה לאפשרות של הגלות.¹⁴² מי שלא מקבל על עצמו את האפשרות של הגלות, העניין של הגלות, אין לו חלק בהבטחה של הארץ. זה נראה קצת פרדוקסלי. אבל רק העם מצאצאי אברהם, העם שהוא יכול להיות מסוגל לגלות, הוא שייך לארץ ישראל. מי שאינו מסוגל לגלות, הוא לא שייך לארץ ישראל. זה מספיק מובן? אבל אתם מגלים את הצד הפרדוקסלי שיש בזה. אבל זה חשוב מאד להסביר את זה. זה קשור שוב לאוניברסליות של הזהות של ישראל.¹⁴³ מי שלא יכול להיות בבחינת "ממלכת כהנים"¹⁴⁴ באפשרות של הגלות, הוא גם כן לא יכול להיות בבחינת "עם קדוש" קשור לארץ ישראל¹⁴⁵. יש לו תפקיד דו צדדי. גם כלפי חוץ וגם כלפי פנים. ולכן, ההבטחה של הארץ שייכת רק לזרע זה של אברהם שהוא שייך לאפשרות של הגלות, גם. זה מובן? זה מאיר הרבה, הרבה, הרבה דברים. ולכן אם הגלות הייתה מתחילה,

הערה מהקהל (בתיאור לנצט ז"ל): זה לא עונה על אברהם. זה לא עונה על השאלה.

הרב: כן, כן, אני ממשיך. ולכן, אם זה היה מתחיל באברהם, אז ישמעאל היה שייך לזה. אם היה מתחיל ביצחק, גם עשו היה שייך לזה. ולכן הגלות מתחילה ביעקב כדי שלא ישמעאל ולא עשו לא יהיו שייכים לזה. זה התשובה הראשונה שלו. אחר כך הוא חוזר על העניין והוא מסביר שמכל מקום, הגלות לא מתאימה לאברהם מבחינת מידתו,¹⁴⁶ זה הסבר אחר, אבל מכל מקום ההסבר הראשון שייך לנושא שלנו. ואי אפשר לא לראות

את זה בהיסטוריה המציאותית. שישמעאל היה בכל העולם כולו. וזה המטרה של החלק שלו בהיסטוריה – "ידו בכל ויד כל בו"¹⁴⁷. עכשיו הוא עוד לא גמר אולי את החלק הראשון של ההבטחה שלו, "ידו בכל", כשיגיע עד הסוף ש"ידו בכל", אז יתחיל החלק השני, ו"יד כל בו". כן, זה מובן? יש פה איזה פירוש של המקובלים, שאולי למדנו את זה פעם. שברכות האבות נקראות: אברהם – בכל, יצחק – מכל, יעקב – כל.¹⁴⁸ אז ההסבר הוא ככה, ידו של ישמעאל היא בכל, יש לו אחיזה באברהם, אבל ידו כל שהוא יעקב תהיה בו – "ידו בכל ויד כל בו". אולי זה מה שאנחנו מתחילים לראות בתקופה שלנו, עד כאן היה "ידו בכל" ופה זה מתחיל להיות קצת, טוב. גם עשו. ולכן ישמעאל היה בכל העולם, בכל העולם ככובש. אף פעם לא היה בבחינת גלות. זה מה שצריך להבין. גם כן אצל עשו. עשו היה בכל העולם כולו: "ועל חרבך תחיה"¹⁴⁹ כן. אף פעם ככובש. סליחה, אף פעם כגולה, אלא תמיד ככובש. רק עם ישראל לקח על עצמו אותה סגולה להיות מסוגל להיות בגלות ממש, כדי, פה אני מוסיף עוד דבר, כדי להצליח בהעלאת הניצוצות. כן. וזה התפקיד של הגלות באותה מידה שיש שבר במצרים,¹⁵⁰ זוכרים את כל ההסברים האלה. ולכן, זה הסבר המהר"ל שהגלות מתחילה דווקא ביעקב כי הגלות מגלה את הזכות דווקא לירושת הארץ. זה מובן? ולכן, זה הכוונה של ההסבר שלנו. כל עוד שישמעאל לא מגלה את המשמעות של גלות וגאולה, כל עוד שהוא לא מגלה את הניסיון של הגלות, החוויה של הגלות, אם אפשר לומר בזה חוויה, הוא לא יכול להבין תורת ישראל, האמונה של ישראל. זה מובן? יתכן מאד שהגענו אולי, אני לא יודע אבל אולי, לתקופה של התחלה של התחלה של התחלה של משהו. כי זה הפעם הראשונה בהיסטוריה שחלק של ישמעאל הוא בגלות דווקא בארץ ישראל. זאת אומרת, דווקא אצל ישראל, זה הפעם הראשונה שזה קורה להם להיות בגלות. ודווקא זה לא סתם גלות אלא גלות אצל עם ישראל. אז כשיבינו מה זה מצה ומרור, אולי יבינו גם כן מה זה פסח, ואז יתחילו לדבר. זה מובן?

ארבעת הבנים במשפחת אברהם אבינו ובתוך העם

אז יתכן מאד שהחלוקה של הארבעה בנים היא ממש במשפחת אברהם אבינו. ואני אחזור בקצרה: חכם זה יצחק, רשע זה עשו, ושוב, תם זה יעקב איש תם, ושאינו יודע לשאול זה ישמעאל. אז הפירוש שהבאתי פה מההגדה, הפירוש על ההגדה, זה אין להפתיע שאפשר למצוא באיזה משפחה יהודית ארבעה בנים כאלה. השורש בא כבר מאברהם. זה מובן? כן. טוב, זה מה שרציתי להסביר על אותה פיסקה. כן?

שאלה (אליעזר שרקי): כשהוא מדבר זה לגבי זמן ההוראה או לגבי צורת ההוראה?

הרב: גם זה וגם זה. מכיון שבהתחלת ההתגלות, זה לא מספיק כדי שיבין במה המדובר. אולי נחזור לכלל ישראל, נעזוב את ישמעאל ושיעזוב אותנו [יצחק] שבתוך כלל ישראל יש החלקים האלו, כן. וכשהמאורעות של התחלת ההתחדשות בהיסטוריה שלנו, התחלה של ההתחלה של הגאולה, רק חלק מהעם תפס את זה. וכל השאר, אף על פי שכמה רבנים איך אומרים, שכמה, לא רק רבנים אלא אנשי, מדינאים, אני לא יודע לומר, הזהירו את כל העם: זה מתחיל - אף אחד לא ראה. הם היו בבחינת שאינו יודע לשאול. יכול מראש חודש? לא, אנחנו רואים שזה בלתי אפשרי. לא אמרתי אלא

בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך – כשהמצה והמרור היו, אז הבינו, שגלות זה גלות. וחלק מהם הגיע לענין של פסח עצמו, שגאולה זה גאולה. זה מובן? אז מהדוגמה של כלל ישראל בהיסטוריה שלו יכול להסיק הבנה לגבי הפדגוגיה הפרטית, כן. כשמדובר במי שאינו יודע לשאול, וזה לא רק עניין של גיל, כשמי שבעצמו לא תופס עניין של משמעות הגורל שלו, החיים שלו, ההיסטוריה שלו, ואז המחנך צריך להקדים אותו. אבל הוא צריך איזה אחיזה על איזה דבר שהחניך יכול להבין אותו. זה מובן? יש הרבה מחנכים שיש להם היסוסים. האם כדאי, איך אומרים, למסור שאלות לילדים? האם לא מספיק להם שאלות? אז לפי ההגדה אנחנו רואים שזה מצווה. כי מכל מקום הוא ישאל את השאלה. אבל ישאל את השאלה שהיה צריך לשאול כשהיה קטן, הוא ישאל אותה שאלה כשהיה גדול, אבל אז יש שאלה של קטן בגיל גדול וזה הרס נפשי. לכן מוטב להקדים ולהסביר לו את השאלה. אבל פה יש מידה בתוך מידה, צריך להקדים לו – את פתח לו – לשון רכה, את, אבל צריך שהסימנים יהיו פה. שיראה במה המדובר. זה מובן? שזה לא יהיה מופשט. ברור. זה מובן לגבי ישמעאל. אני חושב שפה, פה מיהרתי קצת. אני משוכנע שהבעיה העיקרית של המצפון של ישמעאל בתקופה שלנו, זה שהוא מגלה איזה מין מצב - שלפי האמונה שלו זה ממש הכפירה של כל האמונות, וחילול ה' גמור - שהם נמצאים בגלות דווקא אצל עם ישראל. ולכן כשסוף סוף יבינו את זה, וצריך לעזור להם כדי להבין את זה, אני חושב, אז הפתרון יבוא. זה מובן? טוב, אז אם אין עוד שאלות נתראה בשיעור הבא בעוד קטע אחר של ההגדה.

פסח - שיעור 3

מצווה עלינו לספר ביציאת מצריים

הגדה של פסח של הרב קוק. אז נתחיל ככה, בחרתי במשנה המפורסמת בהגדה של פסח, וודאי שכבר למדתם את זה, אבל כמו שאומר התלמוד: "אין בית מדרש בלי חידוש", כן.¹⁵¹ אז אני מקווה הרבה חידושים מצידכם. אז זה לא עזיבה של המהר"ל¹⁵² מכיון שהרב קוק היה גם כן תלמידו של המהר"ל. אז נתחיל במשנה עצמה. אבל יש לכם את הנוסח, כן? אפשר לקבל דף אחד? לא נשאר? כן, זה קצת לא מסודר אבל אפשר לקרוא. אז נתחיל מיד:

הגדה: "אמר רבי אלעזר בן עזריה"

לא הספקתי לחפש את המקורות של הפסוקים, אבל תמצאו אותם.

הגדה: "אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתיאמר יציאת מצריים בלילות"

אז, אנחנו נתחיל ככה, אני אסביר את פשט המשנה אחר כך נלמד אותה בגמרא ואחר כך נלמד את הפירוש של הרב על אותה משנה. קודם כל המקום בהגדה של פסח, בסיפור של ההגדה, מיד כשהמגיד, מי שמסדר את ליל הסדר, מי שמסדר את ההגדה, סיפור ההגדה, נקרא המגיד, כפי שאתם יודעים. מיד כשהמגיד אמר: "מצווה עלינו לספר ביציאת מצריים וכל המרבה לספר ביציאת מצריים הרי זה משובח." זה מובן, כן. לא רק שיש מצווה לספר ביציאת מצריים בליל הפסח אלא עיקר המצווה זה להרבות בסיפור הזה. ולכן, יש לכם, אם אפשר להגדיר את זה ככה, שני חלקים בסיפור של ההגדה. החלק הראשון זה: מה נשתנה, השאלה של הבן, ועבדים היינו לפרעה במצריים – התשובה של האב. זה מובן, כן? והיינו יכולים להסתפק בזה, כי כל המצווה של "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר",¹⁵³ "וכי ישאלך בנך מחר לאמר",¹⁵⁴ כן, יש מצווה מוטלת על האב, שהבן ישאל שאלות על מה קורה במה נשתנה הלילה הזה. ומצווה של האב עצמו להגיד לבן, להסביר, לספר, מה קרה. על כל זה נחזור אחר כך בפירוש של הרב. וזה עיקר המצווה. שאלה: מה נשתנה? תשובה: עבדים היינו ואילו לא הוציא אותנו הקב"ה, את אבותינו ממצריים, היינו אנו ובני בנינו משועבדים לפרעה במצריים. זה עיקר המצווה של "והגדת לבנך". אבל מיד אחר כך, וכל המרבה לספר ביציאת מצריים הרי זה משובח, ההגדה מביאה כמה מעשים של גדולי ישראל מתקופת התלמוד, שאף על פי שהיו חכמים גדולים הרבו לספר ביציאת מצריים בליל הפסח. זה:

הגדה: "מעשה ברבי אליעזר ורבי עקיבא ורבי טרפון מיד לפני המשנה שלנו, כן, שהיו מספרים ביציאת מצריים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית."

ואם יהיה לנו זמן נחזור על זה גם כן. זה סיפור שמדגיש את החשיבות של המצווה ההיא, אפילו גדולי ישראל, אפילו שהם חכמים. אתם זוכרים את המימרא באותה משנה: "ואפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים", האשכנזים מוסיפים "כולנו זקנים", לא הבנתי למה, [צחוק]

הערה מהקהל (בתיאור לנצט ז"ל): כי כולנו זקנים

הרב: את זה אפשר להבין [צחוק].

הערה מהקהל: זקן - "זה קנה חוכמה"¹⁵⁵

הרב: נכון, אבל כבר אמרו חכמים, כבר אמרו חכמים. "וכולנו יודעים את התורה, מצווה עלינו לספר ביציאת מצריים", וזה דוגמה. גדולי ישראל עברו כל אותו הלילה בלספר יציאת מצרים עד שבאו תלמידיהם.

מה בין יציאת מצריים ויציאת אור כשדים?

אולי נדגיש כמה נקודות בזה. איך אפשר להבין שגדולי ישראל, אם פעם היו חמישה גדולי ישראל: רבי אליעזר, רבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון, בבת אחת לומדים על שורש האמונה - יציאת מצריים, הגאולה, והתלמידים הם בחוץ? זה קצת קשה להבין את זה. והשאלה השנייה - אולי זה מזכיר לכם את הלימוד של ההגדה בתלמוד תורה כבר, איזה חוצפה כשהתלמידים באים לומר לגדולים האלו: "רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית", להתפלל. אז בקצרה, לפי הפירושים שיש לנו כבר מהתלמוד, החכמים האלו היו בתקופת רומי. התקופה היא של רבי עקיבא, זה מובן. והם היו בדעה שונה, אם אפשר לומר, על האסטרטגיה הפוליטית איך להתנהג עם הרומאים. נאמר היו במפלגות שונות אם אפשר לומר את זה ככה. אחד מאגודת ישראל, אחד...וכן הלאה. אז זה מקרה נדיר, שהיו כולם מסובין בבת אחת, וזה קרה בבני ברק. לאמיתו של דבר היו דנים על הבעיה ההיסטורית של זמנם. היו מספרים על יציאת מצריים שלהם. זה היה המטה של המחתרת היהודית. ולכן היו במערה. מכיוון שזה היה אסור. זה היה מסוכן, זה מובן, מחתרת. והתלמידים היו דווקא חיילים שלהם, שהיו שומרים עליהם מבחוץ, ולכן הם לא ראו שכבר הגיע זמן של קריאת שמע של שחרית. ולכן כמובן שלא היו בסוד הדברים, התלמידים האלו. טוב, כל השאלות, עכשיו אין שאלות. זה מובן? וזה דוגמה אחת של החשיבות לספר ביציאת מצריים, ונראה את זה בהמשך, כיוון ש, וזה אולי הנקודה הראשונה, וזה חשוב להבין את זה, שמיד התורה מצווה, מיד ביציאת מצריים, מצווה לזכור את יציאת מצריים. איך אני יכול להסביר את זה? היא נותנת מצווה שכל שנה, בכל דור ודור, צריך לחגוג אותו מאורע של יציאת מצריים. וזה סימן שלא נגמר. מה שקורה באופן מושלם אין לנו צורך של איזה מצווה מיוחדת להזכיר את זה. אם זה כבר תוקן לגמרי, אז אין צורך לחזור דרך הזיכרון. זה מובן? למשל - יציאת אברהם אבינו מאור כשדים, אין לנו חג לזה. יש עוד סיבות, כן, אבל אין לנו שום זכר, חוץ מכמה קהילות של מקובלים שהיום בשנה ידוע להם ויש להם איזה תיקון מיוחד, אבל זה לא ההלכה המפורסמת, ההלכה לכל מבחינת הנגלה. כיוון שאותו מאורע של יציאת אברהם אבינו מאור כשדים, אף על פי שהמשמעות של אותו המאורע זה אותה המשמעות של יציאת מצריים של עם ישראל. וההתחלה בבחינת האבות היא בהיסטוריה של אברהם אבינו. אבל, אף על פי שהיה מקום לחג אולי יותר חשוב, כן, יציאת אברהם אבינו מאור כשדים זה התחלה של כל ההתחלות, כן. אין שום זכר לזה בלוח הזמנים שלנו. למה? מכיוון שזה הצליח לגמרי. לחזור לאור כשדים אין מקום. לחזור לפרהיסטוריה לפני אברהם אבינו זה בלתי חוזר. זאת אומרת, זה הצליח

באופן סופי. ויש עוד סיבה חשובה, שאנחנו מתחילים ביציאת מצריים ולא בתקופת האבות, והיה צריך להתחיל מאברהם אבינו. מכיוון שעד יציאת מצריים עם ישראל הוא בבחינת יחידים והוא היה בבחינת עם רק מתקופת יציאת מצרים. "היום נהיית לעם"¹⁵⁶, "הנה עם יצא ממצריים"¹⁵⁷, כן. ולכן, אף על פי שזו אותה אמונה, אותה משמעות של גאולה מן הגלות, כן, מכיוון שהמאורע של אברהם הוא מאורע של יחיד, אז אין מקום למצווה לזכר מאורע שקרה ליחיד, אלא מתחילים ביציאת מצרים מכיון שזה שייך לעם, לאומה שלימה. זה מובן? וזה אפשר להסביר את זה, זה לא עיקר המשמעות, אבל, יש איזה סכנה של פולחן של יחיד. נאמר, זה מה שקרה למישהו שיסד את האומה שלנו – אברהם אבינו. אבל זה הענין שלו, בבחינת יחיד. זה לא מתקשר לגורל של האומה כאומה. אף על פי שזה אותו מאורע, אותו גורל, אותה משמעות, זה מתחיל ביציאת מצריים מכיוון שזה שייך לכולנו, לבני ישראל. זה מובן? זה הסיבה השנייה. אבל העיקר לפי הנושא שלנו, שיציאת אברהם אבינו מאור כשדים – זה בלתי חוזר, כמו שאני רגיל לומר, כן. זאת אומרת זה יציאה באופן סופי. אברהם עמד במבחן הזה והצליח. אבל מיד, מתקופת יציאת מצרים, אנחנו שומעים מהתורה עצמה שצריך להביא את הגאולה עד לגאולה האחרונה, עד לגאולה הסופית. זאת אומרת שיציאת מצרים זה רק התחלה. התחלה שהצליחה בבחינת התחלה, אבל זה רק התחלה.

המצווה לזכור את יציאת מצריים מראה שהיא לא הושלמה

ולכן יש לנו שני סוגים של מצוות גבי פסח. המצוות של פסח במצרים, באותו פרק, פרק יב' בספר שמות. המצוות של פסח במצרים, איך היה צריך להתנהג כדי לצאת ממצרים. והמצוות של מה שנקרא, פסח של דורות, איך לקיים את הזכר של יציאת מצריים. אבל לקיים את הזכר של יציאת מצריים, ונראה מיד אחר כך בסוף של המשנה, להביא לימות המשיח. צריך לזכור בזה ולהשלים את זה, עד התקופה של הגאולה האחרונה של אחרית הימים. זה מובן בקצרה, זה מובן הכל, כן. ולמה דיברנו על זה? כדי להבין, וזו הכוונה של ההגדה, להדגיש את החשיבות של הזכר, מכיוון שזה לא נשלם. זה מובן? אתם זוכרים, אני רגיל לספר את זה, בסוף הגדה של פסח, בעיקר בנוסח האשכנזי וגם בכמה קהילות של הספרדים, יש קטע אחד, שאני אקרא רק כמה שורות: "חסל סידור פסח כהלכתו" זאת אומרת, זה הסיום של הסדר של פסח. של המצווה לזכור. "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים"¹⁵⁸. "חסל סידור פסח כהלכתו" ומכיוון שזה לא הנוסח שלי, אז אני צריך, "כחוקתו" ו..מיד, מיד, "חסל סידור פסח כהלכתו", המשפט שאני רוצה לצטט זה זה: "ככל משפטו וחוקתו כאשר זכינו לסדר אותו כן נזכה לעשותו" כי הסדר זה זכר. ולזכר יש משמעות ויש חשיבות בפני עצמו. אבל זה לא הפסח עצמו משתי סיבות: קודם כל מפני שאין לנו בית המקדש, אז לא עושים את הפסח ממש אלא זכר לפסח שהוא זכר לזכר לפסח. מכיוון שמה שנשאר לנו זה ליל הסדר עם כל הסידור של ההגדה, אבל קורבן פסח עצמו – אין לנו. וקורבן פסח עצמו זה היה כבר הזכר של הפסח במצריים. אבל גם קורבן פסח עצמו אין לנו. ולכן הכוונה הראשונה של הקטע הזה, כשם שזכינו לסדר אותו – סדר של פסח, כך נזכה לעשותו – את קורבן פסח עצמו. אבל גם קורבן פסח עצמו הוא הזכר של הגאולה עצמה. ולכן יש כוונה שניה – "כשם שזכינו לסדר אותו, כך נזכה לעשותו" - לא רק קורבן הפסח אלא פסח עצמו – היציאה, הגאולה,

הגאולה האחרונה. זה מובן? טוב. ופה ההגדה מביאה עוד משנה של התלמוד, כמובן, שמדגישה שוב ביותר את החשיבות של אותו זכר של יציאת מצריים. זה מובן? אז אני אתחיל בקריאה של המשנה וכל פעם שיש צורך, נלמד קצת, אולי בקצרה, מכיוון שיש לנו הפירוש של הרב על המשנה.

שאלה: יש דפים?

הרב: כן, איפה הם הדפים? אז:

הגדה: "אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה"

פה הפירוש הוא ידוע. רבי אלעזר בן עזריה היה לאמיתו של דבר באותה תקופה, ראש הסנהדרין אבל הוא היה בגיל של שמונה עשרה שנה.¹⁵⁹ מכיוון שבאותה תקופה רבן גמליאל היה ראש הסנהדרין, אבל הורידו אותו מהנשיאות שלו מסיבות שהגמרא מסבירה, זה במסכת ברכות, אם אני לא טועה בדף כח' או משהו כזה, במסכת ברכות. והיו באותו יום, היו כמה שאלות, שהיה צריך להחליט על כל הדינים של תפילת ערבית. תפילת ערבית של כל יום ויום. ובעיקר השאלה אם תפילת ערבית היא רשות או חובה. לפי ההלכה עכשיו וכל הפוסקים מביאים את זה, כל אחד לפי הסגנון שלו, תפילת ערבית היא חובה. אבל הייתה מחלוקת אם תפילת ערבית היא רשות או חובה. אני לא רוצה להיכנס בכל פרטי המחלוקת אבל רק בקצרה: כשאנחנו מתפללים אנחנו מתפללים לא-לוקי האבות. "א-לוקינו וא-לוקי אבותינו, א-לוקי אברהם, א-לוקי יצחק וא-לוקי יעקב"¹⁶⁰ זה מובן? טוב.

המחלוקת לגבי תפילת ערבית נוגעת לסיום גלות אדום

ולפי הגמרא, חוץ מהמשמעות של התפילה עצמה, בהקשר לעבודה של הקורבנות, של תפילת שחרית היא כנגד קורבן הבוקר, תפילת מנחה כנגד קורבן בין הערביים ותפילת ערבית – הקטר חלבים ואיברים כנגד העבודה של הלילה, זה מובן בקצרה? חוץ מזה, הגמרא תיקנה שדווקא, "תפילות, האבות תיקנון"¹⁶¹ תפילת שחרית היא שייכת לאברהם אבינו, תפילת מנחה ליצחק אבינו ותפילת ערבית ליעקב אבינו. מתוך העניין הזה, נשאלת השאלה, האם תפילת ערבית רשות או חובה. מכיוון שבליילה, והביטוי של הגמרא היא, וזה כבר ברייתא, ש"תפילת ערבית אין לה קבע."¹⁶² מה זה תפילת ערבית אין לה קבע? שזמנה כל הלילה, אין לה זמן קבוע, כן. אבל יש פשט אחר בגמרא, "תפילת ערבית אין לה קבע", זאת אומרת אם היא רשות או חובה? זה מובן? אף על פי שהפשט המייד, הפשט הפשוט, זה ההסבר הראשון, אין לה קבע – זה העניין של הזמנים. מכיוון שהקטר איברים של הקורבנות, היא כל הלילה. "היא העולה על המזבח כל הלילה"¹⁶³ זה פסוק. אבל המשמעות השניה, אם תפילת ערבית אין לה קבע, המשמעות היא שאם היא רשות או חובה, באה מכיוון שבליילה אין קורבנות ולכן לפי ההגדרה תפילות כנגד קורבנות תיקנון, תפילת שחרית כנגד קורבן הבוקר, תפילת מנחה כנגד קורבן המנחה, בין הערביים, אז אין לנו קורבן כנגד תפילת ערבית, זה רק הקטר איברים. זה מובן? טוב, זה באמת בקצרה מכיון שזה לא הנושא העיקרי. ולכן, יש מחלוקת אם תפילת ערבית זה רשות או חובה. אבל כפי שהתחלתי להסביר, אנחנו מתפללים לא-לוקי האבות מכיון שהאבות כבר תיקנו את מידותם.¹⁶⁴ אפשר לומר "א-לוקי אברהם" מכיוון

שאברהם הוא אברהם. אתם יודעים את העניין, כן. כל עוד אפילו צדיק גדול חי, לא יודעים אם תיקן את מידתו. שמא יצא לתרבות רעה אפילו יום לפני פטירתו.¹⁶⁵ "הן בקדושי לא יאמין".¹⁶⁶ לכן, מי יכול לומר א-לוקי אברהם? רק יצחק. אחרי תקופה של אברהם, תקופתו של אברהם, יצחק יכול להתפלל לא-לוקי אברהם, מכיוון שאברהם הוא אברהם ממש. זה ברור. זה אמת, זה אמיתי. אברהם הצליח במבחן שלו, הוא צדיק של מידתו, הוא אברהם. אז אפשר לכנות את א-לוקי התפילות כא-לוקי אברהם. אברהם הוא הצדיק הידוע כבר. זה מובן? אתם יודעים שיש משנה שאומרת שכדאי לחזור בתשובה יום לפני המיתה.¹⁶⁷ ומכיוון שלא יודעים מתי זה המיתה, כדאי לחזור בתשובה כל יום. והניסיון נותן שאפילו צדיק שנודע כצדיק גדול, יכול בסוף ימיו ליפול, להיכשל. ויש לנו הרבה הרבה דוגמאות.¹⁶⁸ וההיפך גם כן, אפילו רשע הכי גדול יכול בסוף ימיו, יום לפני מותו, רגע לפני מותו לחזור בתשובה והוא צדיק.¹⁶⁹ זה מובן? כן. ולכן יצחק יכול להגדיר את א-לוקי התפילות כא-לוקי אברהם. כי יעקב יכול להתפלל לא-לוקי יצחק, כן. ובני יעקב, בני ישראל, יכולים להתפלל לא-לוקי יעקב. אבל מכיון שיש הקבלה, וההסבר שאני נותן עכשיו זה לא הסבר הנגלה, לפי ההלכה, הנגלה. זה קצת לפי הנסתר. שמכיוון שיש הקבלה בין הגלויות והמבחנים של המידות של האבות: גלות מצרים הוא מקביל לחיי אברהם, גלות בבל הוא מקביל לחיי יצחק, וגלות אדום הוא מקביל לחיי יעקב.¹⁷⁰ ולכן, בבחינת עם ישראל שנמצא בגלות אדום, האם יש כבר אפשרות, האם יש כבר רשות, במובן האחר של המילה רשות, זכות להתפלל לא-לוקי יעקב?¹⁷¹ הבנתם? טוב, אם לא הבנתם זה לא נורא, הנשמה שלכם כבר הבינה. זאת אומרת, רק יחידים שכבר הגיעו למדרגה של בני ישראל ממש, יכולים להתפלל לא-לוקי יעקב. זה מובן? אבל בכל זאת, ההלכה נפסקה, יש לכל בני עם ישראל חזקה שהם בני ישראל, ולכן תפילת ערבית חובה. זה מובן? טוב, זה פשוט.

שלוש גלויות, שלושה אבות, שלוש דרגות גילוי בתורה

שאלה: איך מתקשרות הגלויות לדמויות?

הרב: כן, מגלות מצריים יצאנו עם מידתו של אברהם אבינו. עם ישראל בתור חברה, בתור עם, עמד במבחן הזה של מידת החסד. מגלות בבל יצאנו עם מידתו של יצחק אבינו. עם ישראל בתור עם, בתור חברה, יצא מהמבחן של מידתו של יצחק אבינו, שהיא מידת הגבורה, מידת הדין.

הערה: לא ברור ??? 23:25

הרב: נכון. והרמז הוא קצת אחר, כן, אבל רק בקצרה, כי אני באמת רוצה להתחיל אפילו המשפט הראשון [צחוק]. אבל מגלות מצרים, יצאנו עם תורה שבכתב. ומה כתוב על התורה שבכתב: "תורת חסד על לשונה".¹⁷² זה מובן? מגלות בבל יצאנו עם התורה שבעל פה, עם המשנה. המשנה זה מידת הדין. זה הדין. זה מובן? ומגלות אדום יוצאים עם מידת האמת. זה מובן? זה מידתו של יעקב.¹⁷³ אז כל עוד שאנחנו נמצאים בתקופה השלישית של המבחן של מידתו של יעקב אבינו, האם יש מקום להתפלל לא-לוקי יעקב? זה עוד לא ברור אם הצלחנו באותו מבחן. זה מובן? אבל כבר הצלחנו. זוהי המסקנה של ההלכה, כן. אבל באותה תקופה, כשדווקא אותו גלות התחיל, גלות רומי, כן, היתה

מחלוקת בין החכמים האם כבר אפשר לפסוק תפילת ערבית חובה? זה מובן? כן. אז אנחנו רואים ממש את הכח של התקווה, זה יותר מהתקווה, של האמונה שלחכמי ישראל. ראו כבר בהתחלת, לפני אלפיים שנה, ראו כבר שסוף סוף נצליח ונצא מגלות רומי עם מידת האמת. זה מובן? ולכן קבעו תפילת ערבית חובה. הבנתם את המשמעות של המחלוקת? כן.

שאלה: אפשר שאלה?

הרב: כן, אבל בקצרה. נמרץ.

שאלה: חובה לבנות ישראל או רק לבני ישראל?

הרב: חובה לבנות ישראל באותה מידה שהן מחויבות במצוות. באותה מידה. לא יותר אבל לא פחות [צחוק]. טוב, אז אותו יום, כן, היו כל הויכוחים האלה ובפרט הגמרא מספרת שדעת רבי יהושע דווקא הייתה שתפילת ערבית רשות. דעת רבן גמליאל הייתה שתפילת ערבית חובה. היה ויכוח ביניהם, סוף סוף זה רק מימד אחד של כל הבעיות שהיו באותו יום. היה צריך להחליט על ה...איך אומרים, על התקנון, אם אפשר לומר, של הגלות השלישית הנמשל ללילה¹⁷⁴, וכל העניין של התפילות, והעניין של קריאת שמע של ערבית וכל העניין ששייך ללילה. לטקסים של הלילה. אם אפשר לומר את זה, אני לא אוהב את המילה טקסים. לעבודה של הלילה. זה מובן? כן. ובפרט היה אז מכיוון שזה לא הסתדר, אז החכמים החליטו להוריד מנשיאותו את רבן גמליאל מכיוון שאני מסביר את זה ככה, אין לי הרבה זמן כדי לספר בדיוק, לא הצליח להכריע מצד זה או מצד אחר, והיה צריך להחליט, אז ביקשו שהצעיר שבחבורה, התלמיד חכם הכי צעיר, שהיה בסנהדרין – רבי אלעזר בן עזריה שהיה בן שמונה עשרה שנה, יהיה ראש הסנהדרין, כדי לפסוק, כי החכמים הגדולים, היותר זקנים, נאמר, היו במחלוקת. אבל לא אמרתי שהחכמים הגדולים היו אשכנזים ורבי אלעזר בן עזריה ספרדי, כן [צחוק], אבל זה מה שקרה, כדי סוף סוף להחליט על כל העניינים האלו. והמסקנה הייתה שהחלטה תהיה חיובית, כן מזכירים, כן חובה וכן הלאה. זה מובן פחות או יותר. ולכן במשנה עצמה, ונראה את זה מיד אחר כך, לא בהגדה. בהגדה מתחילים: "אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה". זה מה שרציתי להסביר דווקא וזה הכניס אותנו לכל זה, אבל זה היה כדאי. שכבן שבעים שנה. מכיון ששבעים שנה זה דווקא הגיל של החוכמה, כן¹⁷⁵ זה שקנה חוכמה. לכן הוא אומר "אני כבן שבעים שנה". כאילו אני באמת מאותה רמה של החוכמה. זה מובן? אבל המשנה מתחילה, תראו בתלמוד עצמו, בהרישא של המשנה היא: "מזכירין יציאת מצריים בלילות"¹⁷⁶ – זאת אומרת, הם החליטו ככה. סוף סוף, סמך או לא סמך, אסמכתא או לא אסמכתא במקרא, אנחנו נחליט – "מזכירין יציאת מצריים בלילות". ומהו העניין? זה עניין של קריאת שמע של ערבית.

מצוות ציצית, אמירה וזכירה של יציאת מצריים

אני אסביר את זה בקצרה, זה נושא בפני עצמו. בקריאת שמע, אתם יודעים, יש שלוש פרשיות, כן. הפרשה השלישית נקראת "פרשת ציצית". והפסוק האחרון של פרשת ציצית, זה זכר ליציאת מצריים – "אני ה' א-לוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ

מצריים, להיות לכם לא-לוקים, אני ה' א-לוקיכם".¹⁷⁷ ולכן, יש פה שני עניינים בבת אחת. גוף הפרשה, תוכן הפרשה, זה "ואמרת אליהם ועשו להם ציצית." אבל זה מסתיים ב"אני ה' א-לוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצריים". מכיוון שמיצוות ציצית אינה נוהגת בלילה¹⁷⁸ חוץ מכמה מנהגים, שזה הלכה גם כן, למשל, אתם רואים בקהילות של הספרדים, החזן לא לובש טלית בערבית. אבל אצל האשכנזים כן.

הערה מהקהל: גם התימנים.

הרב: גם התימנים, כן. ואני לא יודע באמת מה המקור של המנהג אצל האשכנזים והתימנים, אני חושב, כן זה לא בטוח, שהיתומים היו נוהגים ללבוש טלית אפילו בערבית, ולכן גם החזן שם. יתכן מאד שזה המקור, אבל צריך לבדוק, כן. אבל אצל הספרדים, זה רק בליל כיפור, בערב יום כיפור, שלובשים טלית בערבית. מכיוון שכתוב גבי הציציות, גבי הציצית: "וראיתם אותו וזכרתם". מכיון שלילה זה לא זמן שרואים, אף על פי שאפשר להדליק נר. אבל, זה לא הזמן של מצוות ציצית, לכן, לאמיתו של דבר העניין הוא יותר רחב. זה גם שייך לעניין של הגלות, אבל, זו הייתה מחלוקת. סוף סוף, ההלכה הייתה בארץ ישראל בתקופת בית שני¹⁷⁹ שהיו מתחילים בפסוק הראשון של הפרשה: "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם" ובפסוק האחרון: "אני ה' א-לוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים". זאת אומרת, היו רק מזכירים את יציאת מצריים. ולא היו אומרים כל הפסוקים ששייכים לציצית. אבל בבבל, כן היו אומרים את כל הפרשה. זה מובן? טוב. תראו את זה בגמרא עצמה.¹⁸⁰ ולכן, יש איזה החלטה של התורה שבעל פה דאז, של בית המדרש דאז, שמזכירים יציאת מצריים בלילות. אבל תזכרו את זה, מדובר במצוות קריאת שמע של ערבית. לא מדובר כלל בעניין של פסח. קודם כל אותה משנה נמצאת במסכת ברכות ולא במסכת פסחים, כן, ולפי הנושא של כל הפרק, זה מובן שמדובר בעניין של קריאת שמע של ערבית.

גאולה ביום או גאולה בלילה? זכר ליציאת מצריים לעומת אמירה

הגדה: "אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתיאמר יציאת מצריים בלילות"

רק צריך לדייק. הרישא של המשנה אומרת: "מזכירים יציאת מצריים בלילות" ולא הצליחו להוכיח את זה. אבל החליטו ולא היה להם סמך. ומה אומר רבי אלעזר בן עזריה? הרי אני ראש הסנהדרין ולא זכיתי להוכיח את זה. אבל אומר: "שתאמר" לא "שתיזכר". המילה משתנה. זאת אומרת, מכל מקום זה חשוב להבין שעיקר המצווה זה ביום, בבוקר. אבל מה רצו להחליט? שגם בלילה יהיה איזה זכר של הזכר – "שתיאמר". מי שאמר זכר ליציאת מצריים בקריאת שמע של שחרית יצא ידי חובתו. זה עיקר המצווה. ומכיוון שהפסוק אומר: "למען תזכור את יום צאתך ממצרים" זמנו ביום, כן. ויותר עמוק, מכיון שהגאולה היתה ביום, זמנה ביום. זה מובן? אף על פי שיש פסוק, והרב מביא את זה, שיצאתם מארץ מצרים לילה. "יצאתם לילה",¹⁸¹ אבל היציאה נגמרה רק ביום.¹⁸² היית בבית ביום. ולכן זכר של הגאולה, זמנו ביום, מכיוון שהגאולה זמנה ביום מכיון שדווקא הגאולה היא היום. זה מובן?

שאלה (בתיאור לנצט ז"ל): זה מפליא. השאלה דווקא מפליאה מכיון שהמבחן של האמונה הוא "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות." ¹⁸³ אז אם

הרב: אבל זה לא עניין של אמונה. זה לא עניין של אמונה. זה עניין של זכר של הגאולה. אז ברור שמזכירין יציאת מצריים בלילות, זה נוסף על המצווה שעיקרה ביום.

שאלה: אבל אם כן בשביל מה עושים את הסדר בלילה?

הרב: זה סדר של ליל שימורים, ¹⁸⁴ פעם בשנה, זה משהו אחר. יש פסוק מיוחד לזה, יש פסוקים מיוחדים לזה, כן. זה מובן, כן? פה, יש שני עניינים שונים: קריאת שמע של ערבית וסדר הפסח. הבנת? לאמיתו של דבר אנחנו צריכים ללמוד את זה חודש ימים את הנושא הזה, ¹⁸⁵ אבל זה רק קצת בקצרה פה. מה השאלה?

שאלה (ר' יהודה נקש ז"ל): מה יהיה הטקס של יציאת מצריים ביום? זה מה שכתוב שיצאו כל צבאות ה' בעצם היום. מה יהיה הטקס?

הרב: מה העבודה? העבודה זה המצווה לזכור יציאת מצריים ביום, כל יום של השנה, וזה קריאת שמע של בוקר, של שחרית.

שאלה (ר' יהודה נקש ז"ל): לא, שאלתי האם יש, יהיה, טקס של יציאת מצריים הסופית, כמו שאנחנו מקיימים למשל טקס של סדר בלילה? האם יהיה טקס?

הרב: בימות המשיח? נראה את זה אחר כך. עוד קצת זמן יבוא ונסביר את זה [צחוק]. אז אני מציע לא לומר טקס, זה אשמתי, כי זה לא מילה יהודית, נאמר עבודה. טקס זה כבר קצת קצת גלותי.

הערה (בתיאור לנצט ז"ל): הנוהג. זה הנוהל.

הרב: הנוהל, כן. נוהג של העבודה. אז:

הגדה: "ולא זכיתי שתיאמר יציאת מצריים בלילות"

זאת אומרת שתיאמר אותו זכר שכבר אמרנו ביום, כן. אבל עיקר מצוותו ביום, עיקר חובתו ביום. לפי הפסוק "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצריים כל ימי חיך" ¹⁸⁶, כן. דווקא עיקר הזכר זה ביום. אבל החליטו למרות הכל, והסיבה העיקרית היא מכיוון שאנחנו נמצאים אחרי חורבן בית שני, שוב חזרנו לגלות, לתקופת הגלות, האם יש מקום להזכיר הגאולה גם בלילה, שהיא רומזת (הלילה הוא רומז) לזמן הגלות. הבנתם? יש איזה מין סתירה רוחנית כשאתה נמצא בלילה, לומר - יש אור. ולכן זה רק בקצרה, בהלכה של קריאת שמע של ערבית עצמה, אסור לומר קריאת שמע של ערבית אם לא רואים את הכוכבים. ¹⁸⁷ שזה סימן שגם בלילה יש אור. זה מובן? תחשבו בעצמכם על המשמעות של העניין. מי שנמצא בבית אופל ¹⁸⁸, אסור לו לומר קריאת שמע של ערבית מדאורייתא. מדרבנן כן, הוא אומר. הבנתם את ההבדל. טוב, אז נחזור לעניין של "לא זכיתי שתיאמר יציאת מצריים בלילות," זה מה שרציתי להדגיש.

שתי דרשות על המילה "כל" שנדרשת לרבות

הגדה: "עד שדרשה בן זומא"

עד ששמענו דרש של בן זומא על אותו פסוק.

הגדה: "שנאמר: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצריים כל ימי חיידך."

הבנתם? מהו הדרש של בן זומא? ימי חיידך וכל ימי חיידך היינו הך. מה מוסיף לנו את המילה "כל"? כל ימי חיידך היינו ימי חיידך. אז מה מוסיפה המילה כל¹⁸⁹? צריך להיות עניין ששיידך ליום ואינו יום. לרבות. מה שיידך ליום ואינו יום? הלילה.

הגדה: "ימי חיידך הימים, כל ימי חיידך – הלילות"

כמובן, זאת אומרת, כל ימי חיידך, לרבות הלילות.

שאלה: אבל נאמר "ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד"¹⁹⁰.

הרב: זה יפה. תסביר קצת יותר.

שאלה: "יום אחד" זה כולל את היום והלילה.

הרב: אז אני לא צריך "כל". ולכן, אם צריך "כל" כדי להדגיש את העניין. זה מובן? כי ערב שיידך ליום, גם בוקר. אבל לילה. לא, לא, זה רק דרש. אבל מכל מקום זה יפה. אני אחשוב על זה. אבל רק בקצרה, איזה הקבלה עם פסוק אחר ועם נושא אחר, אבל נראה שסוף סוף זה אותו נושא. יש עוד פסוק שאתם יודעים, "וראה בטוב ירושלים כל ימי חיידך"¹⁹¹. הביטוי הזה – "כל ימי חיידך" חוזר גם בפסוק הזה. "וראה בטוב ירושלים כל ימי חיידך". אתם מבינים את ההקבלה. כמו שאמר בן זומא על הפסוק של "למען תזכור", כל ימי חיידך לרבות הלילות. גם כן "וראה בטוב ירושלים כל ימי חיידך" – לרבות הלילות. כי אנשי תל אביב, אנשי חיפה, אומרים – אין לילה בירושלים [צחוק]. "וראה בטוב ירושלים" המשמעות היא לא רק כשרואים כמו באור את טוב ירושלים, אלא גם כשלא רואים, כמו בלילה, "וראה בטוב ירושלים". זה מובן? כי הכוכבים של השמיים של ירושלים זה לא סתם [צחוק].

שאלה: היום היהודי מתחיל בערב ומסיים למחרת היום. היינו הוא כולל את הלילה.

הרב: לא. זאת אומרת, היום, כולל גם היממה וגם הלילה.¹⁹² אז כשהוא משתמש בהסבר שלו במילה יום, בהסבר, לא בפסוק, זה יממה. תפסתם? אבל הערב זה רק הערב, זה לא לילה, תפסתם? הערב זה בין השמשות. אפשר להשתייך, אפשר לשייך אותו או ליום או ללילה. זה ספק יום ספק לילה. מה את אומרת?

שאלה: לא ברור ?? 40:40

הרב: כן. לכן נקרא ערב. מכיוון שהצללים מתחילים להתערב. בוקר - אפשר כבר לבקר.

הערה (בתיה לנצט ז"ל): להבחין

הרב: להבחין, כן, לכן זה נקרא בוקר. אבל ערב זה בפני עצמו, לילה זה משהו אחר. כשאומרים, רק דקה, כשאומרים: "לילה וודאי". "לילה וודאי" זה אחרי צאת הכוכבים.¹⁹³

שאלה: אם הוא היה אומר "את יום צאתך מארץ מצריים ימי חיידך" זה לא היה מובן.

הרב: לא. אתה כל כך רגיל לפסוק כמו שנכתב, שאתה רואה ש... אתה מבין מה שאני מתכוון? מה זאת אומרת "כל ימי חיידך"? בפשט שאתה מראה, זה - אל תשכח אפילו יום אחד. טוב. אבל מכיוון ש"ימי חיידך" ו"כל ימי חיידך", היינו הך. אני לא צריך, כי הפסוק

הוא רציני. אם הוא אומר "ימי חייך" אז זה "כל ימי חייך", ברור? טוב. ולכן, יש לרבות. אז הדרשה של בן זומא היא, ובאמת זה קל להבין, כן. טוב, זה ממשיך.

הגדה: "וחכמים אומרים ימי חייך עולם הזה, כל ימי חייך להביא לימות המשיח"

ומדובר בקורבן פסח. בזכירה של קורבן פסח. זה מובן? אז יש פה שילוב של שני נושאים. זאת אומרת, החכמים השתמשו בפסוק הזה בהקשר שלו בפשט. ההקשר שלו בפשט זה "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצריים כל ימי חייך", מה? קורבן פסח. אם אתה מקריב קורבן פסח פעם בשנה, אז אתה זוכר אותו כל ימי חייך. ולכן הדרשה של החכמים היא יותר קרובה לפשט. מכיוון שזה שייך לעניין של הפסוק עצמו. ומה הם אומרים? לא רק שנוכיר את יציאת מצריים בעולם הזה, דהיינו, עד אחרית הימים, עד סוף הגלות השלישית, אלא גם בימות המשיח נזכיר גם כן את יציאת מצריים. ולכן, יש להם עניין מיוחד. בן זומא בא ולוקח את הפסוק שלהם, והוא רוצה לדרוש אותו לעניין הראשון של קריאת שמע של ערבית. הבנתם? רק דקה. למה אני מדגיש את זה ככה? מכיוון ש... זה לא רק ההרגל כמו שאמרתי, אנחנו כל כך רגילים מהתלמוד תורה לדרשה של בן זומא שאנחנו לא מבינים למה רבי אלעזר בן עזריה אומר "עד שדרשה בן זומא" אבל היה יכול לדרוש את זה מעצמו. זה מובן? זה דרשה פשוטה, כן. זה לפי כללי לימוד התלמוד, מיד "כל" זה לרבות.¹⁹⁴ לרבות מה? אי אפשר לרבות אלא לילה. מה ראה הרב אלעזר בן עזריה וכל החכמים, שחיכו עד בן זומא כדי לבסס את ההחלטה שלהם: "מזכירין יציאת מצריים בלילות" דהיינו קריאת שמע של ערבית. ועוד יותר קשה, מכיוון שלמה החכמים לא דרשו ככה? מכיוון שיש לנו כלל: לא עושים שתי דרשות בעניין של הלכה על אותו, על אותה מילה.¹⁹⁵ מכיוון שהשתמשו כבר במילה "כל", לעניין שלהם, להביא לימות המשיח, אז אין להם מקום להשתמש באותו פסוק, כדי לבסס את העניין של קריאת שמע של ערבית כמו בן זומא. לכן, ותזכרו את זה, בן זומא הוא דוחה את הדרשה שלהם, להביא לימות המשיח, ונראה את זה בגמרא מיד, והפסוק הוא פנוי בשבילו, הוא יכול להשתמש בו. אבל, מהו הקושי? שאחר כך ההלכה היא כבן זומא. זאת אומרת שהחכמים הודו לו. הבנתם את הקושי? אז מה קרה פה? זה מובן? טוב, זה לא קל. אף על פי שזה קל מאוד, זה פשוט מאוד. אבל זה לא כל כך קל. תפסתם את זה? אז אני אתחיל ככה בקצרה כדי לענות לשאלה שלו. רק דקה. מה כתוב בגמרא? זה דעת חכמים. איך נעשה בימות המשיח. אבל לא מדובר בקריאת שמע של ערבית פה. עכשיו זה העניין השני. קורבן פסח, הגדה של פסח. מובן? מה אתה רוצה?

שאלה: זה לא בימות המשיח זה יביא לימות המשיח

הרב: יביא לימות המשיח. המשמעות היא

שאלה: אז זה עד לימות המשיח?

הרב: לא עד. לימות המשיח ועד בכלל. (קטיעה בקלטת) אז... [צחוק]. אז דווקא באותו עניין מתחילה הגמרא על אותה משנה:

עיקר וטפל לעתיד לבוא, הגאולה בימות המשיח ויציאת מצריים

גמרא (מסכת ברכות דף יב' עמוד ב'): "תניא, אמר להם בן זומא לחכמים: וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח?"

וזה נותן לך גם ההסבר לשאלה שלך, כן. מה אומר בן זומא במחלוקת שלו נגד החכמים, אתם זוכרים מה שאני אמרתי מקודם. בן זומא לא היה לו כלל את הדרש של החכמים, כן, ונראה מיד בגמרא, ולכן הפסוק היה פנוי לעניין של קריאת שמע של ערבית. זה מובן?

גמרא: "תניא, אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח?"
זה מה שרצו החכמים, כן, לא רק בעולם הזה אלא גם אחרי הגאולה האחרונה נמשיך להזכיר יציאת מצרים, כן. והוא מביא פסוק חזק מאד של נביא:

גמרא: "והלוא כבר נאמר בירמיה¹⁹⁶: הנה ימים באים נאום ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה מכל הארצות"

לכן בן זומא אומר: לא קראתם את ירמיהו הנביא? הוא אומר בפירוש, שיבוא עוד יום, "הנה ימים באים" אחרי הגאולה של "ארץ צפונה וכל הארצות" - הגאולה האחרונה, הגאולה של אחרית הימים, שאנחנו חיים היום. זה מובן, "ארץ צפונה" - זה ברור, "וכל הארצות" - זה עם "ארץ צפונה" וזה יציאה מהגלות השלישית, כן. אז, אז! "לא יאמרו חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים אלא חי ה'..." זאת אומרת, הגדה של אחרית הימים. זה מובן? טוב. אז נמשיך:

גמרא: "אמרו לו"

הם השיבו,

גמרא: "לא שתיעקר יציאת מצרים ממקומה"

הפסוק של ירמיהו הוא לא מבקש שנשכח מיציאת מצרים, אלא: "לא שתיעקר יציאת מצרים ממקומה" לגמרי, אלא:

"שתהא שעבוד מלכויות עיקר"

זאת אומרת, הזכר של סוף שעבוד מלכויות, וסוף שעבוד מלכויות זה הגאולה האחרונה. זה מובן לכל? לכולם, כן? אנחנו עוברים ארבעה מלכויות דרך שלושה גלויות שהן ארבע. ובסוף, בסוף האימפריה האחרונה, בסוף המלכות האחרון, שהוא מלכות רומי, אז זה נקרא: סוף של שעבוד מלכויות. זה הגאולה שמתחילה ימות המשיח. התחלה של ימות המשיח. דהיינו, בקצרה: תקופת משיח בן יוסף. וזה עוד לא המשיח של תחיית המתים, אבל זה המשיח של קיבוץ גלויות מ"ארץ צפונה ומכל הארצות." זה ברור שלפי הגמרא, אנחנו באותה תקופה.

גמרא: "לא שתיעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שיעבוד מלכויות עיקר יציאת מצריים טפל לו."

והנה הדוגמה של ההגדה שלנו: זה מתחיל ברמז, כאילו טפל: ש"מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום לעבודתנו". זה מתחיל רק כאיזה רמז, כאילו כמו שהוא אומר: טפל, הקדמה, קצרה מאד: מה קרה ביציאת אברהם אבינו מאור כשדים. אבל העיקר - זה יציאת מצרים. ולכן, בהגדה - וזה פשוט, אני לא פוסק, אני רק מפרש - בהגדה של אחרית הימים, העיקר - זה יהיה סיפור על השואה, והטפל - נזכיר

כהקדמה, ברמז [את] יציאת מצרים. ויש כבר כמה חוגים בישראל, שקוראים לעצמם "לא דתיים", אבל חכמים מאד לפי הגמרא, כן, שכבר יש להם הגדה מסוג זה, זה מובן. לא יודעים שכתוב בגמרא. ואסור לומר להם, שאם יפחדו [צחוק]. אז זה מובן? טוב.

לידת הציונות בארצות הצפון

שאלה: "ארץ צפונה", מה, זה צפון אפריקה?

הרב: אתה בדרום אפריקה? [צחוק] לא, זה הרמז ש"מצפון תיפתח הרעה". אז מאיפה פתח הדחף לקיבוץ גלויות? אלא מ"ארץ צפונה" ההיא. זה מתחיל להיות, מצפון תיפתח... מצפון אירופה, לא אמרתי סקנדינביה, אבל זה... זה לא רחוק. זה מובן? אם אתם לומדים את תולדות הציונות, אז תבינו למה המייסדים של מדינת ישראל היו בעיקר יהודי רוסייה. זה עובדה היסטורית, זה לא... זה גמרא. [צחוק]

שאלה: ההסבר הזה, סליחה, עובד גם אליבא דבן זומא?

הרב: הוא קיבל את זה. ושתק. הגמרא לא אומרת ששתק מכיוון שאין מקום לומר שתק, כשלא אומרים שתק, זה סימן שמקבל. כי אפשר לשתוק בלי לקבל. הוא מקבל משמעות, גזר דין. אבל הוא מקבל. זאת אומרת שמעיקרא חכמים לא אמרו שְלִימוֹת המשיח הזכר יהיה אותו זכר כמו הנוהג בעולם הזה, אלא הזכר יהיה. למה? מחמת חשיבותה של יציאת מצרים. אפילו בימות המשיח צריך להשתרש, כך אומרים? ביציאת מצרים.

שאלה: להיאחז.

הרב: לא. לשון שורש.

שאלה: 'להשתרש' זה מה שאומרים

הרב: להשתרש, כמו שאמרתי, ביציאת מצרים.

שאלה: הם חייבים לדחות את ההסבר של "כל ימי חיך הלילות".

הרב: לא. באופן פורמלי: מכיוון שהשתמשו באותו פסוק כדי לרבות את המצווה של זכר יציאת מצרים לימות המשיח לא היה להם מקום וצורך להשתמש בפסוק הזה כדי לבסס את "מזכירין יציאת מצרים בלילות". ולכן הבאתי את הגמרא כדי להסביר לכם, שכן זומא היה יכול, מכיוון שהיה חולק [ב]כלל מלכתחילה, היה חולק על דעת חכמים על העניין עצמו, לא על הדרש שלהם, על העניין עצמו - שיש מקום להזכיר יציאת מצרים לימות המשיח. והגמרא ממשיכה קצת, ואחר כך נחזור לפירוש שלנו: הגמרא נותנת כמה דוגמאות, שאף על פי שהגיע, קרה איזה שינוי, יש מקרים שמה שקדם לא בוטל.

"כיוצא בו אתה אומר לא 'ייקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך' 197 לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו."

זה מובן? אז כמו זה, יש אפשרות, שאף על פי שיש חידוש גמור: ימות המשיח, לומר: לא שתיעקר יציאת מצרים, אלא שתהיה טפלה לימות המשיח. זה מובן? 'עולם הזה' - תזכרו את זה - זה תקופת הגלות. בתקופת הגלות, הדומה ללילה, ישראל נקרא: 'יעקב'. אבל הוא טפל לשם 'ישראל' שיהיה שמו בימות המשיח. וזה אלפיים שנה שלא קראו

לעם היהודי 'ישראל' עכשיו קוראים להם 'ישראל'. חוץ מהגויים האלו שלא רוצים לשמוע מזה, אבל זה כבר התקופה שיעקב קיבל את שם 'ישראל'. זה תקופה של סיום המבחן הזה של גלות רומי. הבנתם את זה? יש לנו גם בולים של דואר עם ישראל, בכל העולם כולו יודעים את זה. ויודעים גם תאריך של בריאת העולם¹⁹⁸ [צחוק].

"אל תזכרו ראשונות" – האמנם?

גמרא (דף יג' עמוד א'): "וכן הוא אומר"

הגמרא ממשיכה,

גמרא: "וכן הוא אומר אל תזכרו ראשונות,"

זה פסוק בישיעה הנביא,

גמרא: "אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו"¹⁹⁹ – אל תזכרו ראשונות – זה שעבוד מלכויות, וקדמוניות אל תתבוננו זה יציאת מצריים.

זאת אומרת שאחר כך יהיה עוד שלב שאז יקויים הפסוק של ישעיה: "אל תזכרו ראשונות", זה בשלב של אחרי התחלת ימות המשיח, אני מדגיש התחלה, של קיבוץ גלויות ושעבוד מלכויות, אז יהיה עוד מאורע יותר חשוב מזה, ואז: ראשונות אל תזכרו – לא יהיה מקום אפילו ליציאת מצריים. סליחה, זה שעבוד מלכויות. זאת אומרת גם שעבוד מלכויות יהיה טפל למשהו אחר. סליחה, טעיתי. אז קדמוניות, מה שקדם לראשונות זה יציאת מצריים – אל תזכרו. זה פשוטו כמשמעו, זה יציאת מצריים.

גמרא: "הנני עושה חדשה עתה תצמח"

זה המשך הפסוק של ישעיה,

גמרא: "תני רב יוסף, זה מלחמת גוג ומגוג"

זאת אומרת, אחרי שעבוד מלכויות תהיה מלחמת גוג ומגוג. אז, כשניצל, איך אומרים, ממלחמת גוג ומגוג, יש לנו כבר להזכיר גאולה של שעבוד מלכויות ויציאת מצריים, אז זה יהיה יותר מידי רחוק. ולכן מביאים הפסוק של "אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו." אז תהיה אולי איזה מין הגדה של גוג ומגוג, עם הקדמה קצרה של שעבוד מלכויות. ומה עם יציאת מצריים? אולי איזה מילה. הבנתם?

גמרא: "משל למה הדבר דומה? לאדם שהיה מהלך בדרך, פגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב"

זה יציאת מצריים, כן.

גמרא: "פגע בו ארי וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה ארי"

זה שעבוד מלכויות.

גמרא: "פגע בו נחש וניצל ממנו – שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש"

זה מלחמת גוג ומגוג.

גמרא: "כך ישראל, צרות אחרונות משכחות את הראשונות"

זה מובן? פה יש לי שאלה: המסקנה של הסוגיה פה – "צרות אחרונות משכחות את הראשונות." זה סותר את דעת חכמים. מכיוון שמה אמרו חכמים? אף על פי שזה עבר, צריך להזכיר, נכון? מהי התשובה? זוהי התשובה – הצרות אפשר לשכוח לא הגאולה. אז הם יזכרו. הבנתם את השאלה? וזה מורגש. אולי אני אסביר בקצרה: אני זוכר כשהייתי בתלמוד תורה, למדנו פסח. ולמדנו גם המדרשים של הצרות וגם המדרשים של הגאולה. ואני זוכר שהמדרשים של הצרות זה היה אגדה, זה נשכת. מה קרה במצריים? מילים, מדרשים. אבל השמחה והחדווה של הגאולה זה לא היה נשכת. הבנתם את העניין?

שאלה: כשיעקב אומר "מה נורא המקום הזה" זה בלילה.

הרב: מה הקשר? אה, אתה עוד בנושא הקודם. "וקדמוניות אל תתבוננו" [צחוק].

שאלה: יש רמז לזה?

הרב: ברור שיש רמז. כן, התשובה היא חיובית. יש רמז. אבל מהו הרמז? זה לא הנושא שלנו. אז, תפסתם את העניין? ולכן, מה אני רוצה לומר בקצרה? שאינו מחלוקת בין חכמים לבן זומא, רק הייתה מחלוקת בין בן זומא לחכמים. זה מובן? טוב. אז סוף סוף החכמים מסכימים שאפשר להשתמש בפסוק של "כל ימי חייד" כבן זומא, לפי דעת רבי אלעזר בן עזריה, כן, אליבא דבן זומא, מכיון שדייקו בדרש שלהם שבימות המשיח, הזכר של "כל ימי חייד" לא יהיה כמו ביום. זאת אומרת, לא יהיה כמו בתקופה של עולם הזה. זה מובן? יתכן שזהו ההסבר של: "ולא זכיתי שתיאמר" כי כל עניין המחלוקת זה בין זכירה לאמירה. אז בערב אנחנו צריכים סתם אמירה, כי כבר קיימנו את המצווה של זכירה בבוקר. אבל מכיוון שהבוקר משתייך למחרת, זה נשאר קשה. טוב, אתם יודעים שנוהגים לשאול שאלות בליל הפסח. ולכן אני מוסר לכם הרבה שאלות לשאול בליל הפסח. אולי עוד כל שנה, אני מזכיר שאלה עיקרית שיש לנו מצווה של הגדה של פסח. זה מצווה מפורשת. מצוות עשה "והגדת לבנך". איך אנחנו מקיימים את המצווה בלי ברכה? אין ברכה כזו: אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לקרוא הגדה של פסח, משהו כזה? מגילת אסתר יש לנו לקרוא מגילה. אין ברכה כזו: אשר קדשנו במצוותיו וציוונו? כן, זו שאלה. ואם אתם מוצאים את התשובה בליל פסח, אז תשלחו לי מברק למחרת [צחוק].

תשובה מהקהל: נאמר "ברוך המקום"

הרב: נכון, זה רמז. זה רמז. כלומר, אפשר לומר שהברכה היא: "ברוך המקום ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל כנגד ארבעה בניס דיברה תורה". אבל אין הביטוי ההלכתי: "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו". זה התשובה הרגילה. מכיון שזה מצווה שאין לה שיעור. אבל מה זה מצווה שאין לה שיעור? אין לה שיעור מלמעלה אבל שיעור מלמטה יש לה.²⁰⁰

הערה מהקהל: כתוב בתורה "ושיננתם לבניך ודיברת בם בשבתך בביתך"²⁰¹

הרב: אז? זה נושא אחר. מה הקשר?

תשובה מהקהל: לא צריך לברך

הרב: בכל בוקר, אנחנו מברכים על דברי תורה. כל בוקר יש ברכה לכל דברי תורה של כל היום.

תשובה מהקהל: נכון

שאלה (ר' יהודה נקש ז"ל): יש לי שאלה בבקשה. לגבי ההסבר הראשון שקיבלנו שאנחנו מקיימים את מצוות זכירה

הרב: למען תזכור

שאלה (ר' יהודה נקש ז"ל): למען תזכור, כן. זה כשידור חוזר בכל שנה. האם גלות

הרב: זה לא ההסבר הראשון. ההסבר הראשון זה כל יום בקריאת שמע.

שאלה (ר' יהודה נקש ז"ל): טוב, לגבי פסח. האם אפשר לקבל גם את ההסבר הזה גם לגבי מועדים אחרים, נגיד שבועות?

הרב: כן, יש גמרא מפורשת – כל החגים מתבטלים בימות המשיח חוץ מ

תשובה מהקהל: פורים²⁰²

הרב: ו...

תשובה מהקהל: יום הכיפורים.

הרב: זהו ההסבר לפי תורת הרב, גם כן. שמכיוון שכבר עבר זמן המאורע שאנחנו צריכים לזכור. זה כבר הגיע לגאולה השלימה.

שאלה: פורים כבר עבר?

הרב: לא. זה עניין אחר. מכיוון ש... טוב, אין לי התשובה עכשיו, אבל התשובה קיימת. זה עניין אחר. הנה התשובה. כל החגים זה זכר לניסים גלויים. אז נס גלוי זה קשור לתקופה מסוימת. פורים זה נס נסתר. ונס נסתר הוא נצחי. תפסת את ההבדל? כן. מה זה נס גלוי ומה זה נס נסתר, זה עוד נושא בפני עצמו, אבל אתם מבחינים בהבדל, כן. מכיון שתוקף הניסים של יציאת מצרים אז כוחו יפה עד הגאולה האחרונה. אבל תוקף הנס של מגילת אסתר זה לאחרית הימים. זה שייך ל"תמחה את זכר עמלק"²⁰³ אז אפשר להתחיל עכשיו בשיעור עצמו.

שאלה: זה גם הקמת המדינה? (לא ברור, אני מניחה שזו השאלה) 1: 02

הרב: אני חושב, זה נושא אחר אבל לפי דעתי זה גם נס נסתר וגם נס גלוי. אבל מכיוון שזה קשור לתקומה, וזה נושא בפני עצמו. כי אסור לראות בשואה את הסיבה של התקומה, כן. אז אפשר לומר את זה שהשואה זה המאורע של סוף תקופת הגלות אם ירצה ה' שזה יהיה הסוף, כן. והתקומה זה הנס של הגאולה. אבל גם העובדה שהשואה לא הצליחה לחסל את העם היהודי, גם בשואה היה נס. הבנתם את העניין? אבל לא, העניין שברור שהתיק הראשון של הסנהדרין יהיה, הגמרא שלנו, לסדר את טקס חג העצמאות במקום חג הפסח.

הערה (בתייה לנצט ז"ל): זה כבר התחיל, להגיד הלל הגדול.

שאלה: את העבודה או את הטקס?

הרב: מה אמרתי? אמרתי טקס? אמרתי את זה? זה lapsus [צחוק]²⁰⁴ לא, לא אולי זה מדויק. מה שעכשיו קוראים "טקס" ביום העצמאות והעבודה של [צחוק]. טוב, אתם רואים את החשיבות של העניין. ולאט לאט אנחנו רואים שסדר יום העצמאות לאט לאט לוקח קצת מימד דומה לחג הפסח, אפילו במנהגים. הרבנים הראשונים של 48, של תש"ח, תיקנו כבר דברים דומים לפסח. וקוראים אותו מזמור תהלים של פסח, כן. "הודו לה' כי טוב"²⁰⁵ הלל הגדול, שלא נקרא הלל גדול אבל זה הלל אחר. וקבעו שצריך איזה תפריט מיוחד, לכל הפחות את המרק של פסח, לפי הנוסח האשכנזי. תפסתם את זה? זה כתוב בספרים של יום העצמאות. והרב הראשי הספרדי הסכים. זה הנס של העצמאות [צחוק]. טוב, אז אולי נתחיל מיד. אני חושב שיש לנו מספיק נתונים כדי להבין את הנושא של הפירוש שלו, וכך הוא אומר (הרב מקריא מתוך עולת ראייה חלק ב' עמוד רסט'):

שתי בחינות ביציאת מצריים – הכנה לתיקון העולם ותכלית עצמית

המשך קריאה: "להבין טעם המחלוקת של בן זומא וחכמים"

ואתם רואים את הכיוון של המחלוקת. זה מחלוקת של בן זומא על חכמים.

המשך קריאה: "אם מזכירין יציאת מצריים בלילות. בכל דבר פעולה שבעולם יש הכנה ותכלית. ואם הדבר הוא גדול, גם ההכנה שלו נכבדה."

זאת אומרת, נכבדת, כן. פה צריך להיות איזה טעות. איפה העיניים שלי? (הכוונה לזכויות המגדלת, אני מניחה).

הערה (בתיה לנצט ז"ל): נכבדה זה כמו נכבדת מבחינה דקדוקית.

הרב: טוב, בסדר, נכבד. כן, נכון.

המשך קריאה: "אבל ערך התכלית לעולם יותר גדול מההכנה"

זה מובן? אני אסביר בקצרה עד שנגיע לפירושו עצמו, שסוף סוף החלק הראשון של הלילה זה הכנה ליציאה, אבל התכלית זה היציאה. התכלית מושג ביום. אז יש הכנה ויש תכלית. מכיוון שזה היה מאורע גדול, דבר גדול, ההכנה עצמה צריכה זכר, מכיוון שהיא נכבדה. זה לפי דעתי זה כבר מספיק, הבנו את כל הבעיה.

המשך קריאה: "והנה בכלל יום הוא התכלית ולילה היא הכנה. שנכין בלילה כדי לעבוד ביום."

אז אין רשות למנוחה אלא כהכנה לעבודה. זה יפה. זה חידוש בתוך חידוש. ולכן אומרים שרק המנוחה של שבת היא מנוחה ממש. כי זה לא מנוחה של הכנה לעבודה. זה מנוחה לשמה. הבנתם את זה, ההבדל? אמרו על האר"י ז"ל שהיה נהוג לישון שלוש שעות ביום שבת, חוץ מהלילה, כן, שלוש שעות, כדי לקיים מצוות מנוחה בשבת.

המשך קריאה: "והנה יציאת מצריים יש בה שתי בחינות הללו תכלית עצמי והכנה. התכלית העצמי שבה הוא מה שהיציאה הנפלאה היא הודיעה לנו גדולת ה' יתברך ואמיתת השגחתו ואהבתו לזרע עבדיו אברהם יצחק ויעקב."

זאת אומרת, זכר של הניסים של הגאולה. זה התכלית של יציאת מצריים מבחינת יציאת מצריים.

המשך קריאה: "אמנם, גם היא הכנה"

גם זה רק הכנה למשהו אחר. מה?

המשך קריאה: "כי לא נגמר תיקון כל העולם ביציאת מצריים."

זה רק התחלה של התיקון של עם ישראל.

המשך קריאה: "ולא נגמר תיקון כל העולם באותה ההתחלה."

זה מה שהתחלנו הערב, כן. זאת אומרת צריך להביא את ההצלחה של אותה גאולה של יציאת מצריים עד הגאולה האחרונה שהיא תיקון כל העולם כולו.

המשך קריאה: "ומאז, הוכנו שעבודי מלכויות"

זאת אומרת, מאז, מיציאת מצרים כבר היינו יודעים שיהיו שעבודי מלכויות, אחד אחרי השני עד שנגיע לימות המשיח.

המשך קריאה: "כדאמרו חז"ל בפירוש "אהיה אשר אהיה". אהיה עמהם בגלות של שעבוד מלכויות"

אומרת הגמרא במסכת ברכות דף ט': "אהיה עימהם בשעבוד מלכויות כמו שהייתי עמהם ביציאת מצרים."²⁰⁶ ולכן, כבר ביציאת מצריים אנחנו יודעים שיהיו ארבעה מלכויות. והסיכום של השעבוד נחתם. אם ישראל זוכה, יהיה כבר "ממלכת כהנים וגוי קדוש"²⁰⁷ ועוד בכל המלכויות האלו, אם לא זוכה, יהיה בגלות שמה. הבנתם את זה? גם זה בקצרה אבל כדאי לזכור את זה שהשעבוד בתוך שעבוד זה לא מוכרח מלכתחילה, כן. אבל המלכויות הן מוכרחות. זה מובן?

שאלה: מה זאת אומרת שעבוד מלכויות?

הרב: השעבוד שהמלכויות עושות לישראל – שעבוד מלכויות. אבל יש מימד מובן פנימי יותר עמוק. כי תקופת המלכויות זה מלכות אחת שמשעבדת את כל העולם כולו. זה נקרא שעבוד מלכויות. ולא רציתי להאריך, באותה גמרא, זה מובן שתקומת ישראל היא מקבילה לתקופה של סיום ליגאלי נאמר של שעבוד מלכויות בעולם. מה שקוראים אימפריאליזם, כן. אף על פי שזה לא נגמר, אבל זה התחיל להיגמר דווקא בהצהרת בלפור. זה מקביל, זה סוד שעבוד מלכויות. יש תקופת מעבר כמובן, אבל הכל השתנה במושגים התרבותיים של העולם כולו. לא מעיזים, איך אומרים, להרים בנס את ה"אימפריה", כמו שהיו. זה סוף רומי, כן. זה מובן? ודווקא המלוכה של רומי נגמרה באותה תקופה. ואחרי המלוכה של רומי כל שושלת אחת אחרי השנייה. עד סוף הסוף. ויתכן שהסוף יהיה באנגליה. באיך אומרים את זה? אנגליה, כן.

חולשה באמונה על ים סוף ותיקון על ידי נחשון בן עמינדב

שאלה (בתיה לנצט ז"ל): מניטו, שעבוד מלכויות הוא לא בא כעונש על חטאם של ישראל, זה בא מתוך משהו אחר.

הרב: לא.

שאלה (בתיאור לנצט ז"ל): כי המדרש אומר על גלות מצרים שהיה פגם באמונתו של אברהם²⁰⁸, מה

הרב: הפגם לא נגמר ביציאת מצרים.

שאלה (בתיאור לנצט ז"ל): התיקון נגמר.

הרב: התיקון נגמר אבל הפגם לא נגמר. יצאנו עם הפגם הזה. מיד אחרי יציאת מצרים מתגלה שאנחנו צריכים עוד להשתעבד עד אחרית הימים. אבל מה אני אמרתי, זה בדיעבד. מלכתחילה, לא היה צריך שעבוד²⁰⁹. מלכויות כן אבל לא היה צריך שעבוד. דברתי אולי קצת מהר. אבל אנחנו יודעים למפרע שהתורה מגלה לנו סימנים אין קץ, שיצאנו ממצרים עם עוד צורך להשלמת התיקון.²¹⁰

שאלה (בתיאור לנצט ז"ל): מהו הפגם?

הרב: הפגם זה חוסר באמונה.

שאלה (בתיאור לנצט ז"ל): שאיפה הוא התגלה?

הרב: כבר בקריעת ים סוף. נעשו כיתות כיתות.²¹¹ איך אומרים? כתות כתות?

תשובה (בתיאור לנצט ז"ל): כיתות

הרב: כיתות. זאת אומרת אלו שיצאו ממצרים, רק חלק מהם, מה זה חלק מהם, אחד מהם, נחשון בן עמינדב,²¹² התחיל באותה אמונה של תחיית המתים.

שאלה (בתיאור לנצט ז"ל): זו חולשה באמונה.

הרב: זהו. ולא, אבל התיקון הוא דווקא יכול להיות דרך בן ישראל אחד. הנחשון הזה הציל את עמו, כן. ולכן זה שמו: עמינדב. בן עמינדב. הוא מייסד את כל עמו.

שאלה: הוא נדב

הרב: לא, זה פסוק אחר. "נדיבי עמים נאספו אל עם א-לוקי אברהם."²¹³ זה פסוק אחר. כן?

שאלה: האם חייב להיות מלכות ושעבוד? לא יכול להיות זה בלי זה?

הרב: זה מה שאני אומר. אם היינו זוכים יכול להיות מלכות ועם ישראל כ"ממלכת כהנים וגוי קדוש" של אותו מלכות. אם לא זוכים, זה בשעבוד. "ממלכת כהנים וגוי קדוש" - מכל מקום. אבל או ככה או ככה. או זכו או לא זכו. זכה - רדו, לא זכה - רדו.²¹⁴ אתם זוכרים את זה באדם הראשון? זכה - רדה, לא זכה - ירד. ורדו בדגת הים.

חיוב הזכרת יציאת מצרים בכל יום וסיפור היציאה בפסח

"ולוא יציאת מצרים שהכינה אותנו בקדושה וחיבה יתרה נודעת לנו מהקב"ה, לא היה דרך לגאולה עתידה. והנה יש לנו ב' מצוות, חיוב הזכרת יציאת מצרים שבכל יום וחיוב הסיפור ביציאת מצרים שבכל יום התקדש החג."

הבנתם? טוב.

”ומה טעם שבהזכרה היום הוא עיקרי ועל חיוב הלילה הוא מחלוקת?”

מה הטעם של זה?

”שאם יהיה בו חיוב לא יהיה כי אם מריבוי הכתוב ב”כל”

בלילה.

”והסיפור אין עניינו אלא בלילה. ולפי האמור משני עניינים הכלולים ביציאת מצרים, התכלית וההכנה, יש להתבונן על מה באו המצוות הללו של ההזכרה והסיפור? אם על בחינת התכלית, שהיא להכין אותנו לשלימות הקנויה לנו מצד יציאת מצרים או שעצם עניינו היא ההכנה להכין אותנו, לקראת השלימות היותר נפלאה שיגיע אותנו בגאולה העתידה, ומצד ההכנה לעתיד ראוי להזכיר יציאת מצרים בלילה, שהלילה אינו בעל תכלית אלא הכנת המנוחה לעבודה, ומצד התכלית ראוי להזכיר ביום.”

זה מובן? הוא מסביר באופן נפלא את כל העניין הזה ברמה גבוהה. זה מובן, כן? אז אני ממשיך:

”והנה בעיקר ההבדל שבין הנהגת ההווה להנהגת העתידה הוא, שכל זמן שהדעת קצרה והחושך גובר בעולם, ומצד קוטן הדעת מתעלמת נקודת האמונה, עד שיש ליצר הרע שליטה להעביר את האדם”

איך אומרים ליצר הרע שליטה? (שליטה)? [צחוק] טוב, בהברה ספרדית זה שליטה [צחוק]. לא מכיוון שהוא (היצר הרע) חכם גדול. חכם להרע.

”להעביר את האדם על רצון קונו.”

זה השליטים האלו.

הנהגה של ניסים גלויים או נסתרים

”צריך להיגלות כח השגחת ה' יתברך על ידי ניסים ושינוי המנהגים הטבעיים.”

תפסתם? נגענו בנקודה ההיא לפני זה. זאת אומרת, כשהאמונה היא בחולשה צריך ניסים גלויים. אז הניסים הגלויים זה סימן של חולשת האמונה. אבל כשהנס נסתר, זה סימן של גודל האמונה. הבנתם?

שאלה: זה המצב במלחמת יהושע נגד עמלק?²¹⁵”היש ה' בקרבנו אם אין?”²¹⁶

הרב: זה השאלה ששאלו בני ישראל. זה סימן של חולשת האמונה, ברור.

”אבל לעתיד לבוא כשתימלא הארץ דעה את ה' וה' יתברך ישפוך רוחו על כל בשר אין צריך שוב לניסים ושינוי המנהג התדירי,”

זה מובן? ולכן אני יכול להוסיף לפי רוח תורת הרב, שדווקא העובדה שבתקופה שלנו כל הניסים הם מבחינת ניסים נסתרים, זה סימן של גודל הדור. זה מובן? רק אלו ששוב מבקשים ניסים גלויים זה סימן של חולשת אמונתם. למשל כל הדתיים האלו שאומרים: איפה הניסים? אז לא רואים את הניסים? זה לא התפללו מספיק ”ותחזינה עיננו”

[צחוק]. זה דווקא סימן שאינם מסוגלים להאמין, להבחין בגודל הנס, כן. הרב חרל"פ שהיה תלמיד חבר של הרב קוק כתב פעם, ואנחנו רגילים ללמוד את זה ביום העצמאות, דווקא בליל יום העצמאות, שיש שתי קטגוריות בעם עכשיו, בדור שלנו: אלו שלא מאמינים בבעל הניסים אבל מאמינים בניסים, ואלו שמאמינים בבעל הניסים ולא מאמינים בניסים.²¹⁷ זה ממש הקטסטרופה של הדור שלנו. כי יש יהודים חילונים שלא מאמינים בהקב"ה אבל מאמינים בניסים. חיים את הניסים. ויש דתיים שמאמינים בהקב"ה אבל לא מאמינים בניסים שלו, כן. זה הצרה של הדור. טוב, תודה לא-ל יש גם כן שמאמינים בשניהם. [צחוק]

"כי אדרבא המנהג התדירי בהשגחה התמידית מספר כבוד א-ל"

מי שרואה כבוד א-ל דרך הנהגת הטבע, הוא יותר גדול ממי שרואה כבוד א-ל רק בניסים גלויים. זה קצת נוגע לרוח עבודה זרה. יש פסוק שאומר גבי שרה אימנו, "הייפלא מה' דבר?"²¹⁸ עכשיו לכאורה, זה אתה בספק, אם הקב"ה יכול לעשות את הפלא הזה? "הייפלא מה' דבר?". אבל יש אולי פשט יותר עמוק. האם צריך לעשות פלא כדי לעשות מה שהוא עושה? הוא ריבונו של עולם. אתם מבינים את זה? זה יותר עמוק. "הייפלא מה' דבר?" אז צריך נפלאים?

הערה מהקהל: מבחינת העושה.

הרב: ברור, ברור. אז:

"מספר כבוד א-ל וקרבתו ברוך הוא אל יצוריו, אמנם כעת צריך שיהיו ניסים לפרקים כדי ליתן מקום לבחירה."

אם היו ניסים כל יום, אין מקום לבחירה. אז כדי לתת מקום לבחירה מכיוון שאנחנו צריכים ניסים, יהיו רק לפרקים. זה מובן?

"כי ההנהגה האמתית, שראוי שתהיה קבועה גלוי לעין כל כפי הקירוב והדביקות שיש ליצור עם היוצר ברוך הוא,"

מי שמסוגל לתפוס את עומק של: "מודים אנחנו לך... ועל ניסידך שבכל יום ויום"²¹⁹ וועל ניסידך שבכל יום ויום" הוא המאמין. מי שמסוגל לתפוס את הנס הנסתר שבכל יום ויום שבכל רגע ורגע, כן, אז הוא המאמין האמיתי. מי שמסוגל להאמין כשיש נס גלוי, זה לא אמונה, הוא מוכרח. זו ההגדרה של הגויים, כן. מה זה מאמין? מאמין בניסים, כן. זה ההגדרה של הגויים. איזה מידה היא להאמין בניסים? כשנס מתגלה האם יש לך בחירה להאמין או לא להאמין? אתם רואים את השאלה. זה קשור לשאלה על פורים.²²⁰

"כעת אי אפשר שתתגלה"

זאת אומרת, אנחנו עוד לא מסוגלים לזה אבל נהיה מסוגלים.

אפשרות הבחירה דווקא בתקופה של ניסים נסתרים

"שאם כן, אין שם בחירה, אבל כשיגמר זמן הניסיון, שוב אין הבחירה דרושה לכך"

זה פה זה נושא חשוב. אנחנו צריכים את הבחירה בעולם הזה, שהוא עולם הניסיון. כשזמן הניסיון ייגמר, אנחנו לא צריכים בחירה, כי הבחירה היא מליאת סכנה. אם יש לי אפשרות לבחור בין טוב לרע אז יש אפשרות לבחור את רע. אני לא רוצה את הבחירה ההיא. אבל אני צריך אותה כדי להיבחן, אז אני מחפש ציון למבחן. זה מובן? אז מצד אחר, זה רבי יוחנן בן זכאי, כל עוד שיש לי זמן לשפר את התיקון שלי, אני צריך את הזמן של הבחירה. אבל נאמר ככה, אני מפחד שהזמן הזה של הבחירה ייגמר ואני שואף שייגמר. זה לא סתם. זה מובן?

שאלה (בתיה לנצט ז"ל): יש שאלה אם נהיה מלאכים או כמלאכים?

הרב: נהיה יותר ממלאכים. יותר ממלאכים. וברור, השאלה היא חשובה. יותר למעלה ממלאכים.

שאלה (ר' יהודה נקש ז"ל): לפי ההסבר הזה אני שואל לרב שהנס מתגלה לפרקים. אז מהותו של הנס להיות לפרקים ואז זה לא נס, זה נהיה הטבע.

הרב: יפה. אבל מדובר בנס גלוי. אבל הטבע זה נס נסתר תמידי הטבע זה נס נסתר תמידי. אבל צריך לדייק: נס נסתר, נס גלוי. מי שאומר שהטבע זה נס במשמעות של נס גלוי, הוא עם הארץ. כי הטבע זה טבע. אבל צריך להגיע לאותה הבנה שהטבע הוא נס נסתר. אז מי שמגלה בטבע את הא-לקות שלו בבחינת נס נסתר, אז זה מדרגה יותר גבוהה. אבל מי שאומר שטבע, אתם אפיקורסים, טבע - אין דבר כזה, הכל נס. הוא עם הארץ. זה מובן? בבחינת נס גלוי.

שאלה: המוסלמים?

הרב: כן, אבל אצל מוסלמי חלק זה נס וחלק זה אסונות, איך אומרים את זה, מעשה שטן. טוב, כי יש לו ימין ושמאל, לא תפרוצו [צחוק].

שאלה: בשביל לחזור לעניין של הנס.

הרב: של בתיה?

שאלה: שאלה של הנס. זה יכול לומר גם שיש לזה סוף של הבחירה?

הרב: זה מה שאמרתי אני גם כן, ברור. יש סוף של בחירה.

שאלה: אז איך אני יכולה לשאוף לתקן את התיקון?

הרב: כשאני הגעתי לסוף של זמן הבחירה, אין לי שום בחירה. ולכן כדאי לתקן יום לפני מיתה, כמו שאמרנו. זאת אומרת, כל יום, ברור. למשל, איזה מבחן, את מכינה איזה מבחן ואת נותנת את זה לבדק, איך אומרים? לבוחן, כן. אז מיד כשהחזרת את הגוף של המבחן, את הגוף של המבחן, כן, אתה לא יכול לשנות שום דבר. זה יום הדין, כן. לכן כדאי לתקן את זה.

שאלה: אבל יש את הפסקת בחירה לפני יום הדין? לפני יום המיתה?

הרב: כן. וזה מה שאמרו. כן, מה זאת אומרת לפני יום המיתה?

תשובה מהקהל: באחרית הימים.

הרב: באחרית הימים לא תהיה מיתה. "בילע המוות לנצח"²²¹ כי אנחנו צריכים ללמוד דין. זה האמונה של עם ישראל. כי העולם הזה הוא עולם הזה, אבל יש לו סוף, יש לו

קץ. "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך"²²², ועשית כל, מלאכתך, בששת ימים גם בלילה עובדים. "ויום השביעי, שבת לה' א-לוקיך" - ואנחנו נמצאים בסיום יום השישי²²³. איזה תהליך זה? איזה תהליך זה? זה מה שאומרת המשנה: "היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים ובעל הבית דוחק"²²⁴ - זה יום השישי, היום הקצר הזה. אז כשזה מסתיים זה מסתיים. מי שלא הכין ערב שבת לא יהיה לו לאכול בשבת. ("ועל כך אז יהיה גלוי ההבדל שיש בין צדיק לרשע, בין עובד א-לוקים לאשר לא עבדו" - דילוג)

"לפי זה כאשר נשים לב להתבונן במה תלויה ישועת נפשנו באמת, נשיב שתקבע האמונה בלבבנו עד שלא נהיה צריכים לשינוי המנהגים הטבעיים, כי נדע את ה' באמת"

וזה לא לפי תפיסה מדעית של העולם, אלא לפי תפיסה קבלית של העולם. הבנתם את ההבדל. זה מובן? טוב:

"וקביעות האמונה בלב היא גורמת לעמוד בכל הניסיונות שבעולם. ונמצא שעצם הניסיונות באים לנו להוציא את האמונה מהכח אל הפעל, עד שתגיע לכללנו למעלת שלימותה. ועל כן נדע שסיפור יציאת מצריים וקיום המצוות התלויות בה, הם סגולות לכח האמונה והדעת האמיתית להתגבר בנו, ואם כן הם המכינים את את הגאולה העתידה."

ופה, יש איזה מובן עמוק מאד של: "להביא לימות המשיח". אם אנחנו עושים זכירה בעולם הזה, שהוא הכנה לימות המשיח, זה מביא אותנו לימות המשיח.²²⁵ להביא את עם ישראל לימות המשיח. זה דרשה.

קבלת עול מלכות שמיים ביום מצד הזכר ליציאת מצרים, וסיפור יציאת מצרים בלילה כהכנה לגאולה העתידית

"וזכרון העבר הוא מצד שנקבל עלינו עול מלכותו יתברך כראוי לעבוד להאדון ברוך הוא שפדה אותנו מבית עבדים. על כן ההזכרה היא בכל יום לקבל עלינו עול מלכותו, וסמכוה לקבלת עול מלכות שמיים שבקריאת שמע ועיקרה ביום. אלא שעצם עול מלכות שמיים שאנו מקבלים עלינו, גם כן מכין אותנו לשלימות העתיד ועל כן יש לה ענף בלילה. אבל הסיפור,"

הסיפור בליל הפסח,

"גם שאין בידינו כלל כפי יכולתנו למלא כל המעשים והעבודה כפי היוצא לנו מצד הרחבת הסיפור, למה הוקבע בחובה אלא להכין על העתיד, שאז נהיה מושלמים באמת ויהיה בידינו לעבוד כפי ההכנה של הזמן הזה, אך אין בכח נפש האדם לקבל הפעולה הגדולה הזו של גילוי אור העליון כי אם בליל שימורים"

רק בליל פסח יש לנו את הסגולה לגלות את זה בבחינת תכלית, כן. וכמו שאמרנו, "כשם שזכינו לסדר אותו כן נזכה לעשותו," זה בבחינת תכלית.

המשך קריאה: "בשעה שיושב כבן חורין ועוסק בעבודתו יתברך ועל כן נאמר בזהר שהגאולה מתעוררת על ידי הסיפור."

זכות הסיפור הזה של יציאת מצריים מביא את הגאולה.

המשך קריאה: "ואילו היה רק בתורת תכלית לענין קבלת עול מלכות שמיים כעניין ההזכרה, אז לא היה מחויב בה החכם, הנבון, היודע את התורה"

זוכרים מה שקדם? "ואפילו כולנו חכמים"...מכיוון שיש עוד מימד של תכלית ולא דווקא של הזכרה. זה מובן?

המשך קריאה: "כרבי שמעון בר יוחאי וחבריו שהיו פטורים מקריאת שמע"

מכיון שרבי שמעון בר יוחאי וחבריו, היו תורתם אומנותם במלוא המובן, אז היו פטורים מקריאת שמע, שזה מצווה למי שאין תורתו אומנותו.²²⁶ זה מובן. אבל מכל מקום, היו מקיימים קבלת עול מלכות שמיים באותה שעה של המצווה של קריאת שמע, דרך אותו פסוק, אותה משנה, אותה ברייתא, אותה גמרא, שהיו לומדים באותו זמן. היה בכח בהם, דרך כל פסוק לקבל קבלת עול מלכות שמיים.

שאלה (בתיאור לנצט ז"ל): מי זה? זה רבי שמעון בר יוחאי?

הרב: וחבריו

שאלה (בתיאור לנצט ז"ל): ולא לפניו ולא אחריו?

הרב: זה סגולה של עילויים, כן. ובגמרא אומרים את זה גם כן אצל רבי, רבי יהודה הקדוש. יש סדרה בפני עצמה. פעם תלמיד חכם אחד שאל את בנו של רבי יהודה הקדוש, רבן גמליאל אני חושב, הראשון, טוב. מתי אביך קורא קריאת שמע? כי היה מלמד.²²⁷

הערות

- ¹ פירוש הראי"ה על הגדה של פסח מתוך עולת ראי"ה חלק ב'
- ² תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קט"ו סוף עמוד ב': "אמר שמואל: לחם עני (כתיב) - לחם שעונין עליו דברים. תניא נמי הכי לחם עני - לחם שעונין עליו דברים הרבה. דבר אחר: לחם עני - עני כתיב, מה עני שדרכו בפרוסה - אף כאן בפרוסה"
- ³ לא מצאתי מקור כתוב לכך אך מניטו מזכיר טעם זה במאמר שכתב ב 1948 הובא ב'כי מציון' על פסח ושם הוא מוסיף - וגם גם מעידים בני משפחתו שנהגו למעשה במשפחת מניטו - שאת הביצה אוכל הבכור.
- ⁴ למשל בסיפור על דוד המך במדרש תהלים ו' יא'. והשוו מדרש איכא רבה פתיחתא א: "ענייה מן הצדיקים ענייה מדברי תורה ענייה מדברי נבואה ענייה ממצות ומעשים טובים" וכן נדרים מא עמוד א: "אין עני אלא בדעה" ובפירושו רש"י לבבא מציעא דף ע עמוד ב: "לחונן דלים - נכרים שהם דלים מן המצוות"
- ⁵ מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ה': "והיה לכם למשמרת וגוי' מפני מה הקדים הכתוב לקיחתו של פסח לשחיטתו ארבעה ימים היה רבי מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים (יחזקאל טז ח). הגיע שבועתו שנשבע הקדוש ברוך הוא לאברהם שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר שדים נכוננו ושערך צמח ואת ערום ועריה וגוי' (שם /יחזקאל טז ז) ערום מכל מצות נתן להם הקדוש ברוך הוא שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגומר (שם /יחזקאל טז ו) ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכריה ט יא) לכך הקדים הכתוב לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים שאין נוטלין שכר אלא על ידי מעשה" ועל משמעות המילה ערום כערום ממצווה ראו במסכת שבת דף יד עמוד א: "דא"ר פרנך א"ר יוחנן האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום סלקא דעתך אלא א"ר זירא ערום בלא מצות בלא מצות סלקא דעתך אלא אימא ערום בלא אותה מצוה"
- ⁶ תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף טז' עמוד ב' יז' א': "ת"ר: שלשה הטעימן הקדוש ברוך הוא בעולם הזה מעין העולם הבא, אלו הן: אברהם, יצחק ויעקב. אברהם, דכתיב ביה: בכל; יצחק, דכתיב ביה: מכל; יעקב, דכתיב ביה: כל. שלשה לא שלט בהן יצר הרע, אלו הן: אברהם, יצחק ויעקב, דכתיב בהו: בכל, מכל, כל."
- ⁷ בראשית פרק כד' פסוק א': "וְאֶבְרָהָם זָקֵן בָּא בְּיָמָיו וַיִּקְנֶה בְרָךְ אֶת־אֲבְרָהָם בְּכֹל" בראשית פרק כז' פסוק לג': "וַיִּחְרַד יַצְחָק חֲרָדָה גְדֹלָה עַד־מָאד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצְּדִיד וַיָּבֵא לִי וְאֶכֶל מִכֹּל בְּטָרִם תָּבֹא וְאֶבְרָכְהוּ גַם־בְּרוּךְ יִהְיֶה"
- ⁹ בראשית פרק לג' פסוק יא': "קַח־נָא אֶת־בְּרַכְתִּי אֲשֶׁר הִבָּאת לָךְ פִּי־חַנְנִי אֱלֹהִים וְכִי יִשְׁלַח־לְךָ וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח"
- ¹⁰ בראשית פרק לג' פסוק ט': "וַיֹּאמֶר עֲשׂוּ יִשְׁלִי רֶגֶב אֲחֵי יְהִי לָךְ אֲשֶׁר־לָךְ" שמות לג' יט'
- ¹² בראשית פרק ל' פסוק כה': "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יִלְדָה רַחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לְבָן שְׁלֹחֲנִי וְאֶלְכָה אֶל־מִקְוֵי וּלְאֶרְצֵי" ובפירושו רש"י במקום, ד"ה: "כאשר ילדה רחל את יוסף - משנולד שטנו של עשו, שנאמר (עובדיה א יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש, אש בלא להבה אינו שולט למרחוק, משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב:"
- ¹³ וראו למשל, בראשית פרק מה' פסוק כז': "וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו אֶת־כְּלִדְבָרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיֵּרָא אֶת־הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם"
- ¹⁴ בראשית פרק מז' פסוק כח'
- ¹⁵ של"ה חלק תורה שבכתב פרשת וישלח אות ל ופרשת ויחי אות ד.
- ¹⁶ ראו לדוגמה של"ה תולדות אדם (הוצאת יד רמ"ה) אות רנת. והשוו סוד לשון הקודש כרך א עמוד 118

17 פראפראזה על "הקול קול יעקב", בראשית פרק כז' פסוק כב'.

18 תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ג' עמוד א': "אמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משום רבי תנחום: מאי דכתיב והבור רק אין בו מים ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים? אלא: מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים - יש בו."

19 בראשית פרק לז' פסוק כד': "וַיִּקְחֵהוּ וַיִּשְׁלַכְהוּ אֹתוֹ הַבְּרָה וְהַבּוֹר יָק אֵין בּוֹ מַיִם:"

20 ראו באתר המכון שיעורים בכתבי הרב קוק 'אורות הקודש - יראת שמים'

21 תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף פב' עמוד א': "דתניא: וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים - דורשי רשומות אמרו: אין מים אלא תורה, שנאמר: הוי כל צמא לכו למים, כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה נלאו, עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת, וקורין בשני ומפסיקין שלישי ורביעי, וקורין בחמישי ומפסיקין ערב שבת, כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה!"

22 השוו הקדמת תיקוני זהר דף ו עמוד א), (תרגום לעברית): "דרגא עשירית ביראת ה - יש יראה ויש יראה לא כל הפנים שוים יש יראה שפוחד אדם מהקב"ה כדי שלא ילקה ברצועה שנאמר בה והארץ היתה תהו ובהו מצד של העץ של טוב ורע שהיא ארץ ריאה שפחה רעה כמו שאחד מארבעה אבות נזיקין שהוא הבור וכמו שהבור של יוסף שבארו עליו הבורה, והבור ריק וכו' הבורה - נקבה רעה, בור - זכר, ובור משום שהוא משם פרשוהו עליו אין בור ירא חטא מאתר שאין בו יראת ה'... שאם אדם לא מכיר את אותו שנתן לו תורה וצוה אותו לשמרה איך יפחד ממנו ויעשה מצוותיו ולכן פרשוהו רבנן ולא עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא"

23 משלי פרק ב' פסוק ו'

24 מסכת אבות פרק ד' משנה א'

25 איכה רבה (וילנא) פרשה ב' סימן יג': "מלכה ושריה בגוים אין תורה, אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמן, הדא הוא דכתיב (עובדיה א') "והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו", יש תורה בגוים - אל תאמן, "דכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה", (איכה ב' ט')

26 איכה פרק ב' פסוק ט'

27 עובדיה פרק א' פסוק ח'

28 תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לט' עמוד ב': "אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר: עובדיה גר אדומי היה,"

29 ראו שערי דמעה כרך 2 'התורה וישראל': "למה הגמרא אומרת "אינו דומה" אם היא רוצה לומר שזה רק דומה? אם כוונתה לומר שזה לא אותו דבר, היא יכולה לומר זאת ישירות. כוונתה לומר שאפילו דומה זה לא דומה. זה הפשט. כאשר אתה אומר שמשוה דומה למשהו אחר, אתה מבקש לומר שיש משהו משותף בין שני הדברים. אבל הגמרא רוצה להדגיש שכאן אין שום דמיון, אין שום נקודה משותפת"

30 ראו דיון מעמיק על הפסימיות שבחכמת הפילוסופיה במאמרו של מניטו שפורסם ב La Parole et L'erit (הדיבור והכתב) Les nostalgies de Dieu ותורגם על ידי הרי אורי שרקי באתר המכון תחת הכותרת 'הגעגועים לאלהים'. הדברים הבאים אינם מחייבים לגבי שיעור זה, אך יש לציין שהמושג 'חכמה' בשפה העברית-מקראית במשנתו של מניטו משמעו: שונה מעט מהמושג חכמה המקובל בעברית המודרנית, שמשמעו: יכולת הבנה, דעת, או ניסיון. ראו הערה 18, של המתרגם הרב אורי שרקי, במאמר 'געגועים לאלוהים' שכתב מניטו ושנמצא באתר המכון: "מניטו מבחין בין הפילוסופיה כצורת חשיבה החוקרת את החכמה (על פי המובן האטימולוגי של הביטוי: פילוסופיה = אהבת החכמה), לבין ההשגה, שהיא החכמה בעצמה. כפי שניתן לראות במאמר פרי כתב ידו שעדיין לא פורסם (בעל השם הזמני "בראשית לפי הקבלה") מתוך הגנוז המשפחתי: "ואם תקשה, והלא נאמר וביד הנביאים אדמה; ודבר זה מבואר כי תפיסת הנביאים למעלה מעולם הבריאה, ועל ידם ובזכותם לדעת יש. אבל להבין אי אפשר, כי אם דרך הנבואה עצמה, וזה לא נקרא לימוד או הבנה, אלא חכמה. ועוד כי לחכמה עצמה כתיב ובלב כל חכם לב נתתי חכמה, לזה מתפללין וחננו מאתך, מא"תך דווקא, דהיינו דרך הנבואה."

³¹ ישעיהו פרק סה' פסוק כ': "לא־יִהְיֶה מִשֶׁם עוֹד עוֹלָם וְזָמַן אֲשֶׁר לֹא־יִמְלֹא אֶת־יָמָיו כִּי הַזֶּעַר בְּרִמְיָהּ שָׁנָה יָמוּת וְהַחוּטָא בְּרִמְיָהּ שָׁנָה יִקָּלֵל"

³² השוו עם דברי מניטו בנושא, מתוך המאמר 'געגועים לאלוהים', שהתפרסם באתר המכון: העיסוק בפילוסופיה, מכון את האדם אל החכמה. אין זה רק בגלל המקור האטימולוגי של המילה,³² כי אם גם בשל המשמעות (sens)³² הנישאת בקרבו של המהלך הפילוסופי גופא. עניינו של העיסוק הפילוסופי הוא לפני הכול הרצון להביע, ולנסח עבור ההוגה או עבור זולתו, איזושהי אינטואיציה מעורפלת של החכמה, איזו הרגשה ראשונית של המשמעות שנושאת בקרבו כל מפגש עם המציאות [...] דרך הילוכו בשבילי הפילוסופיה האדם עשוי לוותר על שאיפתו. בין אם זה משום שהוא מגלה שהחכמה בלתי ניתנת להשגה, ובין אם זה משום שהוא יחליט שהיא חסרת תועלת, בלתי יעילה או אף מסוכנת. אך עניינו של השיח הפילוסופי הוא לנסות להגיע להשגה זו. [...] עם כל זאת, מתוך כל מערכי החקירה (problématiques) שפיתחו השיטות הפילוסופיות למיניהן, עובדה בסיסית אחת עולה על פני השטח, והיא: הבעייתיות (problématique) העצמית של כל פילוסופיה. אם נניח בצד את האהדה האינטלקטואלית, ההזדהות הרגשית, ואת ההרמוניה הפנימית – אם כי סובייקטיבית – שכל שיטה או מצגת פילוסופית יכולה לעורר אצל מי שמתקבל בחוג יודעה, נותר בסיומה של החקירה הרושם האופייני, שבהגדרה, לא ניתן לומר את המילה האחרונה. במילים אחרות, נתפתה לומר בסופו של כל דיון: "אכן ללא ספק זה כך באמת, אך בתנאי שכך הוא גם במציאות". זו הודאה בכך שאין ברשות המחשבה האנושית טכניקת אימות בתחום הזה, כי נדיר יהיה לתפוס פילוסוף על טעות לוגית שעשה. [...] העובדה שמושא השאלה – כלומר האדם – הוא בעצמו מי שנושא את המחשבה, מכריח את הפילוסוף - וזו מעלתו – לטהר את ההכרה שלו את עצמו מבחינה פילוסופית. טהרה זו נחשבת מאיש השכל הישר רק באופן זמני: "מי אני, אנכי החושב?" שאל דקארט את עצמו. זיכוד זה לובש עד מהרה צורה פתטית, כשהסקרנות האינהרנטית למחשבה האנושית מתהפכת לדאגה, המזדקרת בשעה שהיא עוברת לעיסוק בחקירת התנאים המאפשרים את המחשבה עצמה. [...] נימה של דאגה מתלווה לדיאלוג של הפילוסוף עם החכמה, משום שלא עלה בידו לנסח את שאלתו הראשונית: "מיהו האדם?". כלומר שאלתו לא הצליחה להתבטא באופן כזה שהיא תניח תשובה הכרחית, שניתן בקלות להסיק אותה מתוך התייחסות פשוטה לחוויה ההיסטורית. למעשה, הפילוסוף מבקש להגיע אל תוכן שעבור החכם עומד בראשיתה של החכמה: האדם המכיר את עצמו. משום כך, הפילוסופיה בראשיתה אינה פונה כלל אל הוודאות. אמנם היא טוענת - וטענה זו היא הצדקת קיומה הראשונית - שביכולתה להצביע על התנאים הנדרשים לביסוס הוודאות. אלא שלא סיפקה הפילוסופיה אמצעים ראויים להשגת מטרה זו. לו עשתה כן, הייתה הפילוסופיה פותרת את הדאגה הנלווית למהלכה.

³³ שמות פרק א' פסוק טו': "וַיֵּלְאֹמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִי־לֹדֹת הָעֶבְרִית אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוֹעָה"

³⁴ בעיני מניטו, שיטה זו הפוכה לשיטה של לימוד התורה, שבה העמדה העצמאית של התלמיד, אינה מאשרת בדיעבד את דברי הרב, כי אם מפרה את הדיון וגורמת לחידוש של התורה של הרב עצמו. ראו למשל שיעורי הרב על כתבי הראי"ה, שיער 2: "כשאור ישר מתלבש באחוריו שלו עצמו, שזה נקרא 'אור חוזר', הוא מתלבש בזה ולכן יש איזה מין ריבוי, אבל זה לבוש. הריבוי הזה הוא לבוש. והלבוש מסתיר מה שהוא צריך לגלות. ושוב, ההגדרות הן מקבילות: 'אור ישר' זה חסד, זה נגלה, גילוי שכינה. כן. 'אור חוזר' זה דין, זה נסתר, הסתרת פנים. זה הלשון, הלשוניות, הן מקבילות, כן. וסוף-סוף זה הנושא של סוד כתר-מלכות. כשמלכות הוא כתר מלמטה למעלה. כשמלכות הוא הכתר של 'אור החוזר'. וזה סוד החידוש בחידושי תורה. מי ש... לומד תורה לשמה, הוא גורם חידושים בתורה, כי מי שלא לומד תורה לשמה, הוא מקבל, כשהוא מקבל-גמרנו, כן. מי שלומד תורה לשמה, יש בו רצון לזכות בתורה שלמד, וכל עוד שהוא לא זוכה, הוא דוחה כל מה שלא קיבל. ז"א שלא הבין. וזה גורם התלבשות בתורת הרב, של אי ההבנה של התלמיד וזה שורש החידוש."

³⁵ משנה מסכת אבות פרק א' משנה טז': "רבן גמליאל אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות"

- 36 וראו בהרחבה בפתיחת ספר שערי דמעה כרך א' בעריכת חיים רוטנברג
- 37 פרופ' בנימין גרוס ז"ל, 1925-2015,
- 38 תוספות מסכת שבת דף קטז' עמוד א': "פילוסופא - מין כדפי בקונטרס. ורבינו שמע [מיהודי אחד שבא מארץ יון ואמר] דבלשון יון פלוספוס הוא דוד החכמה ואית דגרסי פילא סבא והוא לשון לצון שחוק כדאמר באיכה רבתי דפלי ביהודאי פירוש ששחק ונתלוצץ."
- 39 הפילוסוף אפיקורוס, נולד 341 לפני הספירה.
- 40 הושע פרק א' פסוק א': "דְּבַרְהִי אֲשֶׁר הִלְזָה אֶלְהוֹשֵׁעַ בְּרִבְעֵי בַיְמֵי עֲזִיָּה יוֹתֵם אֶתְּוּ יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יִרְבֵּעִם בְּרִיבְעָאֵשׁ מְלֶכְךָ יִשְׂרָאֵל"
- 41 רש"י מסכת שבת דף קטז' עמוד א': "פילוסופא - מין."
- 42 רש"י מסכת עבודה זרה דף נד' עמוד ב': "פילוסופים – חכמי אומות העולם" וראו הרחבה בנושא במאמר "שימוש במושגים קבליים במשנת הרב קוק" שפורסם בספר יובל לאורות וכן בפתיחה לספר שערי דמעה חלק א' הערה 39 שם.
- 43 תלמוד בבלי מסכת שבת דף קטז' עמוד א': "השמטת הצנזורה הנוצרית רבי מאיר הוה קרי ליה אוון גליון, רבי יוחנן הוה קרי ליה עוון גליון."
- 44 ראו לדוגמה ב'יד החזקה' ספר המדע הלכות תשובה פרק עשירי סימן ה
- 45 בראשית פרק א' פסוקים א'-ב'
- 46 ראו בהרחבה בשיעורי מניטו על כתבי הרב קוק (אור ישר ואור חוזר') ובהערה 7 שם: "יש פה איזה רמז במושגים של הקבלה, אֶת הַשְּׁמַיִם, ה "אֶת" הזה מורה לכלים של השמים. וְאֶת הָאָרֶץ ה "אֶת" הזה מורה לכלים של הארץ. מכיוון שעיקר הבריאה זה לגלות את מקום הכלים, לכן עיקר הבריאה זה ה "אֶת" הזה של השמיים וה "אֶת" הזה של הארץ. ואחר כך צריך להחיות את הכלים וזה נקרא 'יצירה', בלשון המקרא וגם בלשון המקובלים. להחיות את הכלים דרך האור, פשוטו כמשמעו, וְיֵאמָר אֱלֹקִים יְהִי אֹר. כי התוצאה של הבריאה זה גילוי הכלים והכלים זה חושך ותהום ולכן יש איזו מין קריאה [7], צעקה, הייתי אומר, מתוך הכלים עצמם - וְיֵאמָר אֱלֹקִים יְהִי אֹר. והאור הזה מחייה את העולמות. זה מובן. מה?
- קהל: (הרב אורי שרק) - יְהִי אֹר זה הכלים?
- מניטו: לא אמרתי, אמרתי מתוך הכלים. לא רציתי לדייק פה. אתם זוכרים שכל עיקר קיום הכלים, בא מאור גנוז שנקרא 'רשימו', אז זה מובן? טוב. אני חוזר על הרמז הזה, כן: הָאָרֶץ הִתְהַוְתָּה וְנָהוּ וְחָשְׁךָ עַל פְּנֵי תְהוֹם זֶה עוֹלַם הַכִּלִּים, כן. אז איזה קול שצועק פה "יהי אור טבעי, אור ישר", זה מובן כן. אז וְיֵהִי אֹר - זה אור שבא מלמעלה דרך צמצום עצום, כדי שהכלי יכול לסבול אותו ולכן כתוב וְיֵהִי, וְיֵהִי זה צמצום. כך זה... נותן לנו להבין מה שאומר הזוהר בעיקר וגם המדרשים [8], ש יְהִי אֹר, זה אור של עולם הבא, האור האמתי, יְהִי. וְיֵהִי אֹר - אור של עולם הזה. וכבר בין יְהִי אֹר ל וְיֵהִי אֹר יש צמצום כדי שהמצב של הכלים יכול לסבול את האור שבא להחיות אותו. כי אם האור בא בכמות - זה לא עניין של כמות - בתוקף יותר מידי גדול, אז הכלי שוב נשבר. עד שהכלי יכול להכיל את האור הזה, והשאיפה היא השאיפה של יְהִי אֹר לא של וְיֵהִי אֹר, זה מובן"
- 47 בראשית פרק א' פסוק ג'
- 48 השוו ל'סוד מדרש התולדות' כרך 4 בפרק 'תיקון העולמות': "מתחילת ההיסטוריה של האדם, הסתתר הבורא, וזה נקרא "הסתר פנים", ואילו באותו מעמד היה גילוי שכינה שביטל את יכולת הבחירה. מצבו של העולם כולו הוא מצב של הסתר פנים, כדי שההיסטוריה תוכל להתחיל, אולם בו בזמן, בלי אותו גילוי שכינה, העולם אינו עולם, הוא פשוטו כמשמעו "גיהנום". הוא חסר את העיקר.
- מכאן חשיבותו של המקדש כמקום קבוע לגילוי השכינה. בהעדר גילוי נוכחות הבורא, כאשר נחרב הבית, מתחילה תקופה אחרת לגמרי, שנקראת לא "הסתר פנים" אלא "הסתרה בתוך הסתרה", הסתר כפול. הסתר משום שאנחנו אפילו שוכחים את המצב הקודם - המצב של הסתר פנים "פשוט". אנחנו שוכחים שהנביאים דיברו אי פעם, שהיה גילוי שכינה בירושלים, בחר הבית אי פעם.

49 וראו בהרחבה בסוד מדרש התולדות חלק א' בעריכת ר' חיים רוטנברג

50 דברים פרק כו' פסוק ה', מקרא ביכורים: "וְעֵצֶיךָ וְאֶמְרֶךָ לְפָנַי! יִקְנֶךָ אֱלֹהֶיךָ אֶרְמִי אֲבָד אֲבִי וַיֵּרֶד מִצְרָיִם וַיִּגְרַם שָׁם בְּמִתֵּי מַעֲטָו וַיְהִי שָׁם לְגֹי גְדֹל עֲצוּם וְרָב:"

51 תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ב' עמוד ב': "ורמינהו: מאימתי קורין את שמע בערבין? משהעני נכנס לאכול פתו במלח, עד שעה שעומד ליפטר מתוך סעודתו"

52 ראו פירוש רש"י לספר ויקרא פרק ב' פסוק יד: "מלח ברית שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג" ובשיעור 14 על נתיב התורה למהר"ל: "אז כשיש מצב של דבר שאינו במקומו. המקום הטבעי שלו זה למעלה וזה נמצא למטה, אז הוא בוכה. וזה נקרא "מים בוכים", [57] גם כן. מים שאין להם כלים, כי אינם נמצאים במקום הטבעי שלהם. זה עניין של את השאיפה להיות כל אחד במקומו. והשאיפה של המים שלמטה מן הרקיע, זה להיות במקום האמיתי, קרוב לשורש, למעלה. הם נמצאים למטה, אז המים שלמטה בוכים"

53 תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ב' עמוד א'-ב': "משנה: מאימתי קורין את שמע בערבין? - משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים: עד חצות. רבן גמליאל אומר: עד שיעלה עמוד השחר... ורמינהו: מאימתי קורין את שמע בערבין? משהעני נכנס לאכול פתו במלח, עד שעה שעומד ליפטר מתוך סעודתו. סיפא ודאי פליגא אמתניתין; רישא, מי לימא פליגי אמתניתין? - לא, עני וכהן חד שיעורא הוא. ורמינהו: מאימתי מתחילין לקרות קריאת שמע בערבית? - משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן, סימן לדבר צאת הכוכבים." ולהרחבה ראו מאמרו של מניטו "ראשית התרומה" באתר המכון.

54 רמב"ם הלכות טומאת אוכלין פרק טז' הלכה יב': "אף על פי שמותר לאכול אוכלין טמאין ולשתות משקין טמאים חסידים הראשונים היו אוכלין חולין בטהרה ונוהרין מן הטומאות כולן כל ימיהם והן הנקראים פרושים ודבר זה קדושה יתירה היא ודרך חסידות שיהיה נבדל אדם ופורש משאר העם ולא יגע בהם ולא יאכל וישתה עמהם, שהפרישות מביאה לידי טהרת הגוף ממעשים הרעים, וטהרת הגוף מביאה לידי קדושת הנפש מן הדעות הרעות, וקדושת הנפש גורמת להדמות בשכינה, שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' מקדשכם. בריך רחמנא דסייען."

55

56 וראו בהמשך הסוגיה בברכות, תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ב' עמוד ב': "אלא לאו שמע מינה: שעורא דעני לחוד, ושעורא דכהן לחוד, שמע מינה. הי מינייהו מאוחר? - מסתברא דעני מאוחר, דאי אמרת דעני מוקדם - רבי חנינא היינו רבי אליעזר אלא לאו שמע מינה דעני מאוחר, שמע מינה."

57 תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ב' עמוד ב': "ורמינהו: מאימתי מתחילין לקרות קריאת שמע בערבית? - משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות, דברי רבי מאיר."

58 הכוונה לקהילות המשוייכות ל Consistoire central israélite de France

59 בעיני מניטו, שיטה זו הפוכה לשיטה של לימוד התורה, שבה העמדה העצמאית של התלמיד, אינה מאשרת בדיעבד את דברי הרב, כי אם מפרה את הדיון וגורמת לחידוש של התורה של הרב עצמו. ראו למשל שיעורי הרב על כתבי הראי"ה, שיעור 2: "כשאור ישר מתלבש באחוריו שלו עצמו, שזה נקרא 'אור חוזר', הוא מתלבש בזה ולכן יש איזה מין ריבוי, אבל זה לבוש הריבוי הזה הוא לבוש. והלבוש מסתיר מה שהוא צריך לגלות. ושוב, ההגדרות הן מקבילות: 'אור ישר' זה חסד, זה נגלה, גילוי שכינה. כן. 'אור חוזר' זה דין, זה נסתר, הסתרת פנים. זה הלשון, הלשוניות, הן מקבילות, כן. וסוף-סוף זה הנושא של סוד כתר-מלכות. כשמלכות הוא כתר מלמטה למעלה. כשמלכות הוא הכתר של 'אור החוזר'. וזה סוד החידוש בחידושי תורה. מי ש... לומד תורה לשמה, הוא גורם חידושים בתורה, כי מי שלא לומד תורה לשמה, הוא מקבל, כשהוא מקבל-גמרנו, כן. מי שלומד תורה לשמה, יש בו רצון לזכות בתורה שלמד, וכל עוד שהוא לא זוכה, הוא דוחה כל מה שלא קיבל. ז"א שלא הבין. וזה גורם התלבשות בתורת הרב, של אי ההבנה של התלמיד וזה שורש החידוש."

⁶⁰ רש"י מסכת ברכות דף ב' עמוד ב': "משהעני - שאין לו נר להדליק בסעודתו." וראו פירוש תוספות במקום שמאפשר את דחיית הזמן לעני, ד"ה - "משעה שהעני נכנס לאכול פתו במלח - תימא עני גופיה מתי יתפלל דהא אמרת זמן אכילתו היינו זמן ק"ש וכיון שבא זמן ק"ש אסור להתחיל בסעודה עד שיתפלל ברישא כדתניא לקמן (דף ד:): וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה ויש לומר דזמן תפלה הוא קודם לזמן סעודה דלא דוקא משעני נכנס לאכול אלא פורתא מעיקרא קאמר שעד שיכינו לו סעודתו יקרא ויתפלל."

⁶¹ שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ה' ב': "אמר הקדוש ברוך הוא לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו," - פתחו של אולם.

⁶² תלמוד בבלי מסכת כתובות דף קד' עמוד א': "בשעת פטירתו של רבי, זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, אמר: רבש"ע, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהייתי אפילו באצבע קטנה, יהי רצון מלפניך שיהא שלום במנוחתך, יצתה ב"ק ואמרה: יבא שלום ינחו על משכבותם."

⁶³ משנה מסכת אבות פרק ד' משנה א': "בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר (תהלים קי"ט) מכל מלמדי השכלתי איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר (משלי טו טז) טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר (תהלים קכ"ח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא איזהו מכובד המכבד את הבריות שנאמר (שמואל א' ב') כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו:"

⁶⁴ למשל, תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פה' עמוד א': "אהוריריה דבי רבי הוה עתיר משבור מלכא,"

⁶⁵ וראו עוד בהרחבה בשיעורים על נתיב התורה, בשיעור 19.

⁶⁶ פסחים דף ע' עמוד א' "חגיגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה כדי שיהא פסח נאכל על השבע" וראו פירוש רש"י שם דף פו עמוד א': "דהיינו אחר הפסח שהוא נאכל באחרונה על השבע שכן חובת כל הקרבנות כדקיימא לן (חולין קלב עמוד ב) למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין" ⁶⁷ השוו' תלמוד עשר ספירות' חלק שני פרק א' בהסתכלות פנימית' אות ב: "דכל מה שהוא רצון במדרגה העליונה הוא כח מחייב במדרגה תחתונה"

68

⁶⁹ מסכתת אבות פרק א' משנה ב'

⁷⁰ הכוונה לגמילות חסדים ולא הגמילות חסדים

⁷¹ תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לב' עמוד א' "וא"ר אמי בר אבא: בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו, שנא': עקב אשר שמע אברהם בקולי, חושבניה מאה ושבעין ותריין." ⁷² בתפילות למשל.

⁷³ להרחבה ראו הסברו של מניטו בשיעור 3 על בראשית רבה: "עולם חסד יבנה" בהתחלת העולם היה חטא חמור מאוד, לקחת את האחות ולהזדווג אתה, אז בא אברהם ותיקן את זה, זה ההיפך. אז אנחנו מגלים לאט-לאט מה מסתתר מאחורי כל הסיפור הזה.

הרב: כן, בספר ויקרא, איסור להתחתן עם אחות או עם האח, זה נקרא חסד. אז זה-זה חסד של סטרא אחרא, חסד זה אהבה, כן, מידת חסד, אבל אהבה של הסטרא אחרא נקרא חסד, זה טומאה.

זה חסד בטומאה, מה קורה פה? זה טעות באהבה, זה מידת החסד מחוץ לאיחוד המידות, מחוץ למידת הדין, אז פה מתחיל התיקון של אותו חסד של העולם חסד יבנה. לפי הפשט המילה חסד בפסוק הזה "עולם חסד יבנה", זה דווקא הבריאה היא מעשה של חסד, לתת מציאות לזולת, זה חסד, זה בריאה. אז "עולם חסד יבנה". לפי סדר המידות, המידה הראשונה זה חסד, אלוקי אברהם זה חסד, מה זה אלוקי אברהם? הבורא המשגיח כולו חסד. כן. אז עולם חסד יבנה, כדי לבנות מחדש את העולם צריך להתחיל במידת החסד, בניין, הבניין של העולם, ששת ימי המעשה זה נקרא אצל חכמי הקבלה "ימי הבניין", הבניין מתחיל ב "יהי אור" חסד, כן, בהיסטוריה בניין מתחיל באברהם, "עולם חסד יבנה" אבל בא המדרש ומסביר שיש עוד

משמעות למילה חסד, מאיפה? של חטא, של טומאה, כן, חסד של הסטרא אחרא, איפה אנחנו מוצאים את זה? בזיווג הראשון של אדם הראשון וחווה, של קין והבל, זה היה חסד, לצורך בניין העולם. אז הפרעונים ממשיכים ככה, ואצל כל ממלכות העולם היה הנוהג הזה, מתחתנים רק עם בני מלך, מאותו דם, "הדם הכחול" שלהם חח.. כן כאילו הם ממשיכים אותו חסד, שצריך להינשא לאותה זהות ולא..

⁷⁴ שמואל ב' פרק כב' פסוק כו': "עִם־חֶסֶד תִּתְחַסֵּד עִם־גִּבּוֹר תִּתְמַם" תתמם

⁷⁵ משלי פרק יד' פסוק לד': "צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת"

⁷⁶ לדיון מקיף של מניטו בסוגיה זו ראו 'מדרש בסוד ההפכים' בעריכת איתי אשכנזי בחלק משפט ומוסר בפרק 'הצדק – בין חוק למוסר'

⁷⁷ תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף י' עמוד ב': "נענה רבי יהושע ואמר: צדקה תרומם גוי - אלו ישראל, דכתיב: ומי כעמד ישראל גוי אחד, וחסד לאומים חטאת - כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן, שאין עושין אלא כדי שתמשך מלכותן, שנאמר: להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטיך בצדקה פרוק ועויתך במיחן עניין הן תהוי ארכא לשלותיך וגו'. נענה רבן גמליאל ואמר: צדקה תרומם גוי - אלו ישראל, דכתיב: ומי כעמד ישראל [וגו'], וחסד לאומים חטאת - כל צדקה וחסד שעכו"ם עושין חטא הוא להן, שאין עושין אלא להתיהר בו, וכל המתיהר נופל בגיהנם, שנאמר: זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון, ואין עברה אלא גיהנם, שנאמר: יום עברה היום ההוא. אמר רבן גמליאל: עדיין אנו צריכין למודעי. רבי אליעזר המודעי אומר: צדקה תרומם גוי - אלו ישראל, דכתיב: ומי כעמד ישראל גוי אחד, וחסד לאומים חטאת - כל צדקה וחסד שעכו"ם עושין חטא הוא להן, שאין עושין אלא לחרף אותנו בו, שנאמר: ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה. נענה רבי נחוניא בן הקנה ואמר: צדקה תרומם גוי וחסד - לישראל, ולאומים - חטאת. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו: נראין דברי רבי נחוניא בן הקנה מדברי ומדבריכם, לפי שהוא נותן צדקה וחסד לישראל, ולעכו"ם חטאת. מכלל דהוא נמי אמר, מאי היא? דתניא, אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: כשם שהחטאת מכפרת על ישראל, כך צדקה מכפרת על אומות העולם."

⁷⁸ ויקרא פרק ה' פסוק יא'

⁷⁹ להרחבה על תפקיד האבות בתיקון כלי המידות ראו בשיעור 21 משיעורים על 'שערי אורה': "האר"י הסביר את זה דרך המדרש שאומר, "מלמד שהיה הקב"ה בורא עולמות ומחריבן", [22] והאר"י הסביר את זה בסוד 'שבירת הכלים'. "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ", [23] הכלים נשברו, תוצאה: "הארץ היתה תהו ובהו". הכלים שנשברו זה הכלים של תפארת דווקא. אז אולי תזכרו את זה ככה דרך אותה שאלה:

הראשונות זה נקרא שמי השמים: כתר חכמה בינה זה שמי השמים.

תפארת זה שמים. ומלכות זה ארץ.

לכן יש המדרגות האלו שמי השמים, שמים וארץ.

"בראשית ברא אלקים", הגעתי לבינה,

"את השמים", תפארת,

"ואת הארץ", מלכות.

השמים הסתלקו, מכיוון שהכלים של השמים נשברו. הפסוק השני אומר: "והארץ היתה תהו ובהו" והשמים הסתלקו. ובארץ יש את השברים של אותם כלים של השמים, דהיינו, כלי דחסד, כלי דגבורה, כלי דתפארת, כלי דנצח, כלי דהוד, וכלי דיסוד. הכלים נשברו, האורות הסתלקו למעלה, חזרו למעלה. צריך תקופת האבות, שתקנו את הכלים, אז האורות חזרו לעולם שלנו. אברהם אבינו תיקן את כלי החסד, האורות דחסד חזרו, וכן הלאה, יצחק גבורה וכן הלאה.

וראו עוד ב'סוד לשון הקודש' כרך א עמודים 134 135

⁸⁰ תהלים פרק לד' פסוק ט': "טעמו וראו כי טוב ה' אשרי הגבר יחסה בו"

⁸¹ משנה מסכת שבת פרק א' משנה א': "יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ כיצד העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של

בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא העני חייב ובעל הבית פטור פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני או שנטל מתוכה והכניס בעל הבית חייב והעני פטור פשט העני את ידו לפנים ונטל בעל הבית מתוכה או שנתן לתוכה והוציא שניהן פטורין פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונטל העני מתוכה או שנתן לתוכה והכניס שניהם פטורין:"

82

⁸³ בשיעוריו על שערי אורה בספירת הגבורה, שיעור 71, מניטו מתאר את שעת החופה כדוגמה נוספת להשוואת היצרים: "תשמע, צדיק לא אוהב את אותו מצב של בריאה. תיקח מסכת ברכות, אולי ככה בעל פה: "אוי לי מיוצרי, אוי לי מיצרי". (בבלי ברכות סא ע"א) כשהיצר מבקש משהו, היוצר מבקש ההפך, אז: "אוי לי מיוצרי" כשאני שומע את קול יצרי, ו"אוי לי מיצרי" כשאני שומע את קול יוצרי. אז זה גיהנום! קהל: מתח. מניטו: יותר ממתח! זה אי אפשר להיות בשמחה. כי חצי עצמך הוא עצוב, כשחצי עצמך הוא שמח. כשיחצי עצמך הוא שמח מצד הגוף - זה קול היצר, היחצי עצמך שזה הנשמה הוא עצוב מצד קול היוצר - שהוא לא רוצה, הוא רוצה ההפך. והטרגדיה שבדבר שהוא רצה שאתה תהיה ככה, לכן אין מוצא [צחוק קל] ולכן זה מוזר למצוא מימרות כאלו בתלמוד, בתורה. אז מיד אחר כך במה עוסקים? (ברכות סא, שם) "ויבן את הצלע" (בראשית פרק ב', כב) יש רק מצב אחד שמה שרוצה היוצר ומה שרוצה היצר זה אותו דבר: זה הקידושין. אז יש שמחה. לא לא, זה לא בדיחה. זה מימרא ידועה [צחוק קל]: "אין שמחה אלא בחופה" (בבלי סוכה כה עמוד ב'), מכיוון שיש יחוד בין היצר והיוצר. זה מובן מה שאני אומר? זה הפשט. טוב, אתם יכולים לדרוש את זה בקידושין.

⁸⁴ למשל בתלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז' עמוד א': "צדיק וטוב לו - צדיק גמור, צדיק ורע לו - צדיק שאינו גמור, רשע וטוב לו - רשע שאינו גמור, רשע ורע לו - רשע גמור."

⁸⁵ תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צ"ט עמוד א': "כאן אמר רבי אלעזר המודעי: המחלל את הקדשים, והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו, והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, והמלבין פני חבירו ברבים, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים - אין לו חלק לעולם הבא. ובפירוש רש"י במקום, ד"ה: "מועדות" - חולו של מועד."

⁸⁶ מגילת אסתר פרק ג' פסוק ח'

⁸⁷ משנה מסכת זבחים פרק ה' משנה ח': "הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא למנויו ואינו נאכל אלא צל"י"

⁸⁸ על פי מסכת פסחים דף סב עמוד ב ד"ה ר שמלאי ולהרחבה ראו ליקוטי מאמרים לר צדוק הכהן מלובלין 'אור זרוע לצדיקי' אותיות ו-ט

⁸⁹ שמות פרק יב' פסוקים כא'-כג': "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכּוֹ וּקְחוּ לָכֶם צֶאֱן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח: וְלִקְחֹתֶם אֲגַדַּת אֲזוּב וּטְבַלְתֶּם בָּדָם אֲשֶׁר־בְּסֶף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בְּסֶף וְאֵתֶם לֹא תִצְאֹוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר: וְעִבֵר קֶזֶק לִנְגֹף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וַפֶּסַח קֶזֶק עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחֵית לָבֹא אֶל־בְּתֵיכֶם לִנְגֹף:"

⁹⁰ הכונה לרצ"ה קוק זצ"ל

⁹¹ שמואל ב' פרק יד' פסוק יד'

⁹² משנה סנהדרין פרק י' משנה א': "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר (ישעיה ס') ועמד כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר"

⁹³ ילקוט שמעוני תורה פרשת בראשית [המתחיל ברמז א]: "ר' אבהו אמר מתחלת ברייתו של עולם צפה הקדוש ברוך הוא מעשיהן של צדיקים ומעשיהן של רשעים. והארץ היתה תהו [א, ב] זה מעשיהן של רשעים ויאמר אלהים יהי אור [א, ג] זה מעשיהם של צדיקים, אבל איני יודע באי זה מהן חפץ ממה דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב [א, ד] הוי במעשיהן של צדיקים הוא חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים"

⁹⁴ משנה מסכת אבות פרק ד' משנה טו': "רבי ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים רבי מתיא בן חרש אומר הוי מקדים בשלום כל אדם והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים"

⁹⁵ מורה נבוכים, א, לד. וכן בהלכות יסודי התורה, ב, א-ב. וראו סוד מדרש התולדות כרך 4 בפרק י' רז היושר והעיגולים הערה 99: "קיימת מחלוקת מהותית בנוגע לדרך המועדפת להכרת הבורא: האם דרך הבריאה או דרך גילוי רצונו בתורה? דעת הרמב"ם ב"מורה" היא שעדיף להכיר את הבורא דרך מעשיו, אולם לפי רוב החכמים הדרך המועדפת היא הכרת הבורא דרך לימוד התורה משום שהתורה היא גילוי רצונו. דרכו של הרמב"ם פתוחה רק ליחידים כי מי יכול להגיע לידיעה אמיתית של מי שאמר "והיה העולם" דרך חקר הטבע, מבחינת "השמים מספרים כבוד אל"? האם אותם יחידים באמת מגיעים לדעת מיהו הבורא או מה שהם מגלים הוא ההרמוניה בסך הכול, השירה של הבריאה עצמה? לכן עצת רוב החכמים היא ללמוד תורה, וכוונתם היא ללמוד את המקרא כגילוי נבואי (מתוך שיעורי הרב על ק"ש).

⁹⁶ הגדה של פסח: "רשע מה הוא אומר. מה העבודה הזאת לכם? (שמות י"ב). לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר. אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו **בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים** (שמות פרק יג' פסוק ח'). לי ולא לו. ואילו היה שם לא היה נגאל... **ושאנינו נודע לשאל את פתח לו. שנאמר (שמות פרק יג' פסוק ח') "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים."**

⁹⁷ בראשית רבה (וילנא) פרשת ויצא פרשה סח' סימן ט': "ט ויפגע במקום, ר"ה בשם ר' אמי אמר מפני מה מכנין שמו של הקדוש ברוך הוא וקוראין אותו מקום שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו, מן מה דכתיב (שמות לג) הנה מקום אתי, הוי הקדוש ברוך הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו"

⁹⁸ להסבר על הקשר בין 'בריאה' ל'מקום' ראו הקדמת 'כללי חכמת האמת' לרמח"ל: "נמצא התפשטות המדרגות כך כשעלה ברצונו הפשוט שתהיה בריאה אחת שתקבל אורו בגבול ומידה אז תפשט באורו בדריגה אחר מדרגה עד שנתהווה זה הבריאה... שהמאציל נתן מקום לעולמות ורוצה לומר כשעלה ברצונו הפשוט להוות בריאות העולם שיקבלו השפע בגבול ומידה לערך מציאותם וקיומם התחיל והעלים אורו הגדול" וראו עוד ב'על מאמר הראשית' (הובא בסוד מדרש התולדות כרך 3 בפרק 'בעשרה מאמרות'): "לפיכך אין במאמר הראשית מקום ללימודים כלל [מצד השכל], בסוד "אין לומדים מן הכללות ואפילו במקום שנאמר חוץ" דהיינו מקום הבריאה ודרגת הבינה, בסוד הנה מקום א"תי וכתוב מקום בינה, [דאפילו שאינו חוץ באמת אלא נאמר בו חוץ, בכל זאת מתחיל בו עינין המקום ב"ה כנודע. ואין להאריך עוד, דנודע לכל באי שערי בינה שאסור להסתכל בעיגולים, ואפילו במקומא דא דאתמר ביה בריאה, אלא יש שם עינין של רינה ותהילה ושירה בתענוג עליון למעלה מן השכל. ואם תקשה והלא נאמר "ביד הנביאים אדמה", ודבר זה מבואר לכל, כי תפיסת הנביאים למעלה מעולם הבריאה, ועל ידם ובזכותם, לדעת יש. אבל להבין אי אפשר, כי אם דרך הנבואה עצמה, וזה לא נקרא לימוד או הבנה, אלא חכמה, כדמתפללין חננו מאתך וכו' מא"תך דוקא [דהיינו דרך הנבואה], ולחכמה [עצמה] כתיב "בלב כל חכם לב נתתי חכמה".

⁹⁹ ראו תיקוני זוהר יח ב "מלכות מקנא בעשיה" ובשל"ה מסכת פסחים אות רכב: "שם של ס"ג שהוא בבינה חיות לעולם הבריאה כי אמא מקננת בבריאה בינה קו ירוק המקיף את העולם דהיינו לכל האצילות מברוך ונעשה מסך בין אצילות לבריאה" וביתר הסבר על האבחנה בין בינה דאצילות לבין עולם הבריאה 'שער ההקדמות' דרושי אביעי' דרוש א ד"ה 'כלל העולה' וב'תלמוד עשר ספירות' שער טז אותיות לה-מא.

¹⁰⁰ תהלים פרק פט' פסוק ג'

¹⁰¹ איוב פרק כח' פסוק יב': "והחכמה מאין תימצא ואי זה מקום בינה"

¹⁰² ראו הערה 103

¹⁰³ תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לב' עמוד ב': "ת"ר: מפני שיבה תקום - יכול אפילו מפני זקן אשמאי? ת"ל: זקן, ואין זקן אלא חכם, שנאמר: אספה לי שבעים איש מזקני ישראל; רבי יוסי הגלילי אומר: אין זקן אלא מי שקנה חכמה, שנאמר: ה' קנני ראשית דרכו. וראו עוד

בהקלטות של הרב על הנושא משיעוריו בדרך חיים למהר"ל, שקובצו ביוטיוב תחת הכותרת: 'הזקנים העתיקים'.

¹⁰⁴ והשוו לדברי הרב אשלג (שמניטו למד עם בנו וזכה ממנו ומצאצאיו לכבוד רב: עד יום מותו של מניטו בני הרב אשלג היו מביאים למניטו משלוח מנות לביתו): "ועל כן בהכרח שאין מוסרים מעשי מרכבה שהוא חכמת הקבלה אא"כ הוא חכם ומבין מדעתו.... אשר כאן שוא תשועת אדם אלא לעזר אלקי אנו צריכים! אשר הזוכה למציאת חן בעיניו יתברך הריהו ית' ממלא אותו בחכמה בינה ודעת להשכיל השגות עליונות ואי אפשר להסתייע בזה מעזרת בשר ודם ולא כלום אכן אחר שמצא חן בעיניו ית' וזכה בהשגה העליונה אז מוכן לבוא ולקבל מרחבי חכמת הקבלה מפי מקובל חכם"

¹⁰⁵ שמות פרק לא' פסוק ו': "וְאֶלֵּי הַנְּהַלְתִּי אֹתוֹ אֶת אֶהְלִיָּאָב בְּרֵאֲחִיסָמֶן לְמִטְהָרִין וּבְלָב כָּל חֲכָמֵי לֵב נִתְּתִי חֲכָמָה וְעָשׂוּ אֶת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ:"

¹⁰⁶ ביתר ביאור בשיעורים על שערי אורה שיעור 43: "כשאומרים 'הוא' הכוונה זה שורש של איחוד המידות, לא למידה זו או אחרת. 'הוא', זה רמז לכתר, זה שורש איחוד המידות." וראו 'שערי אורה' פרק י"ו והספירה הזאת נקראת בתורה במקומות הרבה בדרך רמז הוא והנני מבאר דע כי בהיות ספירת הכתר נסתרת ונעלמת אין מי שיכול להתבונן בה דבר כי אם על ידי שמיעת האזן ולא על ידי ידיעה.. ולפי רוב התעלמותה נקראת בתורה בלשון הוא כמי שאינו עומד לנוכח הפנים. ובדרך זה צריך אדם להתבונן בכל מקום שנאמר בתורה בענין זה לשון הוא כי הדבר רומז בקשר ספירת עולם הרחמים עם שאר הספירות ודבר זה עמוק עד מאד צריך אדם למסרו בקבלה פה אל פה לדעת הדרך אשר ילך בה להתבונן כיצד ספירת הרחמים נגלית על שאר ספירות וכיצד הוא מהפך מדת הדין למדת רחמים"

¹⁰⁷ ראו על כך הסבר נרחב בפרדס רימונים לרמ"ק שער הצחצחות פרק ה' ולהרחבת דברי מניטו על הקשר בין ספירת כתר, הוא והרצון ראו שערי דמעה כרך 2 בפרק וארשתין לי לעולם הערה 16: "ראה השלי"ה, ספר תולדות אדם - בית ה', ח: ושם בגבהי מרומים כשאנו אומרים עצמותו, רצוננו לומר "הוא" סוד הרצון, דהיינו העלמת על שם יהו"ה כנוזכר, וזה הרצון נקרא בהעלם העליון על כל העלמות "שמו", כי כן "שמו" בגימטריא "רצון". והוא רמז לעוצם העלמו של יהו"ה שעולה כמנין שמו וכמנין "רצון". כיצד, י"ה פעמים י"ה, וי"ה פעמים וי"ה, עולה "שמו".

בתחילת האצילות של האורות מתפשטת כבר בחינת כתר מאור אין סוף, שהוא אחדות גמורה למעלה מכל השגה. בחינת כתר היא הרצון הנקרא גם שמו כפי שנרמז "רצון" גימטריה "שמו". לאדם אין שום השגה בעצמותו אלא רק ברצונו. התפשטות הרצון היא התפשטות צנור (צנור אותיות רצון) והוא תחילת הקו הנקרא אילן השם. רצונו מתפשט בעולם האצילות, בבחינת "שם"

¹⁰⁸ שמות פרק יג' פסוק ח': והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצריים"

¹⁰⁹ למשל, ישעיהו פרק כז פסוק יג': "וְהִיָּה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גְּדוֹל וְיָבֹאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנְּדָחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לִיקְנֹק בְּתֵר הַקְּדָשׁ בִּירוּשָׁלַם:"

¹¹⁰ זהר בראשית דף רל"ז עמוד ב' "יעקב שלמא דאבהן" ובדף קס"ג עמוד ב': "יעקב איהו תושבא דאבהן ואיהו כללא דכולהו"

¹¹¹ השוו לסוד מדרש התולדות כרך ז בפרק השבט הי"ג (בנספח 'כי לא שלם עוון האמורי'): " שיעקב בא בשכם שלם בשלוש הבחינות של נפשו פרטית, כלו', בגופו, די אכלו, בממונו, די יכולתו, ובתורתו די שכלו, שיעקב נקרא "איש תם", והמדרגות של הנפש הפרטי ג' הן: אכל, יכל, שכל. ר"ת איש. אבל לתכלית מדתו ביחוד של הו"ו קצוות עדיין לא הגיע, ולכך כתיב יעקב חסר, והרמז "איש תם", דהל"ל "איש אמת" שמדתו אמת דכתיב אמת ליעקב, אך עדיין האחד איננו."

¹¹² דברים פרק לג' פסוק ד'

¹¹³ ליקוטי מוהר"ן, פסח, מהדורא קמא, סימן ל-ו ובפירוש אברבנאל להגדה של פסח (מהדורת בקאל ירושלים תשל"ג)

¹¹⁴ ראו תנחומא תולדות פרשה א: "בן חכם ישמח אב זה יצחק"

- 115 בראשית פרק כה' פסוק לב': "ויאמר עשו הנה אנוכי הולך למות ולמה זה לי בכורה"
- 116 בראשית פרק כה' פסוק כז': "וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יָדָע צֵיד אִישׁ שָׂדֵה וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יוֹשֵׁב אֱהָלִים"
- 117 ראו שיעורים על שערי אורה (שיעור 61): "תפארת זה איזה מין יופי שמתגלה בסוד הזה שאיזו תכונה שהיא יכולה גם כן התכונה המקבלת, התכונה הפוכה, איזה מין כוח של נפש שהוא יכול להיות גם חסיד וגם גיבור. אני אוסיף איזו דוגמא: מה אומר הפסוק על יעקב אבינו? "איש תם". [38] הוא לא תם, הוא "איש תם". הוא יכול להיות אם הוא רוצה איש גיבור כמו אחיו עשו, אבל הוא בחר להיות איש תם, ולכן התמימות שלו היא בבחינת תפארת. רק מי שמסוגל להיות 'איש' התמימות שלו היא תמימות, דאם לא כן הוא סתם תם, לא רציתי לומר מטומטם."
- 118 בראשית פרק כא' פסוק יז': "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנְּעָר וַיִּקְרָא מְלֶאכֶּד אֱלֹהִים אֶל־הַגֵּר מֶרְחֹק הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מֵהַלֵּךְ הָגֵר אֶל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנְּעָר בְּאֶשֶׁר הוּא־שָׁם וּבִפְרוֹשׁ הַרְדֵּק בַּמָּקוֹם, ד"ה "וישמע אלהים את קול הנער - כי גם הוא נשא את קולו ובכה"
- 119 בראשית רבה, וירא נג. וכן רש"י על בראשית כא יז: "מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל".
- 120 מיכה פרק ז' פסוק כ': "תִּתְּנוּ אֶמְתְּ לַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּנוּ מִיְמֵי קְדָם:"
- 121 וראו עוד בנושא בסיפורי המעשיות לר' נחמן מברסלב, מעשה בחכם ובתם.
- 122 להסבר על 'התמימות של יעקב' בתור 'הכלי הכי נכון להתאמה לרצון הבורא' ראו שערי אורה פרק ה': "ולפיכך תמצא שם יהו"ה שהוא סוד קו האמצעי והוא עומד באמצע זו היא מדת יעקב אבינו ע"ה ולפיכך נאמר בו ויעקב איש תם ב אהלים כלומר יעקב הוא סוד המדה האמצעית כמו התימות שבלולב שמתיים שני הצדדים באמצע כך יעקב מתיים שני האהלים שהם אהל אברהם שהוא חסד ואהל יצחק שהוא דין וזהו סוד ויעקב איש תם יושב אהלים כי מה צורך לומר 'יושב אהלים' היה לו לומר 'יושב אהלי' אלא מדת יעקב עומדת בין שני אהלים ומתיימת ומאחדת ימין ושמאל במדה האמצעית עד שנמצאו אברהם ויצחק נאחזים ביעקב אברהם מימין יעקב יצחק משמאל יעקב וזהו סוד 'הכתוב השלישי מכריע ביניהם' בין מדת א"ל שהוא חסד ובין מדת אלה"ם שהוא דין" ובהרחבה בשיעורים על שערי אורה שיעור 46 ובמיוחד בקטע הבא: "לפי דעתי ההסבר הכי פשוט זה כי, בשורש הרצון להמציא עולמות כדי לברוא בריות, זה חסד גמור לגמרי, בכוונה תחילה, במחשבה לברוא. אבל אחר כך, בתהליך של המעשה צריך לגלות את מידת הדין, כדי שהבריא תזכה במשהו. לפי דעתי, זה הייחוד של היהדות: השלבים האלו: אברהם, אז אתה יודע שאתה מקבל, אבל יצחק, אתה צריך לשלם כדי דווקא לאמת, לקבל, לזכות במתנה. אבל כל עוד שההתנהגות היא של אברהם, אתה לא רואה שיש גם כן פנים של הגבורות. וכל עוד שההתנהגות היא של יצחק, אתה לא יכול לראות שיש גם כן פנים של חסד צריך להגיע ליעקב, כדי לדעת את איחוד ה' ג'. לאמיתו של דבר, כל מה שקדם ליעקב זה פרהיסטוריה שלמה. הכוונה של גילוי התורה זה מתחיל: "דבר אל בני ישראל", אין שום פסוק שאומר: דבר אל בני אברהם, דבר אל בני יצחק."
- 123 למשל, גבורות ה' פרק נד': "בעבור שיש בו שלישי שהוא אינו קצה, כי השנים כל אחד קצה ומה שיש בו קצה יש בו סוף שהוא המיתה, אבל האמצעי הוא שאין לו קצה, והוא סוד יעקב אבינו לא מת (תענית ה' ע"ב) במה שהוא שלישי לאבות והוא אמצעי כאשר ידוע למבינים, ונתבאר בספר גור אריה בפרשת ויחי, וראו עוד הרחבה בשיעור 16 על נתיב התורה.
- 124 להסבר הקשר בין המילוי לכתר לבין כלי הדעת ראו שיעורים על כתבי הראי"ה (מאורות השכל והרגשי): "אבל בכל זאת, העניין מתחיל בכתר עצמו. איך אני יכול להסביר את זה - כל מה שהיה בספק במילוי ה'כתר', אז התפשט כדי לברר וכדי לתקן את עצמו, משני הצדדים הפוכים, וכששני הצדדים הפוכים מתאחדים אז מתגלה הדעת[50], שהוא ה'מילוי דכתר' בתיקונו" ולהרחבה ראו בהערה 50 שם
- 125 על פי "אתר (סיהרא) דלית לה מגרמא כלום" (זהר חלק א קפ"א עמוד א וחלק ב דף קי"ח עמוד ב)

¹²⁶ וראו עוד בנושא בשיעור הראשון על פסח.

¹²⁷ להרחבה ראו בשיעורו של מניטו בוידאו: 'סיפורה של הזהות העברית: המפתח להבנת ההיסטוריה' הזמין ביוטיוב ובאתר המכון.

¹²⁸ תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נ"ג עמוד א': "ויהי בימי אמרפל, רב ושמואל; חד אמר: נמרוד שמו, ולמה נקרא שמו אמרפל - שאמר והפיל לאברהם אבינו בתוך כבשן האש, וחד אמר: אמרפל שמו, ולמה נקרא שמו נמרוד שהמריד את כל העולם כולו עליו במלכותו."

¹²⁹ אבן עזרא בראשית פרק י"א פסוק א': "ואם כן הוא, היה אברהם מבוני המגדל. ואל תתמה כי נח ושם ה' שם, כי למת שם, עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים שנה ויותר." להרחבה על נקודת המוצא המשותפת לאברהם ונמרוד ולשורש המחלוקת ביניהם ראו שיעורים על שערי אורה (שיעור 28): "זה ברור, שאין שום חטא שקדם את שבירת הכלים, זה מצב הכרחי של העולם בבחינת בריאה. ההגדרה היא פשוטה: מכיוון שהבורא זה הטוב המוחלט זה סביר להבין כי הבריאה בהתחלה, היא הרע המוחלט כי זה ההפך. מכל מקום הבריאה נקראת 'בן' לבורא. אבל אנחנו יודעים את זה אצל הישות האנושית נאמר, עד גיל הבר מצוה, יש רק יצר הרע. ויש הרבה נחמה ורחמים על השלב הזה של הבריאה, השגחה של השכינה, בבחינת בינה, על זה[4]. יש קטע ב-'אורות הקודש' שמדבר על זה, היא כאם על הבנים, עם הרבה רחמים. כי הרע הזה זה התחלה של הטוב מוחלט אבל זה רע הכרחי, זה לא רשעות, רשעות זה משהו אחר.

זה הכרחי (ירידה) וזו ירידה לצד הבריאה של היצר הרע אבל הוא רע, בלשון הרב אשג זה רצון לקבל, זה בריאה אבל זה רע. אבל הסכנה זה הסיטרא אחרא: זה מאותו מצב של מקבל, להיות מקבל על מנת לקבל, אז זה הטומאה. פה יש מקום להבין את זה, מה שאי אפשר אולי להסביר זה למה יש בריות שמטבען יש להן אותה אמונה שצריך להיות מקבל ולא להאשים את המשפיע - כי להיות מקבל זה להיות בבחינת רע - ולא להאשים את המשפיע מזה? המאמין מסכים בזה; ויש בריות שלא מסכימים, יש מרידה, מרד. אני למדתי פעם את העניין אצל אברהם אבינו. זה ברור שלא לחינם התורה מספרת לנו כי באותה תקופה, בהתחלת ההיסטוריה של עם ישראל כעם העברי עם אברהם אבינו, יש עימות בין אברהם ונמרוד. אז יש הרבה מדרשים שמסבירים שאברהם היה במרד נגד מצב העולם ולכן גילה שיש בורא ושצריך לקיים עולם לפי מחשבת הבורא, לתקן את העולם לפי מחשבת הבורא. אבל נמרוד גם כן, זה שרש המרידה אבל עם תוצאה אחרת לגמרי, נמרוד הוא מתמרד, זו המשמעות של השם שלו, זה האיש של המרד, נמרוד; אבל המרידה שלו זה נגד הבורא. לפי דעתי יש רק פילוסוף אחד שדומה בבת אחת לנמרוד ולאברהם זה ניטשה (Nietzsche), מצד אחד ככה, מצד אחד ככה, אבל לרוב הרשעים - רובם ככולם - הם בבחינת נמרוד."

¹³⁰ להרחבה נוספת, ראו בשיעורי הרב על שערי אורה, ספירת הגבורה, שיעור 72: "לפי הקבלה העולם כולו הוא גוף של כל אדם ואדם. אני רוצה להסביר את זה, אם זה לא מובן: כל אחד ואחד חייב לומר: "בשבילי נברא העולם" (סנהדרין ד ה), כי העולם כולו הוא הגוף שלי. אני לא מרגיש בזה, מכיוון שיש... זה 'סוד הרגליים'. לאמיתו של דבר אנחנו כמו 'עץ השדה'. (דברים כ יט) והשורש שלנו באדמה זה השיניים. האכילה זה השורשים שלנו באדמה. ולכן זה יפה לפי הדרש: לשיניים יש שורשים, כי הם השורשים של האדם.

פעם הסברתי לפי מדרש מסוים את סוד 'הנחש'. כי הרצון לקבל סוף סוף מתבטא בתיאבון של האדם לקבל: (בראשית ג', ו) "ותרא" - מה אומר הפסוק לגבי חוה? תזכירו לי את הפסוק. כל זה - זה לשון רצון לקבל. ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל" (בראשית ג ו) - כל זה רצון לקבל. ולכן אנחנו מקבלים דרך האכילה את החיות של העולם. ולכן כל רצון לקבל מתחיל בתיאבון, והתיאבון זה הרצון לקבל, והרצון לקבל זה היצר הרע. כשהיצר הרע הוא כולו רע - לקבל על מנת לקבל, אז בא הרעל של התיאבון אצל הנחש - הוא בא דווקא דרך השיניים. זה מובן מה שאני אומר:

טוב, זה הסבר של הרב על (הגדה של פסח) "אף אתה הקהה את שניו". "רשע מה הוא אומר: "אף אתה הקהה את שניו", תוציא את השיין מרשע, מה שנשאר זה רע. היצר הרע הוא לא רע, אבל כשהתיאבון הוא לקבל על מנת לקבל הוא הופך להיות רשעות. אז צריך להוציא את השיין מהרשע: (תהלים ג ח) "שני רשעים שברת". זה מובן העניין."

¹³¹ וראו פירוש הגר"א על משלי פרק ד' פסוק יד' על הפסוק: "באורח רשעים אל תבוא ואל תאשר בדרך רעים" - "רשעים הם בין אדם למקום ורעים הם בין אדם לבריות."

132 ישעיהו פרק ג' פסוק יא': "אָוִי לְרַשָּׁע רַע כִּי־גִמּוֹל יִדְּוֵי יַעֲשֶׂה לּוֹ:"

133 תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ' עמוד א': "כי פרי מעלליהם יאכלו - וכי יש צדיק טוב, ויש צדיק שאינו טוב? אלא, טוב לשמים ולבריות - זהו צדיק טוב, טוב לשמים ורע לבריות - זהו צדיק שאינו טוב. כיוצא בדבר אתה אומר: אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו - וכי יש רשע רע, ויש שאינו רע? אלא, רע לשמים ורע לבריות - הוא רשע רע, רע לשמים ואינו רע לבריות - זהו רשע שאינו רע."

134 ישעיהו פרק ג' פסוק י': "אֲמָרוּ צְדִיק כִּי־טוֹב כִּי־פָרַי מֵעַלְלֵיהֶם יֹאכְלוּ:"

135 מצודת ציון ישעיהו פרק ג' פסוק י': "אמרו - ענינו שבח ורוממות כמו את ה' האמרת (דברים כו) והוא לשון מושאל מהנוף העליון ברום האילן הנקרא אמיר כמ"ש בראש אמיר (לקמן ישעיהו יז):"

136 דברים פרק כו' פסוק יז': "אֶת־קֶזֶק הַאֲמָרָה הַיּוֹם לְהָיוֹת לָךְ לְאֵלֶּיִם וְלִלְכָת בְּדַרְכָּיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ:"

137 אבן עזרא דברים פרק כו' פסוק יז': "האמרת - מלשון גדולה, וקרוב מגזרת בראש אמיר (ישע"י יז, ו). ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע, כי המלה מגזרת 'ויאמר', והטעם - כי עשית הישר, עד שיאמר שהוא יהיה אלהיך. גם הוא עושה לך. עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה, ויפה פירש. והנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעולים:"

138 וראו גם במדבר פרק יא' פסוק טו': "וְאִם־כִּכְהָא אֶת־עֲשֶׂה לִּי הֲרִגְנִי נָא הֲרֹג אִם־מִצְאֵתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אַרְאֶה בְּרַעְתִּי:" ובפירוש רש"י במקום, ד"ה: ואם ככה את עשה לי - תשש כחו של משה כנקבה כשהראוהו הקדוש ברוך הוא הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת. אמר לפניו, אם כן הרגני תחלה:"

139

140 בראשית פרק טו' פסוק יג': "וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם דְּלַע תִּדְעַ כִּי־גֵרָא יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעַנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה:"

141 גבורות ה' פרק ט': "וטעם שמואל שהפריז על המדה לומר במה אדע, זהו שלא היה לאברהם מעלת השני, מפני שהוא היה הראש כאשר אמרנו למעלה, ומעלת השני מדת הדין מדת יצחק שהיה דבק במדת הדין, אבל אברהם מפני שהיה נוטה מן מדת הדין, לכך הפריז על מדותיו של הקדוש ברוך הוא לומר במה אדע, שכל מדה של הקדוש ברוך הוא הם במדת הדין, ומה שאמר במה אדע הפריז על מדותיו שהם מדת הדין ויצא מקו מדת הדין."

142 גבורות ה' פרק ט': "אמנם קושיתו על דברי חכמים אינו כלום, כי אף על גב שנגזר על אברהם הגלות לא היה אפשר להתקיים באברהם, כי נאמר (שם) וגם הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול, ולא היה אפשר להתקיים רק בזרעו של יעקב, כי אם היה אברהם בכלל יורדי מצרים היה גם כן ישמעאל ועשו בכלל וגם אשר יעבודו דן וגו', ולכך לא גזר הקדוש ברוך הוא רק על זרע יעקב שירדו מצרים לא על אברהם ועל יצחק רק על יעקב ובניו שכבר נבדל עשו וישמעאל מן יעקב ובניו. נמצא אף על גב שהעונש בא בשביל אברהם, לא היה אברהם ביורדי מצרים מטעם זה, כדי שלא יהיה נתינת הארץ רק אל זרעו יעקב:"

143 גבורות ה' פרק ט': "כי השיעבוד התחיל מעת שהיו שבעים נפש. לכך לא ירד יעקב עם השבטים בלבד, כי כאשר היו י"ב שבטים לא היו משועבדים לשום אומה למעלת השבטים, ולא היה להם שום שתוף עם מצרים עד שהיו שבעים נפש אז היו יכולים המצרים לשעבד, כי במספר הזה נמצא לישראל שתוף עם האומות כמו שדרשו ז"ל (פרקי דר"א) יצב גבולות עמים למספר בני ישראל, גבולות עמים הם ע' אומות למספר בני ישראל שהם ע' נפש יעקב ובניו, וכאשר היו ישראל ע' נפש אז אומות מצרים שהיא אחת מע' אומות מתנגד להם מצד השווי שביניהם."

144 שמות פרק יט' פסוק ו': "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל"

145 להרחבה על שני ממדים אלו בזהות העברית ראו סוד מדרש התולדות כרך 6 בפרק 'תפילתו של צדיק בן צדיק': המיוחד בזהות העברית הוא שיש בה שני צדדים: הצד הלאומי והצד האוניברסלי. זה נחוץ כדי שישראל יוכל למלא את משימותיו: להיות ממלכת כהנים - זה הצד האוניברסלי, וגם גוי קדוש - זה הצד הלאומי." וכן שם בכרך 5 בפרק 'לידה בלתי אפשרית':

כאשר אני מדבר על קליפה ארם, אתם יכולים לעשות אנלוגיה עם מצב היהודי בגלות. היהודי הוא במקורו עברי, אבל הוא אימץ זהות מסוימת, מוקטנת, לעתים מחתרנית, כדי לשרוד בגלות. בזהות זו מעורבים מרכיבים הבאים מזהות הגוי המארח אותו. יש לערבוב זה שני פנים: אחד חיובי כי הוא מאפשר מה שהמקובלים מכנים "ליקוט הניצוצות", והשני שלילי כי היהודי עלול לשכוח שהוא למעשה עברי הנמצא זמנית בגלות. הוא עלול לאמץ את זהות הגוי המארח אותו כזהותו העיקרית וזהותו המקורית כמשנית, ובשלב שני לשכוח אותה לגמרי. זו תופעת ההתבוללות. בחזרה לארץ, היהודי עובר תהליך זהותי מורכב וארוך. הוא צריך לחזור להיות עברי ולשם כך עליו "לעברת" אותם ניצוצות שליקט ובמקביל להיפטר מהקליפה שהוא מביא אתו - אותה קליפה גויית זהותית, תרבותית. זה מה שנקרא אצל המקובלים להסיר את קליפת ארם

146 גבורות ה' פרק ט

ועוד יש לך לדעת כי לא שייך שיעבוד ואף גירות באברהם. כי כבר ידוע כי אברהם הוא עיקר בנין העולם שבשבילו נברא העולם, ואין ראוי שיהיה אברהם גר.

147 בראשית פרק טז' פסוק יב': "והוא יהיה פרא אדם וְדוּ בְּכָל יְגִד כָּל בּוֹ וְעַל־פְּנֵי כָל־אֲחִיו יִשְׁפֹּן:"

148 תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף טז' עמוד ב'-יז' א': "ת"ר: שלשה הטעמן הקדוש ברוך הוא בעולם הזה מעין העולם הבא, אלו הן: אברהם, יצחק ויעקב. אברהם, דכתיב ביה: בכל; יצחק, דכתיב ביה: מכל; יעקב, דכתיב ביה: כל. שלשה לא שלט בהן יצר הרע, אלו הן: אברהם, יצחק ויעקב, דכתיב בהו: בכל, מכל, כל." וראו הרחבה בשיעור 1 על פסח.

149 בראשית פרק כז' פסוק מי': "וְעַל־חֶרֶבֶף תַּחֲלֶה וְאֶת־אֲחִיךָ תַעֲבֹד וְהָיָה כְּאִשֶּׁר תִּרְיֵד וּפְרָקֶתָ עָלָיו מַעַל צְוֹאֲרָךְ:"

150 בראשית פרק מב' פסוק א': "וַיִּנְרָא וַעֲקֹב בְּיָ יֵשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרַיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִתְרָאוּ:" להסבר נרחב של מניטו על "שבר במצרים" ראו סוד מדרש התולדות כרך 8 בפרק "יוסף המשביר" בפסקה "שבר במצרים"

151 תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ג' עמוד א': "תנו רבנן: מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר (בן) חסמא שהלכו להקביל פני רבי יהושע בפקיעין, אמר להם: מה חידוש היה בבית המדרש היום? אמרו לו: תלמידך אנו, ומימך אנו שותין. אמר להם: אף על פי כן, אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש, שבת של מי היתה? - שבת של רבי אלעזר בן עזריה היתה. - ובמה היתה הגדה היום? אמרו לו: בפרשת הקהל. - ומה דרש בה? הקהל את העם האנשים והנשים והטף אם אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע, טף למה באין? כדי ליתן שכר למביאייהן. - אמר להם: מרגלית טובה היתה בידיכם ובקשתם לאבדה ממני!"

152 מלשון העלבה. השיעורים על פסח ניתנו במקום השיעור הקבוע בעברית, שהיה על המהר"ל.

153 שמות פרק יג' פסוק ח': "וְהִגַּדְתָּ לְבְנֶךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה יְקֹנֶךָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם:"

154 דברים פרק ו' פסוק כ': "כִּי־יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הַעֲדֹת וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוְּיָה יְקֹנֶךָ אֲלֵהֵינוּ אֲתָנֶכָם:"

155 ויקרא פרק יט' פסוק לב': "מִפְּנֵי שִׂיבָה תִּקּוּם וְהִדְרַת פְּנֵי זָקֵן וַיִּנְרָאֶת מֵאֲלֹהִים אֲנִי ה' וּבִפְרוּשׁ רש"י במקום שמצטט מבתלמוד בבלי מסכת קידושין דף לב' עמוד ב': "ת"ר: מפני שיבה תקום - יכול אפילו מפני זקן אשמאי? ת"ל: זקן, ואין זקן אלא חכם, שנאמר: אספה לי שבעים איש מזקני ישראל; רבי יוסי הגלילי אומר: אין זקן אלא מי שקנה חכמה, שנאמר: ה' קנני ראשית דרכו."

156 דברים פרק כז' פסוק ט': "וַיִּדְבַּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְלוּם אֵל כְּלִישְׁרָאֵל לֵאמֹר הַסִּבְתָּ וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִיתָ לְעַם לִיקוֹן אֲלֵהֶיךָ:"

157 במדבר פרק כב' פסוק ה': "וַיִּשְׁלַח מֶלֶאכִים אֶל־בְּלַעַם בֶּרֶבְעָר פְּתוּרָה אֲשֶׁר עַל־הַנֶּהָר אֲרָץ בְּנֵי־עַמּוֹ לְקַרְאֵלֹו לֵאמֹר הִנֵּה עִם נֶצַח מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כָּסָה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמְּלִי:"

158 דברים פרק טז' פסוק ג': "לֹא־תֵאָכֵל עָלָיו חֲמֵץ שְׁבַעַת יָמִים תֵּאָכֵל־עָלָיו מִצּוֹת לַחֵם עִנִּי בְּיַד בְּחִפְזוֹן וְצִאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:"

¹⁵⁹ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כז, עמוד ב' - דף כח' עמוד א': "תנו רבנן: מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע, אמר לו: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר ליה: רשות. בא לפני רבן גמליאל, אמר לו: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר לו: חובה. אמר לו: והלא רבי יהושע אמר לי רשות! אמר לו: המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש. כשנכנסו בעלי תריסין, עמד השואל ושאל: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר לו רבן גמליאל: חובה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שחולק בדבר זה? אמר ליה רבי יהושע: לאו. אמר לו: והלא משמך אמרו לי רשות! אמר ליה: יהושע, עמוד על רגליך ויעידו בך! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: אלמלא אני חי והוא מת - יכול החי להכחיש את המת, ועכשיו שאני חי והוא חי - היאך יכול החי להכחיש את החי? היה רבן גמליאל יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן: עמוד! ועמד."

אמרי: עד כמה נצעריה וניזיל? בראש השנה אשתקד צעריה, בבכורות במעשה דרבי צדוק צעריה, הכא נמי צעריה, תא ונעבריה! מאן נוקים ליה? נוקמיה לרבי יהושע? בעל מעשה הוא; נוקמיה לרבי עקיבא? דילמא עניש ליה, דלית ליה זכות אבות; אלא נוקמיה לרבי אלעזר בן עזריה, דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא. הוא חכם - דאי מקשי ליה מפרק ליה, והוא עשיר - דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אזל ופלח, והוא עשירי לעזרא - דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה. אתו ואמרו ליה: ניחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא? אמר להו: איזיל ואימליך באינשי ביתי. אזל ואמליך בדביתו. אמרה ליה: דלמא מעברין לך? אמר לה: [לשתמש אינש] יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר. אמרה ליה: לית לך חירותא. ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה, אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חירותא. היינו דקאמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא בן שבעים שנה."

¹⁶⁰ ברכת האבות בתפילת שמונה עשרה

¹⁶¹ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כו' עמוד ב': "יתמר, רבי יוסי ברבי חנינא אמר: תפלות אבות תקנום; רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות כנגד תמידין תקנום. תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא, ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי. תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא: אברהם תקן תפלת שחרית - שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר ויעמד פינחס ויפלל; יצחק תקן תפלת מנחה - שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר תפלה לעני כי - יעטף ולפני ה' ישפך שיחו, יעקב תקן תפלת ערבית - שנאמר ויפגע במקום וילן שם, ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי."

¹⁶² משנה מסכת ברכות פרק ד' משנה א': "תפלת השחר עד חצות רבי יהודה אומר עד ארבע שעות תפלת המנחה עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה תפלת הערב אין לה קבע ושל מוספין כל היום רבי יהודה אומר עד שבע שעות:"

¹⁶³ ויקרא פרק ו' פסוק ב': "יְצוּ אֶת־אֶהְרֹן וְאֶת־בָּנָיו לְאֹמֵר זֹאת תִּזְכֹּרַת הַעֲלֶה הָאֵלֹהִים עַל־מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כֹּל הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תִּקְדָּה בּוֹ"

¹⁶⁴ וראו בתפילת יעקב אבינו בראשית פרק לא' פסוק מב': "לוֹלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וַיַּחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִי עָתָה רִיקָם שְׁלַחְתָּנִי אֶת־עֲבָדָי וְאֶת־יָגִיעַ כַּפֵּי רַעְיָה אֱלֹהִים וַיִּזְכַּח אֲמָשׁ:" ופירוש רש"י במקום, ד"ה: ופחד יצחק - לא רצה לומר אלהי יצחק, שאין הקדוש ברוך הוא מיוחד שמו על הצדיקים בחייהם, ואף על פי שאמר לו בצאתו מבאר שבע (לעיל כח יג) אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק, בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת, יעקב נתיירא לומרד* אלהי ואמר ופחד:"

¹⁶⁵ משנה מסכת אבות פרק ב' משנה ד': "הלל אומר אל תפרוש מן הצבור ואל תאמן בעצמך עד יום מותך"

¹⁶⁶ איוב פרק טו' פסוק טו'

¹⁶⁷ משנה מסכת אבות פרק ב' משנה י': "הם אמרו שלשה שלשה דברים רבי אליעזר אומר יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעוס ושוב יום אחד לפני מיתתך והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכזה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש:"

168

¹⁶⁹ וראו סיפורו של רבי אלעזר בן דורדיא במסכת עבודה זרה דף יז' עמוד א'.

170 השוו אור החיים שמות פרק כז פסוק כ על פי זוהר חדש בראשית דף ח ב ד"ה ויקרא אלהים לאור יום וכן בפירוש הגר"א על הזוהר יהל אור (הספר היה בספרינו של מניטו) פרשת קורח קע"ח ב ומניטו ציטט פעמים רבות בהקשר זה את ה'פרי צדיק' פרשת שמות אות י

171 להרחבת ההסבר על ההקבלה בין התיקון של יעקב לגלות אדום ראו בשיעורים לשערי אורה: " לפי תיקוני זוהר (הקדמה, א ע"ב) על פסוק 'כִּי יִקְרָא קוֹן צְפוֹר לְפָנָיךָ בְּדַרְךָ בְּכָל עֵץ אֹרֶז עַל הָאָרֶץ אֲפֹרָחִים אֹרֶז בִּיצִים וְהָאֵם רִבְצָת עַל הָאֲפֹרָחִים אֹרֶז עַל הַבִּיצִים לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבִּיצִים' (דברים כב ו) יש שלוש מדרגות, ביצים אפרוחים ובנים: "כל בית שאין נשמעין בו דברי תורה לסוף תחרב, ואלין דנשמעין דברי תורה בהון אתקריאו ביצים אפרוחים בנים, ביצים מארי מקרא, אפרוחים מארי משנה, בנים מארי קבלה". שלוש מדרגות, דהיינו ביצים, אפרוחים ובנים נגד מקרא, משנה וקבלה. במעמד הר סיני זכה העם כולו לקבלת התורה שבכתב. רק יחידים קיבלו אז את התורה שבעל פה ואת תורת הנסתר. אחרי היציאה מגלות בבל זכה כבר כל העם לקבל את התורה שבעל פה. עם זאת רק יחידים קיבלו את תורת הנסתר. ביציאת הגלות האחרונה - גלות אדום, תורת הקבלה כבר שייכת לכלל ישראל. זה דבר המורגש היום. מי לא "מתעניין" בקבלה? אנו בתקופה שנרמזת בזוהר ושבה סתרי תורה יהיו בפי תינוקות. כמובן הקליפה קודמת לפרי, אולם אי אפשר להתכחש לעצם התופעה.

אנו חיים את תחילת תקופה זו. זה היה יכול להיות בתקופת האר"י ובתקופת הבעש"ט. הם ניסו לגלות אבל דור אח"כ זה כבר נעלם. הספרים היו בידיהם אבל לא הבינו. כעת אנו עדים לתקופה יוצאת מן הכלל של גילוי חכמת הנסתר וזה שייך לתקופת הגאולה. ממצרים יצאנו עם מידת החסד וזה בלתי הפיך. אין צורך לתקן מידה זו כעם. השארנו את חסד הטומאה במצרים. היה צריך כוח עצום כדי לברר מהי מידת החסד הטהורה מתוך החסד של הטומאה. עם ישראל חי את סיפור חיי יצחק בגלות בבל וזה כמעט נגמר. יצאנו משם עם מידת הדין כמעט מבוררת. חיינו את חיי יעקב בגלות אדום. מה שעלינו לעשות כעת הוא התיקון של מידת הרחמים ובמידת מה, עדיין, של מידת הדין"

172 משלי פרק לא' פסוק כו'

173 מיכה פרק ז' פסוק כ': "תִּתְּנוּ אֶמֶת לַיַּעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּינוּ מִיְמֵי קְדָם:"

174 זוהר חדש - תיקונים כרך ב דף עט עמוד ב: ולית לילה אלא גלות

175 וראו במסכת אבות פרק ה' משנה כא': "בן שבעים לשיבה" ופירוש תפארת ישראל – "שחייבים לקום מפניו" כדכתיב בויקרא פרק יט' פסוק לב': "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן"

176 משנה מסכת ברכות פרק א' משנה ה': "מזכירין יציאת מצרים בלילות אמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנא' (דברים טז) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות וחכ"א ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח:"

177 במדבר פרק טו' פסוק מא'

178 משנה מסכת ברכות פרק ב' משנה ב': "אמר רבי יהושע בן קרחה למה קדמה שמע לווהיה אם שמוע אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות והיה אם שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהג ביום ובלילה ויאמר אינו נוהג אלא ביום:"

179 ירושלמי ברכות פרק א הלכה ה במעשה ר' בון ועל פי הבנת הראשונים בסוגיא זו, ראו לדוגמה מאירי ברכות יב א: "מה שאמרו בתלמוד המערב שלא היו אומרים בערבית אלא תחילת פרשה וסופה ר"ל דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אינה"

180 וראו תלמוד בבלי ברכות דף יב' עמוד ב'

181 דברים פרק טז' פסוק א': "שְׁמוֹר אֶת־חֲדָשׁ הָאֲבִיב וְעֲשִׂיתָ פֶּסַח לִיקְוֹק אֱלֹהֶיךָ כִּי בְחַדְשׁ הָאֲבִיב הוֹצִיאָךָ יְקוֹק אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרָיִם לְיִלְה:"

182 שמות פרק יב' פסוק יז': "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמִּצְוֹת לִּי בְעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקֹּת עוֹלָם:" ראו מסכת ברכות דף ט עמוד א: "א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה על מה נחלקו על שעת חפזון אלעזר בן עזריה סבר מאי חפזון חפזון דמצרים ורבי עקיבא

סבר מאי חפזון חפזון דישראל תנייה הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב"

¹⁸³ תהלים פרק צב' פסוק ג'

¹⁸⁴ שמות פרק יב' פסוק מב' : "ליל שְׁמֵרִים הוּא לִיקוֹן לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לִיקוֹן שְׁמֵרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם:"

¹⁸⁵ תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ו' עמוד א' : "כדתניא : שואלין ודורשיין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום,"

¹⁸⁶ דברים פרק טז' פסוק ג'

¹⁸⁷ צאת הכוכבים

¹⁸⁸ על פי הגמרא במסכת ברכות דף ג עמוד א "למאי נפקא מינא למאן דגני בבית אפל" אך שם מדובר על קריאת שמע של שחרית ולא מצאתי מקור לחיוב לקריאת שמע של ערבית רק מדרבנן למי שנמצא בבית אפל אך ייתכן שכוונת מניטו היא לקורא קריאת שמע קודם צאת הכוכבים שעל פי שיטת התוספות (ברכות ב א ד"ה מאמתי) יוצא ידי חובת סמיכת גאולה לתפילה – מדרבנן – ואינו יוצא ידי חובת ק"ש דאורייתא ועליו לחזור ולקרוא עם צאת הכוכבים

¹⁸⁹ השו"ב בבא קמא דף סג עמוד א דיון אם המילה כל באה לרבות או לכלל

¹⁹⁰ בראשית פרק א' פסוק ה'

¹⁹¹ תהלים פרק קכח' פסוק ה' : "יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חיידך"

¹⁹² וראו תלמוד בבלי פסחים דף ב' עמוד א'

¹⁹³ וראו 'רמב"ם הלכות שבת פרק ה הלכה ד' : "משתשקע החמה עד שיראו שלשה כוכבים בינוניי ג הוא הזמן הנקרא בין השמשות בכל מקום, והוא ספק מן היום ספק מן הלילה ודנין בו להחמיר בכל מקום, ולפיכך אין מדליקין בו, והעושה מלאכה בין השמשות בערב שבת ובמוצאי שבת בשוגג חייב חטאת מכל מקום, וכוכבים אלו לא גדולים הנראים ביום ולא קטנים שאין נראין אלא בלילה אלא בינוניי, ומשיראו שלשה כוכבים אלו הבינוניי הרי זה לילה ודאי." וראו את הסברו של מניטו בשיעורים על נתיב התורה (שיעור 22) : יש לך עניין דומה לזה. למה קוראים את הנשף [60] של הערב קוראים לזה בין השמשות? זה דווקא בין השמש והחושך. מה זה בין השמשות? 54: 55

תשובה מהקהל: כי יש ירח. שמש וירח.

הרב: ירח זה לא שמש. ולא כל לילה יש ירח. יש לילות שיש לבנה [צחוק]. כי הכוכבים נקראים גם כן שמש. ולכן בין השמש של היום ובין הכוכבים. בין שקיעת החמה, השמש הראשון וצאת הכוכבים, זה השמש השני. [61]

¹⁹⁴ ראו הערה 189 למשל על הפסוק בשמות פרק לג' פסוק ז' : "וּמִשָּׁה יָקַח אֶת־הָאֵהָל וַנִּטְהֵלוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה וַקָּרָא לוֹ אֵהָל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־מִבְּקֵשׁ יִקְוֶה יֵצֵא אֶל־אֵהָל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה:" ובפירוש רש"י שם : "דבר אחר והיה כל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה, חבריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה : והערת השפתי חכמים : שפתי חכמים שמות פרשת כי תשא פרק לג פסוק ז אות מ

מריבוי דכל מרבה ליה :

¹⁹⁵ זו הנחת יסוד של הרבה סוגיות בגמרא

¹⁹⁶ ירמיהו פרק כג' פסוק ז'

¹⁹⁷ בראשית פרק לה" פסוק י' : "וַיִּזְאָמְרוּלוֹ אֱלֹהִים שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־ יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל:"

¹⁹⁸ בגלל התאריך העברי הרשום על הבולים.

199 ישעיהו פרק מג' פסוקים יח'-יט': "אֶל־תִּזְכְּרוּ רֵאשֵׁנוֹת וְקִדְמֵנוֹת אֶל־תִּתְבַּנְּנוּ: הִנְנִי עֹשֶׂה כְּדָשָׁה עֲתָה תִצְמַח הַלֵּוָא תִּדְעֶינָה אֶף אֲשֵׁים בְּמִדְבָּר דָּרָךְ בְּיִשְׁמֹן נְהָרוֹת: רש"י ישעיהו פרק מג' פסוק יח': " (יח) אל תזכרו ראשונות - הניסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרים אל תזכרו אותם מעתה כי בגאולה זו תעסקו להודות ולהלל:"

200 תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת פאה פרק א': "הפיאה יש לה שיעור מלמטן ואין לה שיעור מלמעלן הביכורים והראיון אין שיעור לא למעלן ולא למטן אית תנא תני הפיאה והביכורים והראיון אין להם שיעור לא למעלן ולא למטן מה נפיק מן ביניהון והן חד מן ששים מאן דמר הפיאה יש לה שיעור מלמטן ואין לה שיעור מלמעלן"

201 דברים פרק ו' פסוק ז'

202 מדרש משלי (בובר) פרשה ט' סימן ב': "אף ערכה שלחנה. שערכה לה שלחן בעולם הזה ובעולם הבא, ואי זה, זה שם טוב שקנתה לה בעולם הזה ובעוה"ב, שכל המועדים עתידים בטלים, וימי הפורים [אינם בטלים לעולם, שנאמר וימי הפורים] האלה לא יעברו מתוך היהודים (אסתר ט כח). אמר ר' אלעזר אף יום הכפורים אינו בטל לעולם, שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה (ויקרא טז לד)."

203 דברים פרק כה' פסוק יט'

204 מעידה לשונית לא מודעת.

205 פרק קז' בתהלים. נאמר על ידי הספרדים כמוזמור של פסח.

206 תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ט' עמוד ב': "אהיה אשר אהיה. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: לך אמור להם לישראל: אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכות. אמר לפניו: רבונו של עולם! דיה לצרה בשעתה."

207 שמות פרק יט' פסוק ו'

208 תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לב' עמוד א': "אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר: וירק את חניכיו ילידי ביתו, ושמואל אמר: מפני שהפריז על מדותיו של הקדוש ברוך הוא, שנא': במה אדע כי אירשנה; ורבי יוחנן אמר: שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה, שנאמר: תן לי הנפש והרכוש קח לך. וירק את חניכיו ילידי ביתו - רב אמר: שהוריקן בתורה, ושמואל אמר: שהוריקן בזהב."

209 ראו סוד מדרש התולדות 8 הערה 166 וראו עוד בתוספות על מסכת שבת דף י עמוד ב: "שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים ואע"ג דבלאו הכי נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה שהרי ארבע מאות שנה התחילו קודם שנולד יצחק ל שנים "

" כדי לחדד נקודה זו, אזכיר שממד מרכזי בזהות שלנו הוא הממד של ממלכת כהנים. משימה זו יכולה להתבצע בשני דרכים: אם זוכים, בכבוד ובתפארת ואם לא זוכים בשעבוד ובעינוי. הצורה בה משימה זו מתקיימת תלויה בזכות שלנו. לא עצם המשימה. ואם אני מזכיר את הנושא הזה, אסביר גם את דברי התפילה "ומפני חטאינו גלינו מארצנו". רבים חושבים שהמשמעות היא בגלל חטאינו וזה לא מדויק. צריך להבין את המילה מפני כלפני, כלומר עוד לפני חטאינו גלינו מארצנו. מדוע? כי היה צורך במימוש המשימה של ממלכת כהנים. בשלב מסוים בהיסטוריה שלנו, יש צורך להימצא בחוץ. זה מה שהיה וזה נגמר (מתוך שיעורי הרב על הומניזם ומסורת)."

והשוו פתחי שערים נתיב פרצוף ז"א: יותר והם ג זמנים של חגלות בתחלה עד שמתו השבטים שלא היה להם שום שיעבוד רק שחיו בארץ לא להם והזמן הב' אחר שמת כל הדור ההוא והוא זמן העבדות והוא עלייתם למדור האמצעי ואח"כ בסוף ימי הגלות אז היה זמן קושי השיעבוד ביותר כמ"ש ויהי בימים הרבים וגו וימת מלך מצרים וגו ייאנחו וגו' והוא נגד מדור העליון שעולה שם הולד שע"ז אמר השי"ת לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם בחי' ב ועבדום בחי' ג וענו אותם וגו "

210 ראו הערה 209 וכן בשמות רבה פרשה כג סימן יא: "כל השירות שנאמרו בעולם נקבות לומר מה הנקבה הזאת מתעברת ויולדת וחוזרת ומתעברת ויולדת כך הם הצרות באות עליהם

והיו נקבות והיו אומרים שירות נקבות שנאמר את השירה הזאת לכך עמדו בבל ומדי ויון ואדום ושעבדו את ישראל אבל לעתיד לבא אין עוד צרות.....באותה שעה הם אומרים שיר זכר שנאמר שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה" וראו הסברו של השל"ה במסכת פסחים (אות תכא): "קאי על אברהם הא תכלית הבריאה בהבראס' 'אברהם' והיה ראוי להתקיים בצאת ישראל ממצרים ולא עלתה בידם עד גאולה אחרונה ואז יהיה העלם עלם הזכר"

²¹¹ מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ב': "ארבע כתות נעשו ישראל על הים, אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצווה כנגדן. זאת שאמרה ליפול אל הים נאמר להם התיצבו וראו את ישועת ה', זו שאמרה לשוב למצרים נאמר להם כי אשר ראיתם את מצרים, זו שאמרה נעשה מלחמה כנגדן נאמר להם ה' ילחם לכם, זו שאמרה נצווה כנגדן נאמר להם ואתם תחרישון. וראו בפירוש המהר"ל בגבורות ה' פרק מ': "פי' אלו ארבע כתות, האחת שאמרה נפול לים, לא היה להם אמונה ובטחון כלל שיהיה מציל אותם, אף על ידי הכנה אם יחזרו למצרים ולא היה להם שום בטחון, ואלו שהיו אומרים נחזור למצרים, היו בוטחין בו יתברך שיציל אותם על ידי הכנה אם יחזרו שישאר להם חיים, אבל לא יתקיים דברי משה להביאם אל הארץ..."

²¹² תלמוד בבלי מסכת סוטה דף לו' עמוד ב' – לז' עמוד א': "היה ר"מ אומר: כשעמדו ישראל על הים, היו שבטים מנצחים זה עם זה, זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים, קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחילה, שנאמר: שם בנימין צעיר רודם, אל תקרי רודם אלא רד ים, והיו שרי יהודה רוגמים אותם, שנאמר: שרי יהודה רגמתם, לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזכן לגבורה, שנאמר: ובין כתפיו שכן; אמר לו רבי יהודה: לא כך היה מעשה, אלא זה אומר אין אני יורד תחילה לים וזה אומר אין אני יורד תחילה לים, קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחילה, שנאמר: סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רד עם אל, ועליו מפרש בקבלה: הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש, טבעתי ביון מצולה ואין מעמד וגו' אל תשטפני שבולת מים ואל תבלעני מצולה וגו',"

²¹³ תהלים פרק מז' פסוק י'

²¹⁴ בראשית פרק א' פסוק כח': "וַיִּבְרָךְ אֱתֶם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשְׁתֶּהּ וּרְדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּיָּה הָרֹמֶשֶׁת עַל-הָאָרֶץ: " (בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה ח' סימן יב': "ורדו בדגת הים, אמר רבי חנינא אם זכה רדו ואם לאו ירדו,"

²¹⁵ דברים פרק כה' פסוקים יז-יח': "זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדֶרֶךְ וַיִּזְנֹב בְּךָ כָּל-הַנְּחֹשָׁשִׁים אֲחֵרֶיךָ וְאַתָּה עָנִף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים: "

²¹⁶ שמות פרק יז' פסוק ז': "וַיִּקְרָא יְשׁוּעַ הַמְּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל-רֵיבָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסְתֶּם אֶת-יְקֹנֶק לְאֹמֶר הַיָּם יְקֹנֶק בְּקִרְבָּנוּ אִם-אֵין: " ומיד אחר כך: פסוק ח': "וַיָּבֵא עַמְלֶק וַיִּלָּחֶם עִם-יִשְׂרָאֵל בְּרַפְיָדִים: "

²¹⁷

²¹⁸ בראשית פרק יח' פסוק יד': "הֲיִפְלֵא מִיְקֹנֶק דָּבָר לְמוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כְּעַת חַיָּה וּלְשָׁרָה בִּן: "

²¹⁹ ברכת הודאה בתפילת העמידה

²²⁰ תלמוד בבלי מסכת שבת דף פח' עמוד א': "ויתיצבו בתחתית ההר, אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשורוש. דכתיב קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר."

²²¹ ישעיהו פרק כה' פסוק ח': "בְּלַע הַמְּנוֹת לְנֹצַח וּמָחָה אֲדַגְּי יְקֹנֶק דְּמַעָה מַעַל כָּל-פְּגִימִים וְחֲרָפֹת עַמּוֹ יִסִּיר מַעַל כָּל-הָאָרֶץ בֵּי יְקֹנֶק דְּבָר: "

²²² שמות פרק כ' פסוק ח'

²²³ להרחבה על הקשר בין מנין האלפים מבריאת העולם לבין הספירות ומיקומינו הנוכחי בתהליך זה ראו דברי מניטו בשיעורים על כתבי הראי"ה: . כי הוא רצה לברוא בריאה, ברצינות!

כן, לא בהשאלה. כל עוד שזה בבחינת חסד, זה בהשאלה. אז צריך לעבור דרך השלב של מידת הדין כדי שלחזור לחסד בקניין. ואז מחשבת הבורא מתקיימת[34]. אמרנו פשוט... זה מובן? ולכן כל השלבים התחתונים של התפשטות העולמות זה דין. צריך לרדת דרך הדין כדי להעלות שוב, לחסד העליון. ואנחנו, לפי המקובלים, זה כמעט דעת כולם, אנחנו בשלב האחרון של עולם התפארת. אנחנו בשלב של היסוד, כמעט בסוף החצי השני, החצי האחרון של יסוד[35]. זה כבר כבר-כבר, כמעט נגמר, כל העניין הזה של ירידה דרך הדין. והיה לנו מזל כן, אם הדין הקשה זה רק מה שסבלנו, דינו. הבנתם?" וראו שם בהערה 35 : ראו פירוש הגר"א לספרא דצניעותא פרק ה' ו'דע שכל אלו הימים הן רמז לששת אלפים שנה שהן ו ימים וע"פ שאמרו בראשונה הוצבר" וביאור דבריו בספר חשבונות הגאולה לרב שבילי ירושלים תשכ"ב (נמצא בספרייתו של מניטו)

²²⁴ משנה מסכת אבות פרק ב' משנה טו': "רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק:" ובפירוש הרמב"ם במקום: "זה משל לקוצר החיים, ורוב החכמה, ועצלות בני האדם מלדורשה, עם רוב השכר עליה, ועם זרוז התורה וחיזוקה על הדרישה והלימוד."

²²⁵ כפי שמיוחס לבעש"ט: בזכירה סוד הגאולה וראו את הסברו של ה"שפת אמת" ברוח דברי מניטו (על הגדה של פסח תרל"ה): "וגם גאולה האחרונה תהיה כשיתברר כל הנסתרות שביציאת מצרים כי גאולה זו כוללת כל הגאולות וז"ש להביא לימות המשיח כי זכירה וסיפור ביציאת מצרים מביא ימות המשיח כי בעת יציאת מצרים היה הרצון להיות תיקון הכולל כמו שיהיה לעתיד ה' ושמו אחד" ובמקומות רבים הרחיב מניטו את היריעה על הקשר בין זכירה לגאולה(לדוגמה: סוד לשון הקדש 2 בפרק 'שלוש') שורש כל התיקונים של הזיכרון הוא ספירת בינה, ולכן תיקון הכולל יהיה כאשר המשיח יבוא לזכור את מה שעשינו ולפקוד אותנו. הפקידה והזכירה הן שתי הבחינות של שני המשיחים: משיח בן יוסף בא ב"פקוד" ומשיח בן דוד בא ב"זכור", וכל אחד מהם הוא מדרגה שונה[87]. לכן בכל פעם שאנו מוצאים בפסוקים זכור ופקוד לגבי ימות המשיח עלינו לדעת שאלו מדרגות שונות.

²²⁶ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה' עמוד ב': "רבי חנינא בר פפא רמי: כתיב ולקחתי דגני בעתו וגו', וכתוב: ואספת דגנך וגו'! - לא קשיא: כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. תנו רבנן: ואספת דגנך, - מה תלמוד לומר - לפי שנאמר: לא ימוש ספר התורה הזה מפיד, יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: ואספת דגנך - הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל; רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורע בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר: ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר: ואספת דגנך; ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן, שנאמר: ועבדת את אויבך וגו'. אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידן"

²²⁷ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יג' עמוד ב': "תנו רבנן: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד - זו קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא. אמר ליה רב לרבי חייה: לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה מלכות שמים. אמר ליה: בר פחתי! בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים." וראו עוד בשיעורים על נתיב התורה.